

SZIVÁRVÁNY AZ ÉG KAPUJA.

Regény.

TURCSÁNYIBAN nagy, optimisztikus erővel buzgott a bizalom, a hit és nem hütötte le a nagy és szép munkában szerzett lelkesedését a menyasszonya csendes, szemrehányó szomorúsága sem.

Amikor Erzsike és Balog hangosan csevegve megérkeztek, kíváncsian néztek Turcsányira, mint eltévedt, szegény emberre.

Balog érezte, hogy egy kis örömet, egy kis biztatást kell valamilyen formában nyújtania Turcsányinak, élénken fordult hozzá :

— Miklós ! Fogalmad sincs róla, hogy milyen óriási megdöbbenést okozott a szakításod a megyével. Valósággal felforgattad az egész megyeházát. Sokan örültek neveznek, sokan meg azt mondják, hogy te tudod, mit csinálsz ! Sokan már előre vértanunak látnak, sokan meg úgy gondolják, hogy csak te szedheted le a tejfölt. A TISZA első száma mindenesetre óriási példányszámban fog elfogni és nem tudom, nem fogod-e elérni azt, amit akarsz.

Turcsányi boldogan hallgatta. Láttá a megdöbönt arcokat, amint a holnap reggeli számokat olvassák és örömmel, szenvedéllyel ragadta meg Ilona kezét.

— Édes ! Látja már, hogy jól csináltam?

— Nem Miklós. Nem látom. Nagyon aggódom.

— Miért?

— Nem tudom. Rossz előérzetem van. Meglátja. — Azután hirtelen eszébe jutott a regény.

— Miklós, mi történik a regénnyel? Irt valamit?

— Még nem, édes.

— Látja, pedig megigérte.

— Ma egész nap nem lehetett. De korábban megyek haza innen és még ma hozzákezek. Jó?

— Jó, Miklós. Ne felejtse el, hogy ezt a regényt nekem írja. Erről egy nap sem szabad megfeledkeznie.

— Minden nap írni fogok rajta egy órát. Jó lesz?

— Köszönöm, Miklós.

Amikor Turcsányi és Balog elmentek, Ilona szótlanul hevert végig a pamlagon, behúnyta a szemét és gondolkozott. Nem tartotta helyesnek a vőlegénye lépését. Kicsit demagógnak, közönségesnek érezte őt azóta. Szépet szerető fiatal lelke meghorzongott a szegénység és a

szükség gondolatára. Sajnálta szép terveit és az álmait. Nem látott maga előtt semmi biztatót, semmi reménykeltőt. Ő, akit, amióta színpadra lépett, folyton ünnepeltek, nem tudott beletörődni abba, hogy a vőlegénye senki és semmi legyen.

Fájt neki, hogy ilyesmire kellett gondolnia. De meg volt győződve arról, hogy neki van igaza.

Mindég több teret foglalt el gondolataiban a Fiú. Szép, elegáns, arisztokratikus alakja mindig többet és többet bukkant fel éjtszakai álmodozásaiban és kitörölhetetlen emléket teremtett meg lelkében azzal az erőszakos, forró, mindent elperzselő csókjával. Azután meg mától kezdve Turcsányit még azok is szídták, akik eddig mellette állottak és a fiatal báróról mindenkinek kellemes, kedves véleménye volt. A csokrok most is állandóan jöttek és illatos, fűszeres levegőt teremtettek a magával tehetetlen, elégedetlen fiatal teremtés köré.

Erzsike némán nézte Ilona kínlását, azután hozzá ült.

— Mi bajod, Ilona?

— Még kérdezed? — szólt fájdalmasan a lány.

— Legjobb lesz, ha nem gondolsz rá és nem törödsz vele.

— De mikor sajnálom és fáj a szívem érte.

— A premieredre gondolj.

— Nem tudok. Legjobb szeretnék mindent abbahagyni.

— Bolond. Most, amikor a tetőre jutottál? És fel fog rád figyelni a főváros is?

— Szeretem Miklóst.

— Nem igaz. Nem szereted. Már csak sajnálsz!

— Hallgass. Szeretem.

— Nem szereted. Nem is szeretheted, mert ő se szeret.

Ijedten ült fel Ilona a pamlagon.

— Mit mondasz?

— Azt, hogy ő se szeret. Ha szeretne, soha ilyen ostobaságot nem csinált volna. Hiszen tudja, hogy most már nem vehet el. Mire? A nyomorba? Meg se kérdezett, meg se beszélte veled, csak beleugrott ebbe az örütségbe. Hát szerelem ez?! Hiszen ha valakit imádok, akkor mindent megteszek, hogy rendezett viszonyokba kerüljek! Nem! Ő éppen az ellenkezőjét teszi! Ő nem szeret téged, Ilona! És ha neked volnék, nem törődném vele.

— Hallgass, Erzsike! Hallgass!

— Tudom, hogy titokban te is így gondolkozol, mert okos lány vagy. Hát mondd meg igaz lelkedre, mit kezdenél te most Turcsányival? Hát mi ő most? El tudna tartani? Hiszen rövid idő múlva ő is nyomorba kerül?

— Megírja a regényét.

— Azt hiszed? És ha megírja, mit gondolsz, ha sikerül is neki, mindjárt nagy író lesz? Ő szegénykém, csöppet sem rózsás a jövőd, ha Turcsányival kapcsolatban képzeled el. Én csak azt tanácsolhatom,

ne törődj vele, ne foglalkozz vele. Neked most itt a premiéred. Nyugalomra és harmóniára van szükséged és szükséged van egy befolyásos, hűséges barátira.

— A Fiúra gondolsz !

— Arra. Imád téged. És mindent megtehet az érdekedben. Remélem, sose voltál olyan ostoba, hogy erkölcsös, polgári tervekkel léptél a színésznői pályára? Te nagy tehetség vagy. Neked érvényesülnöd kell. És ehhez óriási szükséged van a Fiúra.

Kétségbeesetten ugrott fel Ilona.

— Erzsike ! Erzsike ! Miket beszélsz ? !

— Igazat !

— És te? És te? Mért akarsz akkor te Balog Béláné lenni?

— Ezt már sokszor megmondtam. Én sose leszek nagy színésznő. Tudod jól. Leszek tehát Balog Béláné. Szép és tekintélyes állása lesz az uramnak, megélünk valahogy. Biztosítalak azonban, hogy amint olyan lépést csinálna, mint Turcsányi, még én is azonnal kiadnám az útját.

— Istenem én is Turcsányi Miklósné szerettem volna lenni.

Meglepetten nézett rá Erzsike.

— Ha már csak szerettél volna lenni, akkor jól van.

— Hisz nem lehetek most a felesége !

— Hát talán a szeretője akarsz lenni?

Ilona elfordult és csendesen szivárgott szeméből a könny.

— Ne bánts ! Hagyj !

Erzsike anyásan, kedvesen ment hozzá és megsimogatta a fejét.

— Jól van, Ilona, nem féltetek. Okos lány vagy. Fent foglak én még látni a siker és a pompa tetején.

Zokogva felelt a lány :

— De olyan borzasztó, amikor az ember eltemeti az álmait.

— Hát bizony az borzasztó.

— Szegény Miklós. Úgy fáj a szívem érte.

— Jó, jó. Majd elfelejted.

Turcsányi otthon, mielőtt lefeküdt volna, megkezdte a regényét. Kevés gondolkodás után engedte útjára az ujjai között ficáncoló tollat s észre sem vette, milyen nagyszerűen és milyen lendületesen indult meg az írása. Amikor abbahagyta, szerelmes szívvel gondolt arra, vajjon meg lesz-e elégedve vele Ilona ? Ilona, az ő egyetlen nagy szerelme ! Éjfél elmúlt már, amikor befejezte a napot és annak elmúltával mindent átgondolva, fáradtan és önelégülten hevert végig az ágyon és boldogan adta át magát az álom mosolygó asszonyának.

XVI.

Az alispán hajnalban kelt már föl és azonnal a hivatalába ment. Fülöp nagyban verte a port a seprével, meg a porronggyal. Az alispán rá szólt :

— Hadd a fenébe.

— Muszáj takarítani, komám.

— Fogd be a szád. Ma nem takarítasz. Szedd össze ezt a cók-mókot, azután eredj le az utcára és amint a TISZA megjelenik, azonnal hozol nekem egyet belőle. Megértetted?

— Értettem.

Egy-kettő, rendet csinált az öreg. Csak úgy tessék-lássék az asztalok tetején. Azután szó nélkül lement az utcára és a sarkon várta a TISZÁT.

Az alispán pipára gyujtva dobta magát a karosszékre. Elgondolkozva, bosszús arccal nézett hol az asztalra, hol a falra és várt. Azután felugrott, türelmetlenül mérte fel lépéseivel a csendes szobát. Nyugtalan volt. Talán soha életében még így nem aggódott, mint most. Nem becsülte le Turcsányit. Érezte, hogy félelmetes ellenfél. Nehéz napok következnek a vármegyére. Minden erejét és minden energiáját össze kell szednie, hogy fölül maradjon. Végighúzta ujját a kis kerek asztalon. Poros volt. Mégis csak takarítani kellett volna hagyni azt az öreg bolondot. Mit szólnak majd hozzá a látogatói, ha észreveszik, hogy takarítatlan az alispán szobája. Pedig el van rá készülve, hogy látogatója lesz elég. Ilyen forgalmas és lázas napja talán még nem volt egész alispánoskodása alatt, mint amilyen ma lesz.

Félnyolcat ütött a toronyóra. Mi az? Nem jön ki az a TISZA az utcára? Az ablakai nyitva állottak. Oda lépett az ablakhoz és kihajolva végignézett az egész főtéren. Meleg, rekkenő nap locsolta szerte forró sugarait a hepehupás gránitkockákon. Mint egy gőzölgő, állandó zuhany, úgy szakadt a késő augusztusi kánikula a város nyakába. Mintha egy lehelletkönnyű, forró kéz ütötte volna meg az arcát, úgy kapta vissza az alispán a fejét a meleg elől a szobába. Érezte, hogy homlokán felszivárog a víz és sűrű apró csöppeket gurigál az orra felé. Visszament a szoba hűvös árnyékába és leült.

Egyszerre csak hallatszott messziről, harsányan :

— Itt a TISZA ! Friss kiadás ! A legújabb TISZA ! Szenzációs szám !

Elfelejtette a meleget. Hirtelen felugrott és az ablakhoz rohant. Láta, hogy egész embertömeg veszi körül hirtelen a rikkancsot és egyre-másra kapkodják tőle a lapot. Bosszankodott, hogy az öreg Fülöpöt csak most látta loholni a rikkancs felé. Szerette volna már kezében látni az ujságot. Egyszerre csak a másik oldalon is kezdik kiabálni a TISZÁT. Sőt megjelenik egy harmadik és egy negyedik rikkancs is. Mindegyiknek tömve rogyásig a két keze ujsággal. Úgy látszik, nagy keresletre számítanak máma. No végre látja az öreg

ujssággal kezében szaladni a megyeháza felé. Nagy türelmetlenségében kimegy az előszobába és ott várja Fülöpöt az ajtóban. Mohón, dühösen kapja ki kezéből a lapot és szó nélkül, dühörögve rohan be vele a szobájába. Félrecsapja pipáját és belehajítva lihegő testét a székébe, olvasni kezdi.

Olvassa.

Mintha a szentlélek szállta volna meg, mohó, türelmetlen pillantása egy villanással sorokat száguld át és minden okosan, szépen megfogalmazott találó mondatra felszisszen.

Egyre beljebb, egyre beljebb hatol az ujság mondanivalójába. Mennyi tehetség! Mennyi szellem. És milyen komoly, tárgyilagos hang. Mintha kemény acélkalapácsok döngetnék a vármegye kapuit. Szépen, öntudatosan megcsinált lap. Ezt nem lehet egy mozdulattal félretenni. Ezt nem lehet elhallgatni. Ezt el fogják olvasni a fővárosban is. Elsápadt.

Tovább olvasta.

A keze ökölbe szorult. Apró, dühös ütésekkkel veri az asztalt. Borzasztó, milyen sokat ártanak neki ezzel az ujsággal. Semmi utcai hang. Semmi szélsőséges, durva kitörés. Hja! Turcsányi érti, hogyan kell csinálni. Minden sora erővel zuhog és minden gondolata meggyőző még akkor is, amikor nincsen igaza. Kellett ez? Kellett a fővárosi szerkesztő a főispánnak?! Most itt van! Szerkeszt egy lapot!! Az igaz! De olyat, hogy az egész ország felszisszen bele. Az egész ujság tévedés és alapján véve semmiben sincs igaza. De szinte szuggesztív erővel hat Turcsányinak a tisztességes, jóhiszemű szubjektivitása. Nem lehet elvitatni tőle az igazság becsületes keresését, ha téved is!

Fülöp bedugta fejét az ajtón:

— Itt a főjegyző úr!

Az alispán nem hallja. Olvas. Fülöp hozzámeleg és majdnem belemondja a fülébe:

— Itt a főjegyző úr!

Mint a vadállat pattan föl az alispán és gyilkos szemmel csap rá az első áldozatra.

— Mars ki!

És tovább olvas. Kezében már táncol az egész ujság. Már elég is. Nem tudja végigolvasni, összefogja és lecsapja az asztalra. Döngő lépésekkel jár fel és alá. Csönget.

Fülöp megáll az ajtóban. Mint a pisztolylovás úgy csattan el a parancs:

— Balog jegyzőt akarom!

Lihegve, izzadva szalad az öreg és felrendeli Balogot.

Az alispán reszket a türelmetlenségtől, úgy várja. Ijedten tántorog be hozzá Balog és alázatosan a földig hajol.

— Hol vagytok? Egy óráig kell rátok várni! Nincs időm! Az egész megye permanenciában álljon! Minden pillanatban hívhatok valakit!

Elakad. Nagyot lélekzik a hallatlanul gyors beszédétől. Balog úgy néz rá, mint egy háborgó félistenre. A lába reszket s a szeme úgy összehúzódik a rémülettől, hogy alig látni.

Az alispán szétvetett lábbal elébe áll és mintha ezredet vezényelne, úgy ordít :

— Mától kezdve te veszed át a Sziget és Vidéke szerkesztését ! Kinevezünk jegyzőnek ! Igyekezz ! Okosan és megfontoltan ! Mindent , amit esetleg a Tiszának válaszoltok, én akarok először olvasni. Különből erről még beszélünk ! Értetted ?

— Köszönöm alispán úr !

— Szamárr ! Ne köszönd ! Nem kellemes időben veszed át a lapot ! Elég ! Elmehetsz !

Balog folytonosan hajlongva, azt se tudta, hogyan, került ki a szobából. Fülöp ott állott készen. Várta, kit kell szólítania. Nem várt sokáig. Újra felsattant a parancs :

— A főjegyzőt !

Remegve, mint az iskolás gyerek, jött be a főjegyző. Amit kapott, az csupa szidás, csupa elégedetlen szó, csupa harag. Sorra jött a többi ! Vihar dúlt a vármegyeházán ! Reszketve hallgatott mindenki és ijedten nézett mindenki egymásra. Mi lesz ? Az egész épületen végigborzongott az idegesség, végigtántorgott a rémület :

Az alispán haragszik !

Delet harangoztak. Az alispán már leszidott mindenkit. Már végigázolt az összes szolgálai lelkeken, már nem tudta, mihez kezdjen, amikor félrelökve az öreg Fülöpöt, berobogott a szobába hetykén, magabiztosan a Fiú ! Fülöp ijedten nézett utána, megcsóválta a fejét, azután gyorsan behúzta az ajtót, nem szerette hallani az istennyila csapkodásait.

Bátran, hangosan köszönt a Fiú :

— Jó napot, Sándor bátyám !

Az alispán maga is meghökkent ekkora szemtelenség láttára. Semmi szeretetet sem érzett most a Fiú iránt borzasztó haragjában. Mint egy faltörő kos indult neki a Fiúnak vadul, dühhel, előreszegzett fejjel, az ember azt hitte volna, hogy keresztülgázol rajta. De előtte hirtelen megállt.

— Hogy mersz te idejönni ? !

Nyugodt és csendes volt a felelet :

— Úgy gondoltam, szükségetek van rám.

— Ki hívott ? !

— Senki !

Az alispán tombolva kavargó gondolatait nem tudta azonnal felsorakoztatni. Tehetetlenül harapdálta a száját és a benne pattanásig feszülő dühtől egész testében reszketett. Végre megnyílt a zsilip és mint a pokol malma, úgy darálta a szavakat :

— Haszontalan, komisz csavargó ! Te naplopó ! Az egész bajt te zúditottad a nyakunkba a szoknyavadászatoddal ! Mert nem tudsz

nyugton maradni, ha egy csinos szoknyát látsz. Mert nem bánod, ha fel fordul a világ is! Csak a te vágyad teljesüljön! Csak a te szerelmes históriád sikerüljön! Ez a színésznő is! Kellett ez neked? Most itt a baj! Itt a rettenetes botrány! Beszélj, te ostoba fráter! Te buta báró! Beszélj már! Megérte az egész hecc ezt a szörnyű skandalumot?! Mi?! Megérte?!

A fiatal bárón végigszaladt a harag. Hát mi ő, hogy így beszélnek vele? Ránézett az alispánra, olyan furcsa és komikus volt toporzékoló dühében, hogy majdnem elnevette magát. Olyan volt, mint egy hörcsög. Erélyesen és keményen vágott vissza a szava:

— Sándor bátyám! Szedd össze magad! Mert Isten bizony ki nevetlek!

Az alispán valósággal felüvöltött:

— Micsoda? Te akarsz engem kinevetni? Te?! Te szopós malac! Ha még egyet szólsz, úgy nyakonváglak, mint egy taknyos kölyköt. Ha apád nem tette meg véled, megteszem én! Még mindig nem késő!

Elvörösödött a Fiú.

— Kikérem magamnak ezt a hangot!

Az alispán, mint egy gummilabda ugrott egyet és rettenetes dühétől magánkívül egy hangos pofont vágott a Fiú elsápadt, elképedt arcára.

Borzasztó csend állott be.

A villám lecsapott. A villámhárító levezette a veszélyt, az alispán maga is elszörnyedt. A Fiú megtántorodott, azután szó nélkül, falfehéren megfordult és az ajtónak ment.

— Megállj! — kampózott bele agyába az alispán szava.

Oda se hallgatott. Vissza se fordult. A keze már a kilincsen volt. Egyetlen ugrással mellette termett az alispán.

— Megállj te! Mondtam már!

Belemarkolt a karjába, úgy hurcolta vissza a szobába és belelökte egy karosszékbe. Azután fujva és loholva száguldott föl és le. Azt hitte, megbolondul. De a pofon jót tett. Lehiggadt és lecsendesedett. Végül megállott a Fiú előtt, elnézte hosszan, csendesesen, megsajnálta, egyszerre tele lett a szíve a régi meleggel, hiába, nagyon szerette ezt a gyereket, a kezét nyugtotta feléje.

— Bocsáss meg, fiam . . .

A Fiú rávetette nagy, haragtól égő szemét.

— No ne komédiázz, fiam. Apádnál is apádabb vagyok én! Ne haragudj!

A fiatal báró lelkéből csodálatosképen egyszerre elpárolgott a harag. Egyszerre felbuggyanó, nagy meleget érzett ő is a szíve körül és elfogadta a bocsánatkérő kezét.

Az alispán a pipájához menekült. Rágyujtott. Most már nyugodt volt. Most már megint a megyei trónusban érezte magát.

— És most mondd el fiam, hogy mért jöttél?

Cigarettaival kínálta.

— Gyere. Gyujts rá.

A Fiú rágyujtott és elkezdte.

— Tegnap tudtuk meg telefonon, hogy mi történt, hogy a szerkesztő átment az ellenzéki laphoz. Gondoltam, hogy a száműzetésem ezzel megszűnt és fel akartam a szolgálataimat minden tekintetben neked ajánlani, Sándor bátyám.

Az alispán egy kicsit elgondolkozott, azután bólintott.

— Rendben van. Jól tetted, hogy eljöttél. Szükségem lesz rád.

— Sándor bátyám, ha nem bánod a botrányt és megengeded, én belekötök abba a szerkesztőbe és lelövöm, mint egy kutyát.

— Nono !

— Úgyis van vele leszámolnivalóm !

— Micsoda ? Mi az ?

— Az az én titkom !

— Itt most már nincs titok ! Értsd meg, olyan helyzet támadt, hogy mindenről tudnom kell ! Nem lehet titkolódnni !

A Fiú elmondta a Petőfi-ligeti afférját a szerkesztővel és elmondta, hogy mért nem vehetett elégtételt.

Az alispán most már megértett mindent.

— Látod, látod te gonosz csont. Megérdemelted a pofont. Sajnálom, hogy nem adtam többet. Tehát ezért történt minden.

— Helyre akarom hozni a hibát, Sándor bátyám ! Mit csináljak ? Beleköthetek a szerkesztőbe ?

— Hogy belekötsz-e, nem-e, az a te dolgod ! Ezek után rád bízom. De egészen ügyetlen és semmi legénynek tartalak, ha most már nem hódítod meg magadnak azt a színésznőt ! Űsd ki a nyeregből egyetlen csapással azt a firkászt ! Megértettél ? Elmehetsz !

A Fiú boldogan, felvillanyozva röpült ki az ajtón s mintha az alispáni pofon felrázta volna, ruganyosan és elökölően lépett ki az utcára.

Az alispán a főispánhoz ment. Sokat, mindent megfontoltak. Alaposan megtárgyalták az egész megyei munkát. A határozatuk az volt, hogy az alispán az egész megyei tisztikarnak a működése ellen saját maga kéri azonnal a fegyelmi vizsgálatot. Ezt rögtön írásba is foglalták és a főispán még az éjjeli gyorsal utazott fel, zsebében a hivatalos írással, a fővárosba.

XV.

Amikor a Fiú a megyeházáról az utcára lépett, nem tudta még, mihez kezd majd. Érezte, hogy valamit tennie kell. Korrigálnia kell a borzasztó hibát. Szeretett volna valami nagyszerűet, valami pompásat csinálni, hogy megszabadítsa a vármegyét ettől a borzasztó embertől, aki belevágott ostobaságával a vármegye nyugodt életébe.

Az egész társadalomban ott tajtékzott a Tisza által felkavart hullámvihar. Embereket látott a Tiszá-val a kezükben. Minden üzletben

csoportosulva folyt a terefere, s amikor őt észrevették, zavartan tüntették el az ujságot és úgy tettek, mintha egészen másról beszéltek volna.

Haragos lett. Elhatározta, hogy felkutatja Turcsányit, inzultálja s a párbajban lelövi. Első lelkes nekibuzdulásában erővel vágott az utaknak, maga se tudta, hová és merre, csak ment. A színházkertbe jutott. Itt meglassult a járása. Eszébe jutott Ilona. Vajjon mit csinál? Hogy van? El kellene hozzá mennie. De neki valamit cselekednie kell! Valami nagyot! Amivel megmenti a megyét minden kellemetlenségtől! Eh! Arra majd ráér azután is. De meg aztán hátha Ilonán keresztül sikerül valami? Semmit sem lehet tudni. Hátha Ilonának sincs inyére a szerkesztőnek ez az ostoba lépése? Nem sokat gondolkozott. Felkeresi Ilonát. De vajjon tudja-e, hogy hol lakik? Az utcát tudta. Ez nem elég. Nem akart a házaknál kérdezősködni. Majd itt a színháznál megtudja. Hátrament a színészbejáróhoz. Ott a nagy fák alatt díszletfestő emberek javítgattak dúdolva régi, a fáknak támasztott díszleteket.

Megállt. Nézegetett. Furcsának találta, hogy ezek a kopott, piszkos vásznak este a színházban szobát ábrázolnak. Odalépett.

— Ugyan kérem, mit csinálnak?

Szakértőválaszt kapott.

— Nagytakarítást végzünk a szalonban.

A Fiú szellemeskedni akart.

— Aztán mért? Vendég jön talán?

Az egyik festő félrecsapta a sapkáját.

— Abbizony vendég jön! A legmagasabb rangú vendég a színháznál!

— Ugyan ki az? — csodálkozott a Fiú.

— Premiér úr Ófenségére várakozunk.

— Ja úgy! — nevetett a báró. — Igy már értem. Az ugyancsak nagy vendég!

— Hát még amikor primadonnaavatás van!

— Kicsoda? Csak nem Korál Ilona?!

— De bizony úgy van!

— Tyú! Ezt el is felejtettem! — kiáltott fel a Fiú.

— Már pedig az egész város erről beszél.

— És mikor lesz a premiér?

— Eddig úgy van, hogy szombaton.

— Ma szerda van. Addig még négy nap. Van idő egy kevés. Ugyan kérem, nem tudnák megmondani, hol lakik a művész?

— Iza-utca 9.

— Köszönöm.

Gyorsan, lelkendezve szaladt neki a városnak, hogy minél előbb az Iza-utcába jusson.

Erzsikének a színháznál déli főpróbája volt. Ilona maga maradt otthon. Egyedül nem akart ebédelni menni, várta hát haza barátját. Kezében ott volt a Tisza; olvasta. Kellemesen érintette az ujság komoly,

tárgyilagos hangja. De mégis mindég jobban és jobban összeszorult a szíve, amint olvasta. Félrehúzta az ablakon a függönyt és nagy, lágyan simogató szemével türelmetlenül ugrált betűről betűre, mintha menekülni akart volna a gondolatai elől. Szép, hosszúkás, fehér ujjai idegesen tartották a papirost és úgy érezte magát a hideg, megfontolt, rohamra induló betűk tengerében, mintha vihartól hányatott, eltévedt, rozoga csónakban lenne.

— És olvasott.

Gyenge asszony lelke tépett vitorla volt a viharok kegyetlen ereje alatt. A szíve ijedten és tompán dobogott, mint egy hangját vesztett ájult harang. A teste idegesen meg-megrándult és szeretett volna megsemmisülni a szomorúság fekete lobogója alatt.

Olvasott.

Azt se tudta már, mit olvas, csak úgy érezte, hogy ezek a nyomdászágú, friss ujságbetűk, mint apró törpék összefognak és mindég kegyetlenebb erővel cipelik el tőle a szerelmét : Miklóst messze, már alig is látja, alig érzi, olyan messze van tőle . . . Tudta, tudta, hogy őt nem engedik utána menni, egy egész gát, hatalmas barrikád alakult közte és Miklós között a betűkből.

És Ilona már nem olvasott.

Ijedt, gyenge ujjai közül zörögve hullott a földre az ujság s a szemét melegen és tolakodóan hirtelen befutotta a könny, azt se tudta, hogy történt, azt se tudta már, hogy miér . . .

A csend szelíden és anyáskodón ott babrált sűrű, fekete hajában, azután hirtelen elmenekült az ajtón felhangzott kopogásra.

Ilona lassan, nehezen emelte fel a fejét.

— Tessék.

A háziasszony szólt be :

— Kisasszony kérem, egy úr van itt.

— Kicsoda ?

— A fiatal báró úr.

— Istenem, mit akar ?

— Beszélni szeretne a kisasszonnyal.

Ilona felugrott, a tükör elé szaladt, rendbeszedte a haját, megtörülte a szemeit és idegesen szólt :

— Eressze be kérem.

És várt. A Tiszát sietve dugta el a szekrénybe s kicsit kíváncsian és félénken nézett az ajtóra.

Kedvesen és otthoniasan lépett be a báró.

— Kezeit csókolom, Ilona !

Mélyen hajolt a lány keze fölé és nagy tisztelettel, hosszan csókolta meg azt. Ezzel a kezdéssel mindég hatást ért el. Ilona szívéen is végigfutott a meleg.

— Isten hozta, báró. Üljön le és mesélje el mért jött.

A Fiú leült. Kíváncsian nézett körül. Egészen egyszerű, polgári

szobát látott maga előtt. Mintha egy primitív cserépvázát látna és benne ez a gyönyörű virág. Már nem is nézte a szobát. Szeme ott pihent a lányon. Rajongóan, boldogan vetítette szeme sugarait a ragyogó arcra. Duhajkodó, nyegléskedő egyénisége formát kapott és elcsendesülve, lehiggadva, valami csodálatos erőből, hirtelen megneimesedve ült szemben a lánnyal.

Szeretett volna leborulni a lába elé és szerette volna kiönteni előtte telített, csordulásig felgyűlt, nagy szerelmét.

Érezte, hogy a szeme lángot vet és érezte, hogy egész testéből sugárzik a forróság. Ilona ült előtte, nézte őt. A lány ösztönös asszonyisága megérezte valamit, behintette pírral az arcát és betakarta szégyenkező szemét szempilláival.

Halkan, elfogódottan szólalt meg a Fiú :

— Itt lakik ebben a szürke kis szobában ? Milyen szegényes keret a maga szépségéhez. Aranypalota kellene magának ezüstszékekkel, gyémántablakokkal és rubintpohárral. Aranypalota selyemszőnyeggel és éneklő falakkal.

Ilona felnézett és elmosolyodott. A Fiú úgy érezte, hogy kiderült az ég és aranyszobát csinált a napsugár a szürke helyiségből.

— Milyen szép maga. Ugye nem haragszik, ha mondom ? Boldogság látni és jólesik a közelében maradni.

És a Fiú ajkáról ömlött és egyre ömlött a színes szó, a meleg, fojtott vallomás, a szerelmes ember rajongó, áhítatos beszéde.

Ilona lelkén átborzongott valami, mint amikor a langyos tavaszi szélben megborzong a virágbabóruult fa. Jólesett neki a szép szó. Szívesen hallgatta.

— Ilona, szeretném magát elvinni valahová messze, egy szép zenélő országba, ahol a királynő megüresedett trónusába magát ültetném bele és teleraknám virággal a lába alatt az egész földet. Semmit se kérnék, semmit se kívánnék, csak egy kis helyet az egyik sarokban és azt, hogy folyton nézhessem.

Ezüstcsengő kacagott fel a lány torkában.

— Csacsi maga, kis báró. Hallgasson. Inkább mondja el már, hogy mért jött ?

Halkan remegő hangon felelt a férfi :

— Mért jöttem ? Tudja maga azt, Ilona, mi az, ha a szomjúhozó vizet kíván és életet a haldokló ? . . . Nekem el kellett ide jönnöm magához, mert látnom kellett magát, mert beszélnem kellett magával.

Kacéran felelt a lány :

— Hát most itt van. Tessék. Beszéljen.

A Fiúnak hirtelen eszébe jutott az, hogy tulajdonképpen mért jött. Eszébe jutott a kellemetlenség, az alispán, a támadás, a szerkesztő. Csúnya fájdalmas érzés fogta el arra a gondolatra, hogy ez a lány azé az emberé. Nem bírta ki, kérdeznie kellett :

— Ilona kérem, mondja . . . Bocsásson meg . . . Tudott maga a Turcsányi tettéről ? . . .

Rosszul esett a lánynak ez a hirtelen fordulat, ez a váratlan hideg zuhany a forró vallomásokra, összerezzent és úgy érezte, hogy vádolják és neki védekeznie kell. Gyorsan, élénken felelt :

— Nem . . . Semmit sem tudtam . . .

Ez a válasz jólesett a Fiúnak. Folytatta :

— És mondja, mit szól hozzá ? Helyesnek tartja ?

Nagyon halkán felelt Ilona :

— Nem . . . Nem tartom helyesnek . . .

— És mit fog csinálni ? . . .

— Nem tudom . . . Várok . . .

Szenvedélyesen fordult hozzá a férfi :

— Mondja . . . Az Istenre kérem, mondja . . . A menyasszonya marad továbbra is ? . . .

Ilona nem felelt. Lehajtott a fejét és hallgatott. Olyan volt így, ahogy ott ült az egyszerű széken, mint maga a bűnbánat. A lány lelkét olyan végtelen szomorúság fogta el hirtelen, hogy kibuggyant szeméből a könny. Lassan emelte fel zsebkendőjét a szeméhez és megtörölte azt.

A báró ijedten aggódva sietett hozzá.

— Ne sírjon kérem . . . Ostoba voltam. . . Gyengédtelen voltam. . . Felejtse el. Nem kérdeztem semmit. Nem akartam tudni semmit.

Letérdelt a lába mellé a földre és úgy suttogott a fülébe :

— Imádom magát, Ilona. Minden kis részem tele van a maga képével és az egész világot szeretném a lába elé helyezni . . . Ne legyen szomorú, ne bántsa magát ez a dolog. Az az ember úgyis érdemtelen volt magára. Ennyi kincset, ennyi szépséget és ennyi jóságot sohase érdemelt meg. Hígyje el nekem, hogy az az ember maga az önzés és a hideg számítás. Érzéketlen a forróság és érzéketlen a szerelem iránt. Az nem törődik mással, csak a maga személyével. Ostoba, rövidlátó szocialista.

Ilonának fájt. Halkan szólt :

— Hallgasson . . . Hallgasson . . .

— Hallgatok . . . Jó . . . De azt meg kell mondanom, hogy itt vagyok, itt állok maga mellett és ha szükséges, hát megvédem az egész világ ellen. Ettől a perctől fogva a szolgálja vagyok és csak rendelkeznie kell velem !

Ilona megfordult, hogy láthassa a Fiú arcát. Nyugodtan és komolyan nézett a szemébe. Kellemes érzések kavargtak a lelkében. Csinos, jól ápolt arcot látott. Tiszta, egészséges bőr és friss száj. A szeme most olyan, mint a gyereké. Szelíd és áhítatos. Az egész ember a tisztaság és a frissesség benyomását keltette. Szép fiú. A keze megindult és lassan, szelíden simogatta végig a férfi fejét.

A báró boldogan kapta el a simogató kezét és hálás, ujjongó, szerelmes csókokkal halmozta el. Ilona hagyta, nem húzta el.

A báró lelkében tombolt az öröm, a diadal.

— Ilona ! Édes Ilona ! Érzi ? Tudja, hogy szeretem ? Igen ?

A lánynak a feje csendesén, meggyőződéssel bólintott igent.

Felugrott a férfi. Felgyuladt, lángoló szemmel nézett bele a meg-rebent, kicsit megijedt lányszemekbe, azután magához kapta a lányt és hosszú, perzselő csókot csókolt bele a csendesen vonagló, puha szájába.

Szelíden, bódultan vetett véget a csóknak a lány.

— Hagyjon, kis báró. Hagyjon . . . Ugye nem lesz rossz hozzám ? Ugye engedelmeskedni fog ? Igen ?

— A rabszolgája vagyok — suttogta a férfi.

— Jöjjön, üljünk le. Ide a diványra. Így. Szépen és nyugodtan. És most beszéljünk.

S a Fiú beszélt. Beszélt a nagy örömről, a boldogságról, a hálájáról, mindenről, ami szép, ami forró és ami annyira kedves a leányszívnek. Sokára jutott eszébe a premiér. Szent Isten, majd elfelejtette.

— Ilona édes. Hiszen magának szombaton premiérje van ! Hiszen nekünk ezt meg kell beszélnünk ! Rengeteg tennivalónk van !

Szomorúan halkan felelt a lány :

— Nem olyan biztos az a premiér, kis báró.

És elmondta, hogy Turcsányi cselekedete milyen nagy hatással van még a premiérré is. Hallotta kollégáitól, hogy a direktor el akarja ejteni a premiért. Fél a sikertelenségtől. Fél, hogy ezekben a kellemetlen napokban a város előkelősége nem jönne el a színházba. Nem akarja szezonjának a végét elrontani, hiszen úgylis egy hét van már csak hátra a nyári idényből, azután visszamennek a nagy alföldi városba, téli szállásukra.

A premiér tehát biztosan elmarad.

A Fiú felháborodott. Ezt ő nem engedi. Megígérte, hogy rendbehozza a premiért és nem engedi elejteni. A sikert ő magára vállalja. Érdeklődött még, milyen a darab. Kedves-e a szerep ? Szereti-e Ilona ? Amikor így mindent megtudott, elbúcsúzott a lánytól és mély tisztelettel, nagy hálával és forró szerelemmel csókolta meg a kezét.

Ilona kóválygó fejjel és csodálkozó lélekkel lépett az ablakhoz és ijedten vette észre, hogy kigyuladt, lobogó szemmel nézett a Fiú után.

A bárónak sok dolga volt. Felkereste a színháznál a direktort, beszélt vele a premiérről, áttétette vasárnapra, kilátásba helyezte a nagy sikert, megígérte, hogy az egész megye eljön. Odarendelte a színház szabóját és kikérdezte őt Ilona ruhatára felől. Mikor megtudta, hogy szegénykének meglehetősen olcsó és szegényes ruhák készülnek a premierre, sürgősen új és drága ruhákat rendelt, beszélt a virágkereskedővel, nagyszerű tizórait rendelt a színészeknek, csupa láz, csupa buzgalom lett egyszerre az egész színház. A direktor arca kiderült, a színészek pompás kedvvel tanulták szerepeiket és csupa reménység, csupa lelkesedés lett az úr a színházban. A színésznők halkán suttogták egymás között :

— Gyerekek, úgy látszik Ilona szakított Turcsányival.

— Jól tette.

— Persze, hogy jól tette ! A sikere biztos !

— A jövője is biztos !

— Mégis csak más egy ilyen báró, akinek annyi pénze van és még hozzá gavallér !

Amikor a Fű este végre elvégezte a dolgát, határozottan fáradtnak érezte magát. Eszébe jutott Sándor bátyja. Vajjon mit csinál és mit szól majd nagy sikeréhez ?

Valami kis lelkifurdalást érzett. Ő nagy és pompás dolgot akart csinálni s ime minden energiája és tette belefulladt egyetlenegy csókba. Nem baj. Ez is szép és nagy dolog. Talán a legszebb és a legnagyobb.

Ezalatt a Tizánál számolták a bevételt. Ragyogott mind a négy ember arca. Minden várakozásukat fölülmulta a siker. A haszon annyi volt, hogy egy hónapig megélnek belőle gond nélkül. Ha ez így menne. Ha a Tisza hetenkénti két száma ennyit hozna. Jó volna.

Gerő szólalt meg :

— Nemcsak az anyagi siker nagy. Hallottam, hogy az alispán végigpofozta az egész vármegyét.

Péterke kottyant bele éles, sivító hangjával !

— Engem mindenki megfog az utcán és kérdezetnek, kedvesek hozzám.

— Mit kérdezetnek ? — szól Lakatos.

— Mindenfélét. Hogy hogyan ízlik az új főnök. Mit csinál ? Tudok-e valamit a terveiről ? Hogy lesz ? Mint lesz ?

— És te mit feleltél ?

— Meghúztam a vállamat és egy szót sem szóltam senkinek.

— Jól van, Péterke.

A szerkesztőség aztán Turcsányi irányításával megtárgyalta a következő számot. Turcsányi már most kiosztotta mindenkinek az anyagot. Ez a szám még szebb lesz. Ennek már nem kell lóhalálában megszületnie.

Amikor késő este elváltak egymástól, Turcsányi elhatározta, hogy nem megy a szokásos vacsorára, hanem hazamegy és dolgozik a regényén. Egy pár nap alatt nagyot akart haladni, hogy örömet szerezzen Ilonának. Majd holnap délelőtt felkeresi egypár percre a drágát és elmondja neki a Tisza nagy sikerét. Ma nem megy el. Akárhogy is imádta a lányt, egyedül akart maradni. A regénye, hogy elkezdte, izgatta és szeretett volna egész nap azon dolgozni. Észrevette, hogy minduntalan a témájára gondol és szeretettel melengeti lelkében a regény alakjait.

Lakatos az ő városzéli kis kocsmájába ment vacsorázni. Jókedvűen és jóévtággal ette meg az ételt, egy kis sört is ivott hozzá és tíz óra is elmúlt már, amikor kilépett a kocsmá ajtaján, hogy hazainduljon.

Sűrű, meleg sötétség borult a városra. Aki nem ismerte az utcákat, az okvetlen eltévedett volna. Lakatos biztosan vágott neki az utaknak és egyforma, csendes lépésekkel haladt előre gyenge kis alakja, mint az árnyék.

Tudta, hogy most ért a hangszerület elé, azután most halad el

az elemiiskola előtt. Nemsokára befordul a sarkon a főútra, a Rákóczi-útra. Ismert minden sarkot, minden követ.

Aztán egyszerre, mintha úgy érezte volna, hogy elszédült. Nem hitte el. Azt gondolta, hogy ez biztosan a borzasztó sötétségtől van. Tovább ment. Megtántorodott. Mégis csak szédülnie kellett az előbb. A sötétség, mintha még mélyebb és még nagyobb lenne. Már egészen vaknak érezte magát. Nekidült a falnak és ijedt ujjáival belekapaszkodott a morzsalékos kiálló vakolatba. Ez a munkásbiztosító háza. De mi az? Mi történt vele? Beteg talán? A szeme előtt tüzes karikák táncoltak. A sör ártott volna meg? Hiszen csak egyetlen pohárral ivott. Az lehetetlen.

Tovább akart menni. Furcsa. Mintha a föld hullámanek a lába alatt és ő nehezen kúszna és mászna rajta, mint a féreg.

Fájdalmat érzett a gyomra körül. Rettenetes forróság szakadt a testére és gyöngyökben patakzott róla az izzadság. Térdreesett. Mi lesz, ha itt meghal?

Szenvedett.

Olyan erőtlenné lett, hogy szerette volna végigdobni magát a követelen. De öntudatnál volt. Tudta, hogy ez nem lehet. Haza akart menni. Minden erejét összeszedte. Remegve, reszketve állott fel és támoanyagva, nehezen indult meg. Minden lépése hallatlan erőfeszítésbe került. Úgy érezte, hogy egy rettenetesen súlyos kéz nyomja őt lefelé, egyre jobban, egyre lejjebb, azt hitte, hogy összeroskad alatta, hogy laposra zúzódik a borzalmas súlytól. Ijesztően lüktetett a halántéka s a torka összeszorult. Alig tudott lélegzeni. Nagyon lassan haladt, nagyon nehezen ment. Ha így tart, reggelre ér csak haza. A feje olyan nehéz lett, mintha ólomból lenne s a vállalai erőtlennül estek előre, mint két törött szárnyú madár.

Eszébe jutott, hogy Turcsányi itt lakik a közelben. Talán otthon lesz. Odáig még el tudja vonszolni borzasztó nehéz testét. Most már nagyon szenvedett. Érezte szívének rémült kalimpálását, szerette volna a szemét lehúyni és elaludni örökre. Nem tudta, mióta ment, meddig erőlködött, végre borzalmas erőfeszítés után elérte Turcsányi lakásának ajtaját. Annyit még látott, hogy ablaka világos, hogy itthon van. A többről aztán nem tudott.

Turcsányi nagyszerű kedvvel, pompás hangulatban írta regényét, amikor egyszerre valami kaparászást hall az ajtaján. Meglepetten kapta fel a fejét. Az ajtóra nézett. Valaki hirtelen rácsap a kilincsrre, az ajtó egy nagy súly alatt bevágódik s egy kuszált, poros, sáros ember végigzuhan a szobában a padlón. Ahogy Turcsányi szeme végigvillant rajta, mintha Lakatos lett volna. A szerkesztő felkelt, meggyújtotta a nagy villanyt és ránézett az ájult emberre. Lakatos volt.

Mi történt? Beteg lett? Vagy bántották?

Gyorsan lehajolt hozzá. Főlemelte és felfektette a díványra. Most látta csak, hogy mennyire eltorzult az arca és milyen csapzott és kusza

a haja. Vízet hozott és locsolta vele. Amikor semmi eredményt sem ért el, elszaladt orvosért. Itt közelben lakott egy fiatal orvos. Kórházi orvos. Magában élő, visszavonult ember volt, nem ismerte személyesen, de hát az ilyenkor nem baj. Felkeltette az orvost és elvitte Lakatoshoz.

Az orvos megvizsgálta. Megcsóválta a fejét.

— Nem tudom, mi történt vele! Rosszul lett, az biztos. Van pálinkája?

Turcsányi sietett a pálinkáért. Ez neki nem jutott az eszébe. Kivette a szekrényből és odaadta. Az orvos jó csomót öntött a beteg szájába és várt. A halálosan sárga arc lassan pír kapott s a két szemről felhúzódott a függöny. Lakatos szeme Turcsányin állt meg.

— Rosszul lettem. Ne haragudjék. Nem bírtam tovább menni.

Turcsányi kedvesen mosolygott rá. Az orvos föléje hajolt.

— Mi baja? Mije fáj?

— Nem tudom. Mindenem fáj. Beteg vagyok.

— Rossz, elhasznált szervezet, az biztos — felelte az orvos. —

Hány éves?

— Ötvenhat.

Az orvos felkelt és kiment. Turcsányi utána. Kint megkérdezte az orvost?

— Ez Lakatos, ugye? A Tisza szerkesztője?

— Igen.

— Nem fogja soká szerkeszteni.

— Mi baja?

— Semmi és minden. A végét járja.

— Nincs segítség?

— A pihenés... A gondnélküli élet és a jómód segítene... De hát hol veszi azt meg ő? Jobb is, ha elmegy. Csak bajt és zavart okozott egész életében...

— Ugyan?

— Nincsen sok szükség az ilyen emberekre. Ezek mind a rend, a társadalom felforgatói... Pedig végeredményben valahogy mégis csak kell lenni mindennek... Ha így nem, hát úgy. Alapjában véve mindegy.

Turcsányi csodálkozva nézett a fiatalemberre. Az folytatta:

— Akárki akármit is csinál, a végén mégis csak beleharap a földbe s akkor azt hiszem, Lakatos úr is rájön arra, hogy kár volt minden harcért. Csak az emberek haragját és megvetését zúdította magára és kényelmetlenné tette magának az utat a halálhoz. Jó éjszakát kívánok.

— Doktor úr! Hát ne siessen. Igazán nem lehet rajta segíteni?

— Nem. De minek is? Szépen csendesesen meg fog halni. Mindenki meghal egyszer.

— Mikor történhetik?

— Talán holnap... Talán egy hónap múlva.

S a doktor elment. Turcsányi elgondolkozva, csendesen ment a szobába. Lakatos elaludt a díványon. Párnát tett a feje alá és betakarta. Úgy ment aztán aludni ő is.

XVI.

Másnap reggelre jobban lett Lakatos. Lassan, nyugodtan felkelt. Keveset beszélt és halkan. Turcsányi, határozott kívánságára kocsin vitte haza a szerkesztőségbe, ott aztán újra ágyba feküdt. Mindenről tudott, mindent hallott, látott, résztvett minden megbeszélésen, dolgozni mégsem tudott.

Péterke ápolta. Nagy ormótlan púpjával, koraérett, száraz arcával aggódva sürgött-forgott körülötte. Átnyitotta az ajtót a nyomdába és úgy dolgozott a szedőasztal mellett.

Turcsányinak megszaporodott a munkája. Neki kellett megírnia Lakatos részét is. Észrevette azután, hogy Gerőre nem nagyon számíthat. Az megbízhatatlan, rakoncátlan ember. Fájt a szíve, nem tudott elmenni Ilonához. Nem segíthetett a dolgon. Levelet írt neki. Megírta benne a Tisza első számának nagy sikerét, megírta, hogy Lakatos beteg, a dolga ezzel duplára szaporodott, de ő nem csügged. Tele van hittel és reménnyel. Az esti vacsorákat ezekre a nehéz első napokra lemondotta. Nem akar Balog Bélának kellemetlenséget szerezni hivatalos körökben azzal, hogy vele vacsorázik. Mert nagyon kellemes és kedves kötelességének tesz eleget ezalatt az idő alatt. Ilona kedvéért regényt ír. Remélte továbbá, hogy nemsokára látni fogja, kérte, hogy gondoljon rá, szeresse és ne felejtse el őt. Csak ez az első pár nehéz nap választja el őket egymástól. Azután majd másképp lesz minden.

Péterke szaladt el a levéllel.

Amikor Ilona megkapta a levelet, bensőjében örült neki, hogy nem kell találkoznia Miklóssal. Úgyse tudta volna, hogyan viselkedjék. Még egyszer átolvasta a levelet. Csodálkozott. Milyen nyugodt, szenvtelen hang. Egy szerelmes szó, egy szerelmes mondat sincs benne. Semmi. Olyan üres, olyan rideg az egész. Eszébe jutott, hogy Turcsányinál nem tapasztalt soha egy forró, szenvedélyes mozdulatot sem. A csókjai is hidegek és üresek voltak. Akkor azt hitte, hogy tele vannak gyöngédséggel és kímélettel. Visszagondolt az egésznap kirándulásukra, amikor ő csak úgy lobogott a csók, a szerelmes ölelés után. Turcsányi maga volt a kemény, sziklába vágott józanság, a komoly, tántoríthatatlan megfontoltság. Újra átélte a fürdést a Tiszában. A levetközött, fiatal testük közelsége gondolatban is megszedítette. És Turcsányi merev volt és hideg, mint egy szobor. Akkor imponált ez neki. Ebben látta a férfiasság teljességét. Szépnek, nagyszerűnek találta a férfi szemérmes tartózkodását. Szerette.

Most a Fiúra kellett gondolnia. Összeborzongott a forró, szenvedélyes érintésétől. Mint piros gyík, úgy vonaglott a szája a parazsas

csóktól. Látt a szemében cikázó vágyat, érezte vágyainak forró közelségét és ösztönös asszonyi teste úgy érezte most, hogy ez az igazi! Ez a férfi!

Péterke a levél átadása után hazafelé menet észrevette, hogy az emberek mindenfelé olvassák a Sziget és Vidéké-t. Gyorsan vett egyet és hazaszaladt.

Lobogtatva vitte be az ujságot a szerkesztőségbe Turcsányinak.

Turcsányi mohón kapott utána. Mindjárt a fölapon olvasta a nagy betűkkel szedett sorokat, hogy az alispán a Tisza vádjai alapján azonnal fegyelmit kért maga és a tisztikar munkája ellen. A főispán emiatt sürgősen a fővárosba utazott.

Turcsányi érezte, hogy ez volt az egyetlen helyes lépés, amit az alispán tehetett. Kitünő taktikusnak bizonyult ez az ember. No de hiszen mindegy. Akárhogy is, úgyis csak ez lett volna vége a dolognak s a fegyelmi lefolyása majd megmutatja, hogy mi igaz, mi nem.

Tovább olvasta a lapot. A rendes, egyszerű megyei ujság hivatalos stílusa mindenütt. Semmi ijedtség. Semmi kapkodás, semmi zürzavar. Mintha semmi sem történt volna. A Tiszának semmi válasz. Csend és nyugalom az egész vonalon. Csak egy kis hír tünt fel még benne, az, hogy a lap szerkesztését Balog Béla vármegyei jegyző vette át.

Nini, Béla egyszerre jegyző lett és szerkesztő. Szorgalmas, ügyes ember. Megérdemelte. Hogy fog ennek örülni Erzsike. Most már örült, hogy lemondott a vacsorákról. Nem lehettek volna együtt tovább ügyse.

A spanyolfal mögött az ágyban felnyögött Lakatos:

- Ki van itt?
- Én, Turcsányi.
- Mi ujság?
- Megjelent a Sziget és Vidéke.
- Beszéljen hamar, mi van?
- Semmi.

Turcsányi pár szóban elmondott mindent, amit olvasott a lapban. Lakatos halkán szólt.

— Az az ember nagyon ügyes. Vigyázzunk, Turcsányi!

— Nem félek — felelt a szerkesztő. A szombati lapra majd felelni fognak. Az jobban az elevenükbe tapint.

Csend lett. Turcsányi nekifogott a munkának. Dolgozott. Hosszú idő múlva szólalt meg újra Lakatos:

- Turcsányi, itt van?
- Igen.
- Jöjjön ide egy kicsit hozzám.

Turcsányi odament. Lakatos leültette az ágy szélére.

— Szegény fiam. Maga most szépen egyedül maradt.

— Itt van Gerő is.

— Arra ne számítson. Amikor a legjobban kellene, akkor nincs.

Kár volt neki odaadni azt a sok pénzt.

— Gondolja, hogy iszik?

— Amíg a pénze tart, holtrészeg lesz. Pedig maga nagy munkába vágta a fejszójét. Sajnálom, fiam.

— Mért sajnál? Én akartam. Nem hívott, nem kényszerített senki.

— Tudom. Maga akarta. De én mégis szerettem volna maga mellett küzdeni. Segíteni! Biztatni! Most nem tudok.

— Nem baj, majd összeszedi magát. Addig csak elbírom!

— Adja Isten. Kérem valamire.

— Tessék!

— Maga, fiam, most olyan dolgot vállalt, aminek következtében mindenre számítania kell. Az éjtszakák sötétek, maga későn jár haza. Megtámadhatják.

Turcsányi felpattant.

— Csak nem gondolja?

— Mindenre gondolni kell. Valamikor egyszer nagyon póruljártam. Azóta mindig revolvvert hordok magammal. Édes fiam, a revolver itt van a fejem alatt. Nyúljon be a párna alá és vegye magához... Kérem...

Turcsányi habozott, ostobaságnak gondolta.

— Nagyon kérem, tegye meg...

Megtette. Benyúlt a párna alá és magához vette a fegyvert.

— Közönséges hatlövetű. Elég, ha a levegőbe lő. Már akkor elérte a hatást. Nem kell mindjárt emberbe lőni.

Turcsányi zsebre tette a revolvvert, ámbár a beteg ember ostoba szeszélyének tartotta az egészet.

Lakatos megnyugodott. Turcsányi melegen, részvétellel kérdezte:

— Hogy van?

— Jobban. Holnap felkelhetek.

— Maradjon még.

— Nem, édes fiam. Nehéz a mellem. Öreg embernek nem jó sokat feküdni. Még ha muszáj, akkor se.

Turcsányi tovább dolgozott. Szépen, okosan írta meg a cikkeket, egyiket a másik után. Péterke nagy buzgósággal szedte ki őket a nyomdában. Egyszer-egyszer bejött és kérdezett valamit. Lakatos türelemmel, érthetően elmagyarázta, a kis fiú boldogan szaladt vissza a szedőasztalhoz és szedte, egyre szedte a betűket.

Este volt már, Turcsányi megszólalt.

— Gerő tényleg nem jön.

— Nem is fog jönni legalább egy hétig.

— Ezt nem engedem — pattant fel Turcsányi. Hol szokott ő inni?

— Össze-vissza. De ha sok a pénze, a Vadászkürtben.

Turcsányi átment a nyomdába.

— Péterke, szaladj a Vadászkürtbe és mondd meg Gerő úrnak, hogy azonnal jöjjön ide.

— De szerkesztő úr, úgymint hiába. Biztosan holtrészeg.

— Nem bánom! Hozd ide úgy!

A gyerek elszaladt. Lakatos halkán megszólalt:

— Kár vele kísérletezni, fiam, most úgyse használhatja.

— Megpróbálom, hátha bírok vele.

— Nem bír azzal a jó Isten maga sem.

— Majd meglátjuk.

Nem tartott soká. Hallatszott egy részeg ember tántorgó járása és folytonos zsémbelése. Túlharsogta a Péterke éles, visító hangja:

— Már én nem bánom, akármit is mond Gerő úr! De el kell jönnie, mert a szerkesztő úr úgy akarja! Jöjjön csak! Vigyázzon! Még végigesik a kövön és összezúzza magát.

Lakatos csendesen szólt:

— Hallja?

— Hallom — felelte Turcsányi és szigorú keménység ömlött el az arcán.

Péterke belökte az ajtót, nagynehezen begyömöszölte rajta a folytonosan tántorgó, jobbra-balra dülöngő embert.

Büszkén jelentette:

— Tessék, szerkesztő úr! Elhoztam! Pedig közben kétszer pofon is vágott.

Aztán becsukta az ajtót.

Gerő egy közelben álló széket tapogatott végig, mint a vakok, aztán belezuhant. Csupa piszok és rendetlenség volt az egész ember. A szeme tétova és vérben áztatott. A szája habos a pálinkától s egész arcát eltorzította a piros puffedség. Utálatos, rekedt hangja úgy szállott a levegőben, mintha nedves, dohos pincéből beszélt volna valaki.

— Ki hívott és mit akar?

Turcsányi felkelt és eléje állott.

— Én hivattam.

Felröhögött a részeg.

— Maga? Kicsoda maga?

— Jelenleg én vagyok a főnöke, a szerkesztő!

Büky György.

(Vége következik.)

ÉJJEL A HANSÁGBAN.

Máshol hullámos, lágy selyem
az éj, de álnok, zord verem:
a lápokon s a réteken.

Az éj alatt, az ég alatt
felhőben-rongyban tarka had
megállás nélkül fut, szalad.

Egysár az ég: se út, se rámpa,
a hold kormos istállólámpa,
felhőkordé kocog nyomába . . .

Borzongás fogja a falut,
a mécses mind-mind kialudt,
zavár kígyóz be sok kaput.

Nyárfák mögül mint vén ihász
egy templom tornya szétvigyáz,
szívét kulcsolja éji gyász.

Harangszíve zsong vészesen:
«Vigyázz! Ne mozdulj! Csendesen!
az éjjél mindjárt megjelen
s ezer lidérctüz áll lesen
sötét hansági réteken!»

Ha másnap kérded: jaj, ki volt?
a vészben-éjben ki csiholt
fojtott harangszót, félsikolyt?

Az égbolt újra kék selyem,
nem zord verem: azúrterem
s a réteken:
fűzfasíp trilláz, dal terem,
s ezer pacsirta énekel . . .

Simon Gyula.

A VISZTULA FELÉ.

EGYSZER ősszel Lengyelország földjén botorkáltunk valamerre. Ezt is csak a főhadnagytól tudtuk meg, akinek térképe és iránytűje volt s ő figyelmeztetett, hogy nem messze járunk attól az országtól, amelyet oly gyakran kerestünk föl addig álmainkban.

Egy hidegtől remegő délelőttön, amikor puskáink szuronyai visítottak a szélben, pillanatra mintha szétvágódtak volna a felhők s körülöttünk váratlanul kitisztult a tájék. Ázott dombok néztek vissza reánk mindenfelől s e dombokon is túl, messze északnak, nagy-nagy rétség látszott, talán harmadszori zöldben már ama csodálatos esztendőben. Alacsony halmon állt a főhadnagy, hirtelen a térképre mutatott, majd elhúzta iránytűjét s miközben a távoli rétség felé mutatott a jobbkezével, így szólott hozzánk :

— Fiúk, az már Lengyelország !

Felsőhajtottunk. Mert nagyon bizakodtunk annak az országnak földjében. Tudtuk, hogy innenső szélében a Visztula folydogál s a Visztulától mintha a megváltást vártuk volna. De hogy miért, nem tudtunk volna feleletet adni reá.

Ott álltunk a főhadnagy körül a szélben, az alacsony halmon s mialatt a szürke köpenyegek csattogni kezdtek sovány lábszárainkon, Lengyelország nevére reménykedni kezdtünk újból. Csak Miriszlay, a góyalábú önkéntes maradt cinikus ezúttal is s förtelmes gúnnyal rántott egyet a vállán :

— Rendes kis vezérkar! . . . Gratulálok a monarchia diplomatainak !

Miriszlaytól föl sem vettük már az ilyesmit. Mert hol a monarchia két kormányának tagjairól, hol a legfelsőbb hadvezetőségről nyilatkozott tiszteletlen hangon.

Azokban a reménytelen napokban érthető volt a Miriszlay nyomott kedve, mert súlyos terhet cipelt. Tudniillik még egy méhkas is rá volt akasztva a bornyújára. A kaptárt valami tíz nappal előbb emelte ki egy polyák méheséből, de a teméntelen ütközet miatt még mindig nem ért rá, hogy füstölővel megfojtván benne minden méhet, hozzájuthasson a mézhez. Így esett aztán, hogy miközben oszlopban meneteltünk a Krakónak kinyúló országúton, a méhek — a késő ősz ellenére is — ott döngöcséltek a Miriszlay hátában. A póznalábú önkéntes káplár mindjárt a század elején kapkodta ladik-bakancsait, mindjárt mögötte Kabonyás Andris sóhajtozott és hadonászott a karjával, mert a méhek

ott dongtak a pipája körül. S Kabonyás Andris mind sűrűbben fohász-
kodott fel olyankor :

— Önkéntes úr, a teremtésit ezeknek a méheknek ! Tegnap is
megcsípett egy a fülemnél . . .

Miriszlay ingerülten szólt hátra :

— Be legyen fogva a zupaleső, azt mondom neked Kabonyás,
mert ütök !

S szólván, egyet lökött a bornyún, a bornyúval együtt egyet zöty-
tyent a méhkas is, mire a méhek fekete rajokban zúgtak ki a kaptár
száján.

A Miriszlay hátán fityegő méhkasról akkor már tudomása volt a
dandárnoknak is. Előző napon történt, hogy díszmenetben kellett
elvonulnunk előtte. A dandárnok ott állt egy dombtetőn, a domb alatt
futott el az országút s nekünk az országúton kellett vágni a lépést . . .

Megindultunk hát !

Az élen épen a mi századunk s a század elején épen Miriszlay.
Kaptárral a hátán . . . Hogy, hogy nem : a főhadnagy megfélekedett a
méhkasról, Miriszlay pedig csak azért sem akasztotta le a bornyúról . . .
Megesett ilyenképen, hogy mialatt rengő arccal vágtuk a díszlépést,
a dandárnok, aki gyalogos- és lovastisztek karéjában állva, tisztelegve
várt bennünket, Miriszlay hátán megpillantotta a kaptárt meg a körötte
zümögő méheket s kétségbeesve csapta össze a kezét :

— Jesszus-Mária, micsoda hadsereg ez !

A fölkiáltást meghallotta persze Miriszlay is, ámde ahelyett,
hogy falféher lett volna a réműlettől, hideg gúnnyal mosolygott :

— Pukkadjatok meg !

A dolognak elmaradtak minden következményei. Mert ilyen sze-
rencséje volt Miriszlaynak, ennek a nyavalyásnak. Úgy látszik, a dan-
dárnok vagy megfélekedett később az egészről, vagy magában mulatott
a meszelőnyéllábú önkéntesen.

Aközben sokat éheztünk s még többször dideregtünk össze az
orosz síkság felől felénkdőrgő szélben. S aközben sokat emlegettük egy-
más között a Visztulát meg a nidaparti legényeket.

* * *

Hittük, szívszakadva hittük, hogy meglátjuk egyszer a Visztulát.
De a nidaparti legényekkel sem szerettünk volna találkozni. Mert a
puszta hirük elszörnyesztett bennünket.

Hej, hogy verekedtek a nidaparti legények !

Közülünk is elhullt csaknem minden katona már, de amit a nida-
parti legények csináltak, a lélekzet állt el bennünk attól.

Egy késő, igen késő őszi napon néhány órára reánkacsintott még
a vén nénikék nyara. Önkéntestársaink akkor nem éltek már, miután
úgy dültek el legelső csatáinkon, mint a kéve. Valahol Bochnia táján
ketten lézengtünk már csak Miriszlayval, aki a legtisztéletlenebb han-

gon szokott volt nyilatkozni a hadvezetőség valamennyi intézkedéséről. Tudniillik még augusztus közepén egy lenvirágszemű kislányt ismert meg a szabari pályaudvaron s ezt a lengyel kisasszonyt szerette volna feleségül venni. Ámde a hadjárat miatt nem tehetett semmit. Ezért volt, hogy állandóan ingerült megjegyzésekben tört ki a vezérkar által elrendelt csapatmozdulatok ellen.

Azon a novemberi napon, mikor a vén nénikék nyara fénylett föl mégegyszer, egy boglya alatt heverésztünk ketten és süttettük magunkat a gyenge napocsán. Olyan messze jártunk már nyugati tájakon, hogy esténkint fel-felcsillogtak előttünk a hamuszínű ködökön át Krakkó lámpásai. Éjtszakánkint pedig az elsőnegyed sarlója lengett a német-cseh hegyek fölött valahol.

Ahogy ott feküdtünk volna a boglya alatt ketten, mert épen kurta pihenőt rendeltek el, utolsó dohányunkat tömtük a pipába s ráfüstöl-vén, megenyhült lélekkel gondoltunk a közeli napokra, amikor újból szembeszállván végzetünk ellen, újból sok pajtásunk fog összeesni a deres mezőkön. Felsőhajtottam :

— Azt mondják, az ellenség öt hét óta nem bír a nidaparti legényekkel . . .

Miriszlay, csakúgy pipaszár mögül, annyit szólt rá :

— Mert azok katonák, cimbora és nem olyan trotykosok, mint mi vagyunk !

S fesztelenül szipákolt tovább a fapipán.

Valóban, azok a gyalogosok, kiket a Nida mellé parancsolt ki a hadvezetőség, olyan tetteket vittek végbe, hogy ámulatra készítettek minden halandót.

Isten tudná, ki beszélt róluk először? De a felőlük szálló hírek akkor már hetek óta nyugtalanítottak bennünket. Mert a nidaparti legények egyszerűen nem tágitottak, sőt szürkületidőben mindennap rávetették magukat az ellenségre sártól-feketén, latyakban csattogó lyukas bakancsaikban, miután előbb kéregbe keményedtek csukaszürke köpenyegeik. S minden latyakban csattogó előrohanásuk után ügyetlenül bukdácsolva menekült az ellenség s harmadrésze a Nidába fulladt be olyankor. Azok, akiknek sikerült a túlsó partra kivackolni, víztől csepegve dideregtek és jajgattak. Ha meg olykor a tízszerannyi ellenség próbált előtörni, a nidaparti legények kiugráltak a sánc tetejére s mindenkit lepuskáztak, mialatt röhögve mutattak fület a visszaözlő muzsikoknak s aztán hányták magukat nagyfennen.

Mi legalább is így hallottuk, miközben valahol Bochnia táján tekeregtünk az őszi dombokon s áhitattal mertük csak kiejteni a nidaparti legények nevét.

Pedig azt sem tudtuk, hol folyhatik a Nida. Csak el-elképzeltek magunkban.

Úgy gondoltuk akkor régen, hogy Lengyelország földjén mendegél bús lassúsággal, talán épen a Visztula felé. Vize föl-fölcsillámlik pala-

szürkén s szomorú és nyomott körülötte minden, mint a lengyel nép kedélyvilága. Holtszine lehet a Nidának, a halak kihaltak belőle, partjai mentén csak elvéve tűnődöz egy csupasz fűz s az ellenség katonái fejest bukva henteregnék vizébe a nidaparti legények őrjöngő tüzelése folytán. Maguk a nidaparti legények piszoktól feketén, csupasz mellel ugrálnak ki sáncaikból s mialatt hányják magukat nagy elbizottságukban, gúnyosan röhögnek az ellenségre. Szinte nyeritésszerűen.

Igy mondták ezt akkor Galiciaszerte.

Mi ott heverésztünk ketten a szalmaboglya alatt, az utólszor fölhevült napocska fényénél. Később esteledni kezdett, novemberi ködökbe bukott a nap s reszketni kezdtünk a hidegben. Messziről, a hátunkból, aggasztó fényjelek villogtak a gyorsan előhőmpölygő éjtszakában. Tudtuk, hogy az ellenség tapogatja ott a nyomunkat.

És akkor őrségre küldtek ki egy félszázadot, köztük kettőnket is Miriszlayval. A gólyalábú önkéntes lökött egyet a bornyúján s cinikusan annyit szólt:

— Egyszer muszáj elpatkolni itten... Úgy látom, reánk pályáznak!

* * *

Éjfél tájban előrsön álltunk, egy domb alatt. Zúgott és dörgött a határ.

Mert napok óta szél zúgott Lengyelország felől. A Visztulára gondoltunk mind a ketten s édes álmok ereszkedtek a szívünk fölé.

A Visztulán túlról reménykedések csalogattak maguk után. Hittük akkor, minden kétségbeesésen túl hittük, hogy Lengyelország földjén megmosakodhatunk egyszer, talán ágyba is dőlhetünk egy éjtszakára... Ilyen álmodozástól csábítgatva szóltam oda félhangon Miriszlaynak:

— Nem lehetetlen, hogy összetalálkozunk valami lengyel kislánnyal. Talán a haját is megsimogathatjuk... .

Miriszlay nem volt cinikus többé. Abban a pillanatban sóhajtott egyet, de olyat, hogy majd a mellét vetette széjjel:

— Már én nem leszek hűtlen a rózsámhoz. Ha kivackolok valamikor ebből a hadjáratból, első utam Szamborba fog vinni... .

Tudtam, hogy a szambori leányra gondolhatott megint a boldogtalan.

Mert eltökélt szándéka volt a meszelőnyél-lábú önkénteskáplárnak, hogy inkább megszerzi a lengyel állampolgárságot s meglelepszik Szamborban, de az odaváló egyik csinos leányszót nem engedi kicsúszni a kezéből, hanem feleségül veszi. Kicsiny volt még a lengyel leány, talán tizenhétosztendős azon az őszön, Miriszlay azonban, miután futólag látta a szambori pályaudvaron s másnap le is vizitelt nálok sebtiben, megigérette neki, hogyha Isten életben tartja a háború végéig, visszatér Szamborba s oltár elé vezeti a fitos kisasszonyt. A leány akkor — Miriszlay állítása szerint — felkönyezett s valami emléket

adott át a kiálló pofacsontú önkéntesnek. Ezt az emléket ott hordozta azóta is a szíve fölött.

Ott álltunk ketten a domb alatt, előrsön. A szél üvöltött s ezen az üvöltésen át már csak alig tudta megérteni szavamat az én régi kenyeres-pajtásom :

— Mi lehet most Szamborban, testvér?

Miriszlay nem felelt. Feje a mellére csuklott le.

Mert azon az őszőn elérhetetlen álmainknál is messzebb esett Szambor városa. Ellenséges lovasok voltak az urak benne, miután füstbe- és korombaveszett csaták után el kellett hagynunk. Mi lehetett azóta a kis lengyel leánnyal? Talán kozákok hurcolták el a szüleitől, talán csélcsap módra rég elfelejtette már Miriszlayt... A gólyalábú pajtás, ha ilyen eshetőségeket latolgattunk egymás között, fokozódó melankóliába esett. De azért bízott, szívszakadtan bízott a leány hűségében. Igaz, hogy a kisasszony, míg meg nem szállták a szülőföldjét, szorgalmasan irogatott Miriszlaynak a táborigpostái címére. Ám amióta ellenség garázdálkodott azon a tájon, semmi híre nem jutott el többé hozzánk. És Miriszlay, valahányszor kietlen sorsa jutott eszébe, éles kifakadásokkal illette a legfelsőbb hadvezetőség tagjait, hogy meddig akarják nyújtani még ezt a háborút? Izgatottságát úgy próbálta lepellezni, hogy köpött egyet :

— Vágóhídra visznek bennünket ezek az állatok... Én mondom neked, pajtás!

Ott álltunk ketten a domb alatt ama régi őszben s az orkán szívfacsaró nótákat sipolt ki szuronyaink hegyénél. Mert szél tombolt az éjtszakában s kavargó sötétség vett körül mindnyájunkat. Messze nyugatnak, merre a cseh-német hegyek oromlottak, fel-felrepedtek olykor a felhők s ilyen alkalommal megpillantottuk a csonka holdat, amint vékony szarván állt fejest s épen lecsúszni készült a távoli hágók mögé. Láttuk, hogy elsőnegyedben van, tehát éjfélnek kellett lennie épen.

S összedideregtünk.

Mert a szél sikongásán túl, valahonnét a Visztula irányából, nagy-nagy szünetekben mintha velőtrázó sikoltás hasított volna át a túlvilági éjtszakában. Fület hegyeztünk s szívszorongva figyeltünk föl: negyedóra mulva ismét hallottuk a kísérteti kiáltást... S elszorult szívvel próbáltam találgatni: földi lélek sikoltoz-e segítség után avagy másvilági lények rémítgetnek-e bennünket? Miriszlay hozzám hajlott egyszer s fülembe súgta, hogy talán a meghalt nidaparti legények rikoltoznak felénk: meneküljünk innét, amíg nem késő!

De mi azért rendületlenül kitartottunk strázsahelyünkön. Mert eszünkbe jutott, hogy harmadnapra alighanem át fogunk kelni a Visztulán.

A Visztula volt akkor minékünk minden!

Tőle vártuk a szabadulást a lelkünket szorongató lidércnyomás alól; hittük, hogy a Visztulán túl, lengyel földön vig napok következ-

nek el reánk ; vége lesz az éhezésnek s talán kialhatjuk magunkat egyszer ; talán megesik rajtunk a szíve valamelyik ellágyult lengyel diák-kisasszonynak s megfeledkezésében átölel a habfehér karjával . . .

Akkor már alig tudtunk talpon maradni a szörnyű orkánban. De azért álltunk-álltunk órhelyünkön a dörgő őszben s moccanás nélkül leskelődtünk előre a vaksötétség alatt. Fiatalok voltunk s készen a halálra minden szempillantásban.

Aközben pedig újból felsivított a kiáltás a hideg éjtszakában, de most már áthatítva az égbolt közepén. Krakkótól a Szan vizéig. Bele-remegtünk, mert a nidaparti legények jutottak eszünkbe.

Soha még katonák nem verekedtek úgy, mint a nidaparti legények !

* * *

Azon a régi őszön Miriszlayval együtt álltam kint az őrjöngő éjtszakában s fogalmam nem volt, mi lesz velünk másnapra? Azt azonban sejtettük, hogy rosszul járunk egyszer.

Mialatt ott álltunk volna, kihívó testtartással, a nidaparti legényekre gondoltunk. Ám akkor már, mikor csillag nem látszott semerre, megbarátkoztunk a kegyetlenségükkel. Szinte érthetetlen, hogy nyomorult állapotunkon noha kétségbeestünk nem egyszer, mindazáltal annyi hetykeséggel néztünk farkasszemet a végzetünkkel, hogy több volt az már a konfidens dacnál.

De így is összeszorult a szívünk.

Mert azon a dörgő novemberi éjtszakán, amikor háttal támaszkodva egymásnak vigyáztunk abba az irányba, honnét az ellenséget sejtettük, több ízben is földöntúli vonítás húzott el messze-messze és magasán, valahol a firmamentumon is túl. Mintha elesett tüzeink ágyúztak volna túlvilági ütegekkel s olyankor kinyujtott nyakkal kezdtünk hallgatózni a sűrű feketeségbe. Később különös kiáltozás zaja hatott el hozzánk, kísérteties elnyujtva. Északról jött ez a nevetés-szerű különös zaj. Mintha tíz mérföld távolságból nevettek volna lönyerítésszerűen a nidaparti legények . . .

Aztán csak a szél dörömbölt megint.

Nyugaton a felhők megrepedtek kissé s megláttuk ekkor a hold sovány szarvát, amint a cseh-német hegyormok fölött hintázta magát valahol. Bús fényét pedig maga körül hintette el kis darabon. Ugyanakkor, kissé följebb északnak, ködös fehérség derengett a szemhatár táján. Mintha valami nagy folyó gőzölgött volna ottan.

Hittük kétségbeesve, hogy harmadnapra elérjük a Visztulát.

Komáromi János.

BARTÓK BÉLA ÉS A MODERN ZENE PROBLÉMÁI.

Irta és a MANSz által a budapesti Zeneművészeti Főiskola kamaratermében rendezett előadáson felolvasta : Edwin von der Nüll (Berlin).

BARTÓK Béla, Igor Stravinsky és a valamivel korábbi Arnold Schönberg, valamint Claude Debussy óta beszélünk ú. n. «modern» zenéről. A modern szó ebben az esetben is csak az újszerűséget, illetőleg a zene újszerűségét jelenti. Ám, ha meggondoljuk, hogy Debussy már a múlt század kilencvenes éveiben tette meg a döntő lépést a zene újvilága felé, feltétlenül csodálatosnak tetszhetik, miért nevezzük a zenei stílus változásának immár egy emberöltő óta tartó folyamatát «modern» zenének. Ezt a tényt részben a nehézkes emberi felfogóképességgel is magyarázhatjuk. Legfőbb okozói azonban azok a szakemberek, akikre tartoznék, hogy kötelességből vagy hajlamból az új zene tanulmányozásának szenteljék magukat. Ilyen körülmények között a harminc év óta létező zenének «modern» megjelölése is csak azt mutatja, mily édes-keveset *tudnak* róla. Egyébként nehezen tarthatnák újnak és modernnek. Ha van olyan zene, amelyet modernnek nevezünk, abban négy stílusirányt különböztethetünk meg. Debussy impresszionizmusát követte Schönberggel az élén az expresszionizmus. Az expresszionizmust a Stravinsky által inspirált új klasszicizmus váltotta fel, hogy a vezetést legújabbban az újraeledő romanticizmusnak adja át. A négy stílusfejezet közül az impresszionizmus és az expresszionizmus ma már mint lezárt történelmi értékek állnak előttünk. Mindamellett alig tudunk valamit róluk. Az új klasszicizmusról, melynek útját pedig egyetlen vezető európai muzsikus sem kerülhette ki, épügy nincsenek olyan ismereteink, amelyeket a legszerűebb igények mellett is tényleges ismereteknek lehetne nevezni.

Az elfogulatlan szemlélő ezek után méltán felvetheti a kérdést, hogy vajjon mit tettek az emberek a probléma megvilágítására egy emberöltőn keresztül. Nos, az évek nem tündek el nyomtalanul; tárgyaltak és vitatkoztak. A pro és kontra vélemények kötötték le csaknem kizárólag a közönség és a szakemberek minden érdeklődését. A vitatott kérdés a hivatásos muzsikusok és az opera páholybérliői előtt ugyanaz volt: Az új zene néhány megkötyagosodott ember szüleménye-e vagy csak más muzsika, mint az előbbi? Ez a tárgy foglalkoztatta az egyre-másra megindult zenei folyóiratokat. A kérdés azonban hova-tovább kinőtt az időszaki sajtó keretei közül. Többek között Walter Krug írt önálló tanulmányt, amelyben oldalról-oldalra a leggyűlölködőbb módon támadja az új zenét. Általában megállapítható, hogy ahol az új zenét vették szóban és írásban bonckés alá, elsősorban annak létjogosultságáról vitatkoztak. Az évtizedekig tartó harc eredményeképen végül is belátták, hogy az új zene a körülötte lefolyt sok vita ellenére is tovább él és fejlődik. Ekkor azt tették, ami ilyen helyzetben a legokosabb; egyszersmindenkorra

belenyugodtak abba, hogy a «modern» zene is zene. Ennek az elismeréséhez azonban harminc esztendő volt szükséges. Az idősebb nemzedék belátóbb képviselői, akik közül német részről Paul Beckert, Hans Mersmann, Ernst Bückent s Adolf Weissmann nevezem meg, legalább egy lépéssel mentek tovább. Ők már az új zene megértésére törekedtek. Felismerték, hogy a kritikai értékelés csak akkor válik lehetségessé, amikor az ember már átérti, hogy az új zene mit akar. Logikus következménye volt ennek a felismerésnek az a jelenség, hogy az említett csoport írásaiban a lélektani momentum uralkodott korlátlanul. Egyetlen feladatot tűztek maguk elé: megtalálni a modern zene lényegét, hátterét. Nagy nehézségekkel küzdöttek, mert oly problémákat kellett helyre-közzel és általában megoldani, amelyeket nem egyedül a tárgy alapozott meg. A háború előtti nemzedék sajátosságaihoz tartozik, hogy problémákkal terhelten jött a világra. Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy A. Schönberg és Bartók Béla tollforgató kortársai egyszerűen nem jutottak el a dolgok lényegéhez. Ennek bizonyítására Paul Beckernek ez évben megjelent «Organische und mechanische Musik» című művéből idézek. A mondat így hangzik: «Musik ist nur möglich, indem sie klinget, oder doch als klingend vorgestellt wird».

Nem minden humor nélkül való, hogy ezt a magától értetődő dolgot a szövegben még feltűnően, dúlt betűkkel szedette, másrésztől azonban megdöbbentő világossággal mutat rá arra is, hogy az a nemzedék, amely előtt probléma, hogy a zene akusztikai jelenség-e, nem lehetett és nem lehet abban a helyzetben, hogy szűkebb értelemben vett kutatómunkát végezessen a modern zene területén.

A lélektanilag analízáló problémakutatók csoportjához még egynéhány, az elméleti kísérletekhez kapcsolódó név tartozik. A. Schönberg, Bruno Weigl, Alois Haba harmóniatanaí és Herbert Eimert «Atonale Harmonielehre» című munkája adják elő azt, hogy mikép kell a modern zene harmóniáját elméletileg megformulálni. Itt leszögezhetjük mindjárt, hogy a négy teoretikus elméletei ég és föld távolságnyira vannak egymástól. Legcsekélyebb köze sincs egyiknek a másikhoz. A tulajdonképeni modern zene elméletéről édes-keveset mond e négy munka, ellenben, sajnos, féktelen spekuláció eredményei. Értékük tehát a modern zene feltárása szempontjából a nullával egyenlő.

Ezzel az összes, az új zenét kultúrtényként felfogó törekvéseket ismertettük. Ha itt az elmélet teljesen ki is esik, a vita és a lélektani elemzés mindazonáltal említésre méltó eredményekkel zárult. Nekik köszönheti a modern zene szentesítését és a megértésre irányuló készséget. Feledjük el, hogy mind ehhez harminc esztendőre volt szükség.

Mielőtt az eddigi eredmények kritikájáról áttérnék új követelményekre, két fiatal zenetudósna legutóbb megjelent művét óhajtanám megemlíteni. Ezek Hermann Erpf «Studien zur neueren Harmonie und Klangtechnik» című és Kurt Westphal «Die moderne Musik» című munkája. A teoretikus Erpf már az 1924. évi baseli zenetudományú kongresszuson hangsúlyozta annak szükségességét, hogy az új zene harmonikáját fel kell vennie a harmóniatanba s ezzel lehetővé kell tenni általános tanulmányozását. Könyve, sajnos, nem tartalmazza azt, amit az ember a szóbeli fejtegetések után várt. Örvendetes azonban, hogy gazdag, ha nem is mindent felölelő anyagon mutatja be, hogy a modern zene egyrészét a régi harmóniatan fogalmaival általában ki lehet fejteni. Sajnos, Erpf mindvégig meghúzódik a Riemann-féle «Klangfunktionslehre» védett árnyékába és az olvasóra bízza analíziseinek megfejtését. Westphal

zeneírónak érdeme, hogy a modern zenét első ízben csoportok és iskolák szerint, tehát történelmi szempontból rendezte. Teljesítménye mindenesetre tisztázta a szempontokat. Erpf és Westphal kollégáim műveire való utalás bátorít engem arra, hogy a modern zene megismerését szolgáló munkára vonatkozó nézeteimet ne csak a magam, hanem az új nemzedék nevében is kifejtsem. Tény, hogy a háború előtti nemzedék a modern zene megértésére és elismerésére törekszik. Ez az a bázis, amelyre a háború utáni nemzedék épít. *Mi megértjük a modern zenét, azonban semmit sem tudunk róla.* Ez a helyzet, amelyből kiindulunk. Erpf és Westphal már megtették a magukét, úgy hogy ez a tétel többé a maga egész terjedelmében nem állhatja meg helyét. Mindenesetre sok speciális feladat áll még előttünk.

A modern zene produktív kutató munkájának alapvető feltételül a háború előtti nemzedékkel szemben a beállításnak teljesen megváltozott módját jelölöm meg, nevezetesen az elfogulatlanságot, a felfogás módjának naivitását. Abból indulok ki, hogy a modern zene, habár más alkotó tendenciákat követ, mint a korábbi, mindazonáltal — magasabb nézőpontból tekintve — épen úgy muzsika, mint bármely más is. Kissé pointirozva azt mondhatnám, hogy mi végre a problémákat figyelmen kívül akarjuk hagyni, hogy magához a problémához közelebb férközzünk. Az elfogulatlanság szempontja az új zenével szemben jelentékeny előnyöket nyújt a produktív munka számára. A történéssznek lehetővé teszi azt, hogy az eddig érinthetetlennek tartott szakadás helyén, amelyet a multtal szemben állítólag Debussy, Schönberg, Bartók, Stravinsky hozott létre, a nagy és fejlődéstörténetileg jelentős összefüggéseket megmagyarázza. Ha régebben azt hitték, hogy a modern zene a régitől valami teljesen elütő zenét jelent, úgy ma látják, hogy Wagner, Debussy és Schönberg, úgyszintén Brahms, Reger, Hindemith között oly kapcsolatok állnak fenn, melyek sok minden megmagyarázhatatlannak látszó jelenséget természetes fejlődésképpen mutatnak be. A történelmi összefüggések hangsúlyozása tehát a filológiai-történelmi kutatás lényeges gazdagodását jelenti. Az anyaggal szemben elfoglalt új álláspontból azonban ebben a pillanatban fontosabbnak tűnik fel előttünk, hogy a rendszerezők, tehát a teoretikusok ezt a körülményt elismerték. Az elmúlt harminc évtizedben szokássá vált, hogy a modern zene harmóniai alapjait az «atonal», «polytonal», «omnisonal» jelszavakkal intézzék el. Senki sem tartotta szükségesnek, hogy azontúl is világosságot derítsen az atonalitás lényegére. Az emberek megelégedtek azzal a tétellel, hogy az új zene harmóniai alapjai atonálisak s ezzel a megállapítással szembehelyezték azt a régebbi «tonális» zenével. A titokzatos «atonális» szóval mesterséges ködbe burkolták az új harmóniai alapokat, hogy azokat minden támadás, minden ellenőrzés alól kivonják. Izolálták ezeket a modern harmóniai alapokat mint új és előzmény nélküli jelenségeket és hermetikusan elkülönítették őket a régi tercharmóniai alapoktól, azok konzonancia- és diszszonancia-tanával együtt. Ezen a mesterségesen felállított falon Hermann Erpf ütötte az első rést fentemlített munkájával. Nem ijedt meg az atonalitás jelszótól, ellenben kiderítette, hogy az új zenénél belül a tonális vonatkozások egész sorozata áll fenn, amelyek az «atonális» jelszónak alkalmazási lehetőségét tetemesen korlátozzák.

A rendszerezők munkaterületéhez most már nemcsak a harmóniai alapok tartoznak, hanem a melódikának, a formák törvényszerűségének, a ritmikus-metrikus normáknak stb. kutatásai is. Mi elismerjük már melódiának a hangok azon időbeli egymásutánját, ahogy azokat az új zenében feltaláljuk. Még pedig olyan melódiának, amely mindenesetre más törvényt követ, mint Beethoven

vagy Wagner melódiája. A feladat az, hogy e melódikának törvényeit megértsük, sajátosságainak eredetét felfedezzük. Ez nemcsak a filológiai-történelmi értelemben vett eredetre vonatkozik, hanem sokkal inkább az új zene lényegbeli tulajdonságaival való összekötöttségére. Más szóval be kell számolnunk arról, hogy az új melódikának (aligha kell megemlítenem, hogy a melódika alatt a hangok minden időbeli lefolyását, tehát a motívikát, tematikát is akarom érteni) miért kell olyannak és nem másnak lennie. Hogy e tekintetben a mai napig szintén a sötétben tapogatóznak, a mondottak után külön magyarázatra nem szorul.

Nem sokkal jobban ismerjük a modern zenében uralkodó formatörvény-szerűségeket sem. Ismeretes, mert igen sokszor hangsúlyozták is, hogy a szonáta egykori feltétlen hegemoniáját elvesztette. A Stravinskyra és Schönbergre való utalás ezt igazolja is. Nem szabad azonban olyan könnyen és minden tüzetes vizsgálat nélkül általánosítani. Itt van mindjárt Bartók Béla, a legjelentősebb európai muzsikuskok egyike, akinek a formatörvények ezen változásában úgyszólván semmi része sincsen. A jelennek egy második, szintén jelentős komponistája, Paul Hindemith sem akar minden áron a szonátával szakítani. Tényekkel bizonyíthatjuk tehát, hogy vagy a tárgyilagos kutatómunka hiányzik, vagy pedig — ahogy ezt a formatörvényszerűség esetében látjuk — a vélt tudás tévedésen vagy felületességen alapszik. Az ilyen tudást pedig épen olyan kevésbé tarthatjuk hiteltérdemlőnek, mint Schönbergnek, Habának stb. az állítólagosan új harmónia-alapokra vonatkozó tanítását.

Durva vonásokban megrajzoltam a legsürgősebben feldolgozandó munkakört. Rendszeres alapon mindenekelőtt az új zene harmóniai alapjainak, melódikájának és formájának tekintetében kell orientálódni. Ha ez megtörtént, a történést illeti a szó. Azonban mindaddig, amíg a történész nem ismeri a zeneszerzés technikai adottságait, amíg a harmóniai alapok, melódika és forma képzésének törvényeit nem közlik kifogástalanul, semmi kilátás sincs arra, hogy a multba nyúló, az új és régi zenét összekötő kapcsolatokat kikutassa. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy a történész a modern zenében egyelőre döntő eredményekhez nem juthat. Hozzájárul ehhez még az a körülmény is, hogy a zenetörténelem távlatában a XIX. század sincs még lezárva és nemzedékek munkájára van szükség, mielőtt arra gondolhatnánk, hogy a XX. századot helytállóan vezethessük vissza a XIX. századra. A modern zene nagy, mindent felölelő tárgyalása csak egész sor mélyen szántó, speciális tanulmányon épülhet fel. Erre a speciális munkakörre hivatott az én nemzedékem.

Amint az Önök előtt kifejtett munkaprogrammot pontosan felismertem, megkísérletem ezt szerény erőmhöz képest megvalósítani. Mindenekelőtt kirekesztettem vizsgálódásaim tárgyköréből az összes közepes és kisebb talentumú zeneszerzők műveit. Az epigónok serege vagy a nagyok eszméit utánozza felhígított formában, vagy pedig modorossá és így kutatásra alkalmatlanná válik. A kiválogatásnál elesnek egy irány vezérei is, nevek, mint Debussy, Schönberg, Stravinsky, a párisi Six csoportja. Nem állítom, hogy e mesterek zenéje nem nyújt a kutatásra lehetőségeket. Azonban az eredmények, amelyeket muzsikájuk átvizsgálására szolgált, azért másodrangúak, mert zenéjük nem ösztönös alkotás, hanem egy program tudatos megvalósítása. Ez a művészetben minden körülmények között az alkotószellem hátrányos korlátozását jelenti. Behatóbb vizsgálat után számtalan komponista közül két név kristályosodott ki, amely minden követelménynek megfelel: a magyar Bartók Béla és a német

Paul Hindemith. A fiatal, 33 éves Hindemithnek, aki hozzám mint némethez közelebb áll, számos híve van a közönség és a szakemberek körében. Franz Willms és Heinrich Strobel zeneírók máris specialistái Hindemithnek. Így fordultam én végleg Bartók Béla, a jelennek másik, valóban eredeti komponistája felé, akinek tanulmányozására idáig még senki sem specializálta magát. Bartók összes műveit tanulmányozva csakhamar rájöttem, hogy legjobban zongorára írt zenéje alkalmas a feldolgozásra. Ennek okai a következők: Bartók műveinek összesege az aprólékos kutatás szempontjából nagyon terjedelmes, ha csak az ember épen nem lexikonalakú és nagyságú könyvet akar írni. A zongorajátékos Bartók új eszméit elsősorban mindig a zongorára bízta. Itt a Bagatellekre (Op. 6.), a Román Táncokra (Op. 8.), az etüdökre (Op. 18.) gondolok és nem utolsó sorban az 1926. év zongoradarabjaira, a Zongoraszonátára, a Zongorakoncertre, a Dialógokra. Azonkívül a zongorahangok egymás közötti homogén hangszínezete is a legtárgyilagosabb kutatási alapot nyújthatja a harmóniai alapok külön területére nézve. Harmóniai alapokból kiindulva azért is lehet Bartóknál hamarabb is tisztábban eredményekhez jutni, mert ő ellentétben korának polifon stílustendenciáival harmonizáló stílust követ. Mindezek együttvéve: a zongorajátékos Bartók, aki elsősorban mindig a zongorára gondol, a hangszínezet homogenitása, a zongorahangoknál és Bartók harmóniás stílusa teszi zongorazenéjét különösen alkalmassá az új melódika, harmonizálás és forma kutatására.

Bartók zongorazenéjének aprólékos analízise a következő eredményekre vezetett:¹

1. Harmóniai alapok, amelyek újdonságát «a bővített tonalitás» fogalmával szeretném megjelölni.

2. A melódika, amely két komponensnek a bővített tonalitásnak és a magyar népdalnak eredője.

3. A forma, amelynek lényeges tényezőjéül a szonátának, a fejlődési gondolatnak befolyását kell tekinteni.

Remélem, hogy munkám nem marad egyedül és hogy azt több és jobb tanulmány is követni fogja. Mielőtt azonban befejezném fejtegetéseimet, még néhány szót szeretnék Bartók személyiségének szentelni. Említettem már, hogy Bartókot és Hindemithet a zenei jelen két egyedülálló személyiségének tartom. Lángeszek ők, akik nemzetük javára alkotnak. Ez a tény Bartók és Hindemith honfitársaira kötelezettségeket ró. Paul Hindemith Németországban mindenütt megértésre és szívből jövő elismerésre talál. Ahol zenéjét hallják, spontán lelkesedés támad. A haza elismerése az alapköve annak a nemzetközi tekintélynek, amelyet Hindemith egyre növekvő mértékben élvez. Hogy állunk azonban Bartókkal Magyarországon? Gondoljanak arra, hogy Magyarországnak egész más és nagyobb erőfeszítéseket kell tennie, hogy Bartók a világ előtt méltó visszhangra találjon, mint amilyenekre Németországnak Hindemithtel szemben szüksége van. Ha ezt Önök elismerik, nem fogják-e fájdalmasnak találni, hogy Bartók legutóbbi jelentős művei — a zongorakoncertre és a zongoraszonátára gondolok — először a kevésbé érdekelt külföldön kerültek nyilvánosságra? Gondoljanak arra, hogy Magyarország a világ szemében mindössze tíz év óta szerepel önálló nemzetként. S ha ma Magyarország kul-

¹ Az előadás legfontosabb úttörő részét itt csak három mondatban foglaljuk össze, minthogy abban kizárólag a szakembereket érdeklő fejtegetések vannak.

turális jelentőségének felismerése mindenütt és mindinkább utat tör magának, akkor Bartók Bélának abban jelentős része van. Önök elé tárom azokat a szavakat, amelyeket Adolf Weissmann, a vezető berlini zenekritikus Bartók legutolsó berlini látogatásával kapcsolatban vetett papírra. Weissmann Bartókot «Magyarország egyik szellemi vezetőjének» nevezi, «aki hivatott arra, hogy bizonyosságot tegyen hazája mellett.»¹ Weissmannhoz hasonlóan ítéli meg az egész világ Bartókot. Valahányszor csak alkalmam nyílt arra, megvitattam muzsikussal a Bartók-ügyet, mindig azt találtam, hogy Bartókról a zenevilág legkülönbözőbb rendű és rangú emberei csak a legnagyobb tisztelettel és szeretettel beszéltek, sőt Magyarországot elég gyakran kiváló muzsikusan, Bartók Bélán keresztül ítélték meg. Ezért ismételten mondom: olyan ország, amelynek ilyen fia van, felelősséget és kötelezettségeket hordoz a vállán. Bartók nemcsak Magyarország összes hangversenytermeibe, nemcsak a reprezentatív magyar opera műsorába tartozik állandóan, hanem ott van a helye minden magyar házban is. Minél nagyobb Magyarországnak Bartókkal szemben tanúsított lelkesültsége, annál nagyobb lesz Bartók híre-neve a külföldön és ezzel Magyarország tekintélye is a világon.

És tisztelt Hölgyeim és Uraim! Valóban oly nehéz Bartók mellett állást foglalni? Valóban olyan teher, olyan kötelesség-e ez, amelyet az ember nem teljesít szívesen? Gondoljanak arra, hogy Bartók nemcsak zseniális komponista, hanem testestől-lelkestől magyar ember is, gondoljanak arra, hogy Bartók a hazai népművészetért, a magyar népdalért többet tett, mint bármely más hasonló nagy zseni a világon saját hazája népművészetéért; hogy a magyar népdal Bartók személyes művészetével elválaszthatatlan frigyre lépett. Bartók zenéje a legerősebb fajiságú zene, a legerősebb nemzetközi visszhangot is keltette. És, hogyha mindez nem számít, akkor még egy lépéssel akarunk továbbmenni és bemutatom Önöknek Bartókot, mint patriótát. Bartók már ifjú korában bebizonyította a Kossuth-szimfóniával, hogy népével együtt érez. Hazafias érzése talán bujdokolt hosszú időn keresztül, mint a földalatti forrás, hogy végül erőteljesen szökелjen fel. A zongoraszonáta és a zongorakoncert hosszú tételeiben Bartók népének szenvedéseit és fájdalmát fogta fel. Ezt lehetetlen nem érezni annak, akinek számára a zene egyáltalában hozzáférhető. S ami a nemmagyar ember lelkébe is bevilágít, az kell, hogy Önöknek, kiknek ereiben Bartókéval azonos vér folyik, szívükig hatoljon. Vajjon oly nagy-jelentőségű ember, mint Bartók, aki létével mélyen a magyar nép lelkében gyökerezik, nem érdemli meg a szeretetet? Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Tiszteljék Bartók Bélát, mert azzal saját nemzetüket tisztelik meg!

Fordította: *Pataky Mária.*

¹ B. Z. am Mittag vom Sonnabend den 21. April. 1928 Nr. 110. Erstes Beiblatt.

JÁNOST ELNYELI A VÁROS.

HULLOTT a hó s amerre a szem ellátott, a tanyák mély álomba borultan aludtak a mozdulatlan, fehér csöndben. Nagy Sándor tanyáján, az egyik szalmaboglya mögött, két gyerek állott a fergetegnek induló februári hóesésben. Egy szőke, nyílt tekintetű, melegarcú leány, meg egy vele egyidősnek látszó legényke. Hallgattak, néztek maguk elé. A leány, Zsófi, cipője sarkával félköröket kanyarított a porhanyósra ázott földbe, a gyerek, János pedig elgereblyélte tekintetével a szétomló rögöcskéket.

Messze tőlük, a Tiszán túl, arrafelé, amerre a fűzfák ébresztették a tavaszi vizeket, talán már süttött is a nap, itt azonban még fujt a szél és arcukba vágta a lucskos havat. A hideg kicsípte a bőrüket, az orruk meg a kezük vörösre dagadt a hólétől, de nem törődtek vele, csak néztek bele a levegőbe.

A leány maga sem tudta egészen, hogy mit akar, de mert a szorongás, amely már tegnap elfogta, amikor hallotta, hogy a gazda Jánost is be akarja vinni magával a városba, a jézusi vásárra, egyre jobban közeledett a szíve felé s fönt a torkát már szorongatta is, nagysokára mégis csak rászánta magát és fölnezzett:

— Bemégy?

János a csizmája orrát vizsgálta. Amikor körülmustrálta a viseltes lábbelit, a ráncokat, a szakadásokat, a két nagy foltot, ami ott éktelenkedett a csizma torka alatt, halkán, hogy meg ne szomorítsa túlságosan a leányt, megszólalt:

— Be.

Zsófi, jóllehet nem várt más feleletet, ilyen határozott kijelentésre még sem volt elkészülve. Sírni szeretett volna legjobban, de röstelte magát s összeszorította száját, hogy a könnyeit visszatartsa.

— Hát akkor eriggy! — mondta sírásra rándult ajakkal — Osztfelőlem maradhacc is.

János nem válaszolt. Elméje még nem fogta fel tisztán a dolgokat — a tizenhatodik évét taposta, Zsófi most fordult a tizenötödikbe — nem tudta, hogy a leány tulajdonképen mit akar tőle, miért ellenzi annyira, hogy bemenjen a városba s ennyit felelt csak:

— Nem azér mék, hogy ott maraggyak.

— Pedig jobban tönnéd.

— Mér?

— Azér.

János fölnézett. Láta, hogy amaz komolyan begyeskedik.

— Ejnye, de nagyon ki vagy velem.

— Nem vagyok ki, hanem mondtam mán, hogy akkor eriggy.

— Hova?

— Oda, ahova akarsz.

— Innét is?

— Innét is.

— Akkor mér hittál ki?

— Én nem hittalak.

— Nem hittál? Hát akkor ki mondta, hogy gyűjjek ki?

— Én nem.

Mind a ketten érezték, hogy a beszéd rohamosan közeledik a pörlekedés felé. János nem akarta Zsófit megbántani, de most már nem hallgathatott, mert a leány ezt megretirálásnak vette volna. Közelebb lépett hát hozzá és úgy kérdezte:

— Az szeretném leginkább tudni, hogy mi lelt?

Zsófi állta a tekintetét és farkasszemet nézett vele:

— Sömmi.

— Dehogynem. Látom, hogy ősz az avas.

— Az is az én bajom, nem a tied.

A tekintetük összevillant, de csak egy pillanatra, mert János jobbnak látta, ha mostmár megy. Megfordult hát, hogy otthagyja a leányt és megindul befelé a tanya felé.

Az égen már szakadoztak a fellegek és csípős szél fujt a Tisza felől. János elhaladt néhány lépést, akkor meggondolta magát és megállt.

— Gyere — szólt vissza olyan hangon, mintha rá akart volna parancsolni a leányra — mer átjár a hideg.

Zsófi még mindig ott állt a boglya mellett.

— Nem mék. Hadd járjon.

A tanyából Nagynénak, a gazdaasszonynak a hangja hallatszott. Zsófit kereste. János megörült a váratlan segítségnek s most már engesztelő hangon szólt vissza:

— Gyere, mer mögen mögcibál, ha kajabáltatod.

Zsófi a tanya felé pillantott, aztán tekintete megint megállott Jánoson. Ha megy, oda a büszkeségének, ha marad, megtépi az asszony. Mit tegyen? Így nem mehet el. Összeveszett Jánossal, mielőtt végzett volna vele. Viszont ha marad és előlről kezdi az egészet, az sokáig tart s odabent kikap. Legokosabb tehát, ha mégis bemegy, akkor legalább bosszút állt Jánoson, mert itt hagyta, haragban vált el tőle.

Nagyné megint kiáltott. Zsófi rántott egyet magán és futni kezdett befelé.

János elnézte egy darabon s azután megindult ő is utána. A gazda épen akkor fordult ki a pitvarból, amikor az istállóhoz ért.

— Fogjak? — szólt oda neki.

— Foghatsz.

János bement az istállóba és kivezette a lovakat a kúthoz. Mire megítatott, akkorra a gazda is elkészült. Föltette az ülést a kocsira, szalmát vetett a derékba, aztán bekiáltott az asszonynak, hogy hozza ki a tarisznyát, meg a felöltöket. János is befogta a lovakat, csak épen az istrángot nem akasztotta még be.

— Na? — nézett hátra a gazda.

— Nem enged. Möghuzóckodott.

— Ránc rajta.

János tudta, mi a baj, de nem nagyon törte magát, hogy segítsen rajta, mert ki akarta várni Zsófit a pitvarból. A látszat kedvéért csavart hát egyet az istrágon, hogy mutassa, vergődik vele, de ebben a pillanatban Zsófi dalolni kezdett odabent. János ebből megértette, hogy Zsófi most már nem jön ki és nem nézi el, amíg elmennek, nem batramoskodott hát tovább, hanem egy erős rántással beakasztotta az istrángot.

Nagy már fölhágott s előre szólt a lovaknak.

— Gyi na!

Nagyné, az asszony, kikísérte a kocsit. A tanya faránál megállott és utánuk kiáltott:

— Aztán mikor?

— Sütét előtt — szólt vissza Nagy.

A kocsi kifordult a tanyából s elkanyarodva, a dülóútra tért. Az út még fagyos volt, kemény, hát a lovak vidáman poroszkáltak a város felé s óra mulva beálltak a kötöltés alatt. János kifogott, hátrakötötte a lovakat a saroglyához, szénát vetett nekik, aztán elől a gazda, utána pedig ő, szépen megindultak, hogy körülnézzenek a vásárban. János már látott piacot, hát ismerős szemekkel nézgelődött a nagy összevisszaságban s hogy később megvették a csizmát, meg a szerszámokat, elkerültek a komédiások felé. A mutatványos bódékon túl, a mázsaház előtt nagy sátor terpeszkedett. Amikor megpillantották az irdatlan nagy sátrat, meg a bejárat két oldalsó ponyvájára kifestett fenevadakat, amint tátott szájjal és csattogó agyarakkal vicsorogtak rájuk, Nagy megállott. Egyikőjük sem találkozott még eddig se élő oroszlánnal, se krokodilussal s most, hogy szemtől-szembe állottak ezekkel a félelmetes szörnyetegekkel, hirtelen borzongás futott át rajtuk. Nagy apróra megvizsgált mindent s amikor elméjében meghányta-vetette a dolgokat, egyik lábát előre tolta és megszólalt.

— Mög kék nézni.

János az orrát szívta.

— Mög — mondta csöndesen.

Nagy lábat cserélt, aztán zsebredugta a pipát, mert közben kialudt. Látszott rajta, hogy gondolkozik. Jó ideig tépelődött, a kíváncsiság végül is felülkerekedett benne. Köhintett, aztán méltóságteljes léptekkel megindult a sátor felé.

— Hogy mérik? — állott meg a pénztár előtt.

A kasszában boglyas hajú, dagadt arcú nő ült. Arcán kékre mosta az olcsó festéket a nedves hideg. Felső ajka fölött vastag érdes szőrszálak meredtek előre. Nyaka inas volt, száraz és kemény, füléből diónyi nagyságú fülönfüggők csüngtek.

— Húsz fillér — mondta rekedt hangon s már nyujtotta is a jegyet.

Nagy megreszkírozta :

— Nem lösz sok?

— Nem bácsi. Ennyi az ára.

— Két embörnek?

— Nem. Csak egynek. Kettőnek negyven fillér.

Nagy látta, hogy nem lehet alkudni, kikotorászott a harisnya-szárból negyven fillért s letette a kasszára. Fölnyálazta a két jegyet, aztán bementek a sátorba.

Ami ezután történt, arra János később már csak homályosan emlékezett. A fény, a zsidóság, meg a rengeteg ember, amely odabenn fogadta őket, elvette a látását és a hallását. Előbb lovakat vezettek elő, aztán majmokat, majd medvéket és oroszlánokat. Mindegyikkel végeztettek valami nevetnivalót, aztán egy úrforma kiállott a középre, megköszönte a pártfogást s ezzel vége is volt az előadásnak.

Délután négykor már vitte is őket a kocsi kifelé. A csizma, a kasza, meg az eke, amit vettek, ott feküdt a kocsiderékban, hát hallgattak, nem fecsérelték haszontalanul a szót. Képzeletükben a látottakat forgatták magukban s Nagy úgy találta, hogy a multság végeredményében nem érte meg a negyven fillért.

Amikor a városból kiértek, meg is jegyezte :

— Ugatni mög égyik sé tudott.

János is ezen gondolkozott s maga is idelyukadván ki, ráhagyta :

— Nem.

Mert szaladgált ugyan a fűrészponton pojácaféle több is, de nem akadt köztük egy sem, aki azt tudta volna, amit János. Mert a legény, habár még csak kölök volt, pusztai, aki mindössze négy iskolát járt, úgy tudott kukorékolni, rőfögni, meg ugatni, hogy az egész tanya a hasát fogta nevéttében, amikor négykézlábra állt és utánozni kezdte ezeket az állatokat.

Nagy később hozzá is tette :

— Kár vót mög nem mutatni nekik, hogy mit tudsz. Rőgtön föl-vőttek volna.

János összébbhuzta magát a szalmán. A hangja remegett, amikor megismételte :

— Föl?

— Föl. Olyan kéne ezöknek, mint té. Ilyen hiányzik nekik.

Több szó nem is esett a dologról.

Ismét hullani kezdett a hó s a kocsi csörömpölve zakatolt előre a kátyus országúton.

Zsófi ekközben válságos gondolatok között várta az alkonyatot. Amikor Jánosékkal kizörgött a kocsi a tanyából, abbahagyta a nótát és nekilátott, hogy befűtsön a kemencébe. Maga se tudott eligazodni magán s mert a zavar később sem tisztult föl a lelkében, a régi napsugaras idők emlékei felé menekült.

Mint árva, kiscselédként került ő is, János is a tanyába. Ő a libákat őrizte, meg segített néha az asszonynak, János pedig a jószágot legeltette. A gazda, Nagy Sándor meg Julis, a felesége jó szívvel voltak irányukban s ők ketten este, ha leáldozott a nap, lepihentek, reggel pedig, ha fölhasadt a hajnal, fölkeltek, végezték szépen a dolgukat. Így cseperedtek észrevétlenül fel. Ő annyit látott csak Jánoson, hogy az ember, mert nadrágot hord, az meg annyit rajta, hogy ő leány, mert szoknya fityeg rajta. Ami aztán ezentúl még számíthatott volna, az nem érdekelte egyikéjüket sem. Így éltek év mint év, amíg egy napon — csépeltek éppen s ők ketten segítettek a gépnél — János odavetett valamit neki. A tréfás szó körülcirógatta s a szokatlan érintésre felkacagott.

Ezen az estén kifeküdtek ők is a kazal aljába és nézték a többivel együtt a csillagokat. Később, amikor a részeseek, meg a marokverő leányok elcsendesedtek, János halkán átszólt hozzá.

— Alszol?

— Nem.

— Lent a földeken, a még le nem aratott gabona fölött, odébb pedig a keresztberakott kévéken a nyári este meleg illata zizegett s fönt a magasban ezüstös fények lobbantak időnként el. Köröskörül a tücskök ciripeltek, fölöttük egy magányos csillag reszketett.

János föltekintett az égre :

— Ezt nízöm, amelyik a fejem fölött pislogat.

Ő is fölnézett, hogy megkeresse a csillagot :

— Melyiket?

— Ezt ni, ezt a vöröset.

— Azt, amelyik éppen idenéz?

— Azt.

Harmadnap János átnyult hozzá, megfogta a kezét s ettől kezdve nem is engedte el.

Ezt a lelkükben egyre jobban kibontakozó fényességet árnyékolta be a tegnapi nap, amikor hallotta, hogy János is be akar menni a vásárba. Maga sem tudta, hogy miért akarta mindenáron itthon marasztalni s most, hogy fölelevenedett benne a reggeli beszélgetés, egy régebbi homályos érzése is föléledt. Az elmúlt évben is várta ezt a napot, mert akkor is egyedül maradt Jánossal. Se most, sem tavaly nem gondolt semmire, most mégis megrettent ettől a fölfedezéstől. Nyilvánvaló, hogy csak azért marasztalta Jánost, hogy egyedül maradhasson vele. Nem akarta kínozni magát és újra durni kezdte a szalmát befelé a kemencébe. De szíven és testén újból és újból átszaladt az a furcsa forró bizsergés, amit legutóbb is érzett, amikor összeütközött véletlenül Jánossal a sötétben.

Nyugtalanul, türelmetlenül, kapkodva dolgozott egész nap s csak akkor nyugodott meg, amikor hallotta, hogy Jánosék megérkeztek s a kocsit beállott a tanyára.

Most már nem félt, megint biztosnak érezte lába alatt a talajt, mert belekapaszkodhatott a haragjába. Nem szólt Jánoshoz egész este, várta, hogy az kezdje. A legény azonban nem közeledett.

Vacsora után fölkelt az asztaltól, kiment az istállóba és lefeküdt.

Zsófi néhány napig még duzzogott, akkor elkezdte kerülgetni, hogy valamiképen beleköthessen.

— Na te híros! — szólt oda neki. — Hát végkép mögkukultál?

János lelkében már nyoma sem volt a multkori neheztelésnek s mosolyogva kérdezte:

— Én?

— Te hát.

— Nem kukultam én.

Zsófi a ház elejét söpörte. Két nap óta süttött a nap s valamennyien a tanya körül foglalatoskodtak. Nekieresztette hát a seprőt a földnek s mintha csak épen unalomból, meg szokásból beszélne, ismét a vásárra terelte a szót.

— Aztán mit láttál?

A legény úgy tett, mintha nem értené. Előbb kötödni akart vele, hogy egészen megengesztelje.

— Én?

— Te.

— A városban?

— Ott.

— Sömmit.

— Sömmit?

— Sömmit.

— Hát akkor miért möntél be?

— Azér, hogy irigyköggy.

Zsófi felnevetett, de a kacagás, bárhogy erőltette is, nem csengett.

— Na iszen. Majd térád irigykődök épen. Ilyen töddide-töddodára.

Évödni kezdtek. Jánost azonban hívta a gazda s így a teljes kibékülés egyelőre elmaradt. A beszélgetést másnap megint folytatták.

— De a komédiásokat csak megnéztétök? — adta föl Zsófi a szót.

— Mög.

— Minnyáját?

— Minnyáját.

— Be is möntetök?

— Be.

János nem akar tovább ellenkezni és elmondta szépen, amit a vásárban látott.

Zsófi szájtátva hallgatta és az egyik csodálkozásból a másikba esett. De később, napok mulva, amikor harmadszor-negyedszer mon-

datta el Jánossal a dolgokat, azt is észrevette, hogy a legény, valahányszor odáig ér, hogy a pojácák hogyan hányták a bukfencet, egyszerre akadozni kezd, megzavarodik és elhallgat. Pedig ő a pojácákra volt a legkíváncsibb s bárhogy erősködött is, hogy Jánost további szóra bírja, a legény azzal ütötte el mindig a dolgot, hogy majd elmondja máskor.

Igy tavaszodott ki.

Elkövetkeztek a meleg napok és Zsófi esténként, amikor elcsöndesedett a tanya, kilopózkodott Jánoshoz, aki kint aludt az eperfa alatt. Leheveredett mellé a szalmára és várta, hogy a legény elkezdje. János azonban a legtöbbször hallgatott. Ilyenkor Zsófi sem szólt, figyelte ő is a csendet, amely titkon hangokat lehelt magából. Egyikőjük sem gondolkozott eddig azon, mi az, ami egymás felé hajtja őket s bár Zsófiiban néha vad félelmek mozdultak, továbbra is zavartalan gyermeki ártatlanságban éltek egymás mellett. Látták, hogy fölöttük meghasadott a rög, az áradás megindult a földben s ez a zengő megújhódás átjárta őket is. S olyankor, amikor ragyogva sütött a nap s szelek kergetődztek a levegőben, kitágult mellel szívták magukba a szinte szívet hasogató levegőt. Zsófit csak akkor fogta el nyugtalanság, ha János dalolni kezdett. Mert a legény ha nótázott, egész este szótlan maradt, egyre a messzeséget nézte, amely elnyelte a tovaszálló hangokat. Zsófi félt ezektől az estéktől s azóta, hogy János megjárta a vásárt, sokat töprengett azon, hogy mi mehetett végbe a legény lelkében. Jánosnak a hangjában, amikor énekelt, vágy és panasz esengett és Zsófi ezt megérezte. Úgy tetszett neki, hogy a legény nótájára hívás felel a távolból és János átadja magát ennek a feléje karoló ölelésnek.

— Mér danolsz mindig ilyen szomorút? — dohogott s közelebb húzódtott hozzá, hogy a testük melege összeédesedjék.

— Nem danolok én szomorút, csak olyat, ami az eszömbe jut.

Nem mondott igazat, de nem akarta elárulni a titkot, amely már régóta ott rejtőzködött a lelkében. Mert valahányszor a leány bement és ő egyedül maradt, újból és újból felidézte magában mindazt, amit a vásárban látott. S lassan megállapította, hogy a város más, mint a puszta. A város teli van érthetetlen dologgal. Máskor a hajókról kezdett gondolkozni. Egész kicsi korában látott egyet képen és azóta sokat töprengett magában, hogy milyenek lehetnek azok a nagyvizek, amiken ezek a hajók járnak. De bármerre kalandozott is el képzelete, gondolatai mindig a komédiás sátorhoz, a cirkuszhoz tértek vissza. Amikor először dobbant át rajta, hogy mehetne ő is, arra, amerre akarna, ha fölfogadnák egyszer valamelyik komédiába a lovak mellé, elállott a szíve verése. Egy éjjel azután, már pitymallott és szemét még mindig elkerülte az álom, az egyik kis kakas kukorékolni kezdett az ől előtt.

János felült a vackon.

A tanya mélyen aludt. A ház meglapult az éji szürkületben s az istállóból kihallatszott a két ló csendes abrakolása. János összeszorította a torkát, megfeszítette a szájpadlását és visszakukorékolta a kis kakasnak.

— Kukorékú !

A kakas oldalt fordította a fejét, rántott egyet a nyakán s pislogni kezdett, mintha légy után akart volna kapni. A következő pillanatban előre nyujtotta a nyakát és újra kukorékolt. János felelt neki, majd hirtelen összehúzta magát s kuncogni kezdett, mint a fias koca. A kutya, Pici, ijedten ütötte föl a fejét az eperfa alatt. János hallotta, hogy az állat fölértett s mélyebbre fogta a veszedelmet jelentő rőfögést. Aztán elhallgatott, néhány pillanatig várt, majd hirtelen megszegve a nyakát, panaszos üvöltéssel fölvonnyított a holdra. A kutya talpraugrott, behúzta a farkát a két hátulsó lába közé és szűkülve szimatolt bele a sötétbe. János most már morgásra fogta. Az állat hátán szálanként borzolódtott föl a szőr s mivel semmiféle idegen szagot nem érzett, vaktában előre kapott a levegőbe.

János visszabujt a szalmára. Meg volt magával elégedve. Lám, ha egyszer ugathatna, ha hallaná valaki, hát akkor rögtön mehetne. Nem tudta ugyan egész határozottsággal ezúttal sem, hogy hova, meg hogy minek, azt érezte csak, hogy a távol, a messzi városok, az a sok érthetetlen, babonás csoda, amiről annyit hallott, hívja és húzza maga felé.

Reggel komoran és lázas kimerültséggel ébredt. Zsófi, hogy ránézett, rögtön látta, hogy nem aludt. A leány az ösztöne mélyén veszélyt sejtett és egész nap a sarkában volt. Délután aztán, a kamrából kellett kirakodniok, rá is szólt :

— Az orrod mög mértlógatod mögen?

János nem érzett kedvet a beszédhez.

— Azér, hogy a rák rá né mönjön a vetésre — mondta üres hangon.

Zsófit nem elégítette ki ez a válasz s tovább faggatta. Szó szóf követett és a vége az lett, hogy Zsófi elpityeredett. Jánost égette most ez a sírás és mondani akart valamit, de ahogy a leány arcára nézett, el kellett hogy fordítsa a tekintetét, mert hirtelen, a komédiás asszonyt látta képzeletében maga előtt. Úgy mint akkor a vásárban, most is tisztán és világosan látta, hogy az inasnyakú asszonynak felduzzasztott keble úgy emelkedik, meg süllyed, akár a bőrduda. Még a hangját is hallotta, hogy visszaszólt Nagynak, hogy a két jegyért negyven fillér jár s a következő pillanatban tekintete lopva végig suhant Zsófin. Látó szemmel most látta először. Eddig még soha nem jutott eszébe, hogy megnézzé. Most látta. Nemcsak azt, hogy ott áll előtte, hanem azt is, hogy a leány arca hamvas, mint a barack, a szája olyan, mint a meg-hasadt meggy és két kicsi keble úgy feszül a rékli alatt, mint két mosolygó illatos alma.

Zsófi nem látott ennek a tekintetnek a mélyére, de a János válasza és viselkedése haragot surolt föl benne s odalépett elébe :

— Azt hiszöd, félök tüled? — mondta kihívóan.

János még mindig nézte. Valamivel nyugodtabban már, mint az imént, de a karjában, meg a derekában hirtelen megkeményedett az erő.

— Nem félsz?

— Nem!

János mosolygott, érezte, hogy a teste súlyos, két lába keményen neki van vetve a földnek s csak úgy, a karját emelve, Zsófihoz kapott. A leány azonban várta a mozdulatot és elütötte a kezét.

Jánost meghökkenettette ez a támadó védekezés.

— Nézz csak! — fogta komolyabbra és előrelépett.

Zsófi nem hátrált, kifeszült, úgy várta. János közvetlenül előtte megállott:

— Mögtaniccsalak te? — mondta halk, fenyegető hangon.

Már fogta is a leány csuklóját. Zsófi összeszorította a fogait és ki akarta rántani a kezét a szorításból. János azonban nem engedte és megfogta a másik kezét is. Zsófi nem akart hiába erőlködni, hát lezökkenettette a János kezét a térdére. János kacagott. Zsófi hirtelen haragjában, hogy így sem bír vele, lehajolt és beleharapott a legény kezefejébe.

— Erissz! — ugrott hirtelen hátra, amikor a legény elengedte. S megfordult, hogy fölkapja az ásót a sarokból.

De János utánakapott, visszarántotta és átölelve, magához szorította. Zsófi ki akarta szabadítani magát a karjaiból.

— Engeggy! — sziszegte.

Néma, gyötrelmes viaskodás kezdődött.

János látta, hogy Zsófit kiverte a szeplő s ez a karmoló, asszonyos düh mérget kavart föl benne is. Azért, vigyázott Zsófiira, nem bántotta, csak fogta, szorította, nem engedte el.

— Te! . . . — lihegte a leány.

Előbb a derekával próbálkozott, de mert nem tudta magát kifeszíteni sehogy sem az ölelésből s nem használhatta a karjait sem, mert János most már mind a kettőt lefogta, tehetetlenségében rúg-kapálni kezdett, hogy összetiporja Jánosnak a lábát. Egy véletlen mozdulat fájdalmas részén érte a legényt. Zsófi fölhasználta a pillanatot, kitépte magát a karjaiból, hátraszökött s fölkapva az egyik zsák mellől a szíjas ostort, végigsújtott a legény arcán vele.

— Ne! . . . — kiáltotta szikrázó dühvel. — Ne! Ha ez köll!

János arcán kiserkedt a vér. Most már csak fájdalmat érzett, azt, hogy megsebezték s ütni akart ő is, nagyot, ölt, ököllel, hogy lebunkózza Zsófit. Előre szegzett nyakkal, horkadva rontott rá. De a leány nem várta be a támadást, még idejében kiugrott az ajtón s a vérbe borult legény fejjel nekitukkolt az ajtófélfának. A zuhanás súlya a küszöbre vetette, de nem esett el, csak megtántorodott s a következő pillanatban utánazudult a leánynak.

Zsófi riogva menekült, mint az üldözött madár. Kifelé tartott, a szérú felé, hogy kifárassza a legényt. János a boglyáknál ért a nyomába. De a leány itt már nem egyenes irányban futott, hanem kerülgetni kezdte a kazlakat s hol az egyik, hol a másik boglya mögött bukkant elő.

Közben meg is állt, kifujta egy kicsit magát s amikor János a közelébe ért, toppantott, hogy megtévesse s az ellenkező irányban elugrott előle.

János körülgette néhányszor a boglyák között, akkor Zsófi az egyik kazal mögött megállt:

— Mit akarsz? — kiáltott lihegve rá, mert érezte, hogy fárad s most már nem bírja sokáig.

János nem szólt. Fújtatott, az embersége forgott kockán. Ha nem tudja megfogni Zsófit, nevetséges marad egész életére. Nem felelt hát, de újra úzni kezdte a leányt. Úgy tett, mint az, hol balra, hol jobbra dobbantott, hogy zavarba ejtse.

Zsófi fulladt ki előbb. A lába, meg a felsőtete elernyedtt és bukácsolva menekült János elől. De még mindig nem adta meg magát s egy alkalmas pillanatban elugorva János elől, futni kezdett, hogy bemeneküljön a tanyába. A nagy kazal alatt azonban megbotlott és elvágódott. De még így is maradt annyi ideje, hogy elbuktassa Jánost, aki ebben a pillanatban érte utól. De amaz elkapta, estében magával rántotta és együtt estek le a szalmára.

János a jobbját ragadta meg. Zsófi mellen lökte:

— Engedgy!

— Te! . . . — zihált amaz. — Te sárgacsőrű, te! Majd mögmutatom, hogy ki vagyok.

Újra dulakodni kezdtek, de most már lent a földön. Zsófi karmolt, harapott, kezével, lábával dolgozott, de egyre gyöngülő ellenállással, mert János hátratörte mind a két karját s hogy ne kapálódzhassék, egész súlyával ránehezedett és leszorította a földre. Arcuk csaknem összeért és érezték az egymás párás, forró leheletét. Zsófi nyögve küszködött, hogy legalább az egyik karját kiszabadítsa, de mert hasztalan erőlködött, még csak a térdét sem tudta felhúzni, sírni kezdett. A következő pillanatban azt is abbahagyta s a szája hirtelen megmerevedett. Úgy hallotta, hogy a boglya mögött lépések közelednek.

— Erissz! Gyűnnek! Jaj! . . . — nyögött fel s iszonyú erőfeszítéssel oldalt csavarta a testét, hogy lehengergetse magáról a legényt.

Későn, mert János ebben a pillanatban kezébe kapta a fejét és szájon csókolta.

Egyszerre ugrottak fel.

Zsófiban a vész tüze lobbant, a legényben egy meghasadt világ örvénye zakatolt. Zsófinak egész teste lángolt, emésztő parázs égette, mert amikor felugrott, látta, hogy szoknyája dulakodásközben fölhajlott a térde fölé. Jánosban is ez az utolsó kép lobogott s a rájuk szakadó félelem homályos és fojtó öröme, megdermesztette őket.

De a szédület csak pillanatig tartott. A következő percben üres, zavaros, kiégett tekintettel meredtek egymásra. A mélység, amely eddig közöttük tátongott s amely fölött eddig biztos lábbal jártak, egyszerre megnyílt s a sötétség és a borzalom felnyúlt, hogy magához rántsa és elnyelje őket.

Zsófi reszketve, irtózással nézte Jánost. Halálos csalódás, mély-séges bánatást érzett, mint akit hirtelen kifosztottak s mint aki titkával együtt, a szívét is kidobta magából. Szégyen és mocskok csapkodott rajta, mintha leszaggatták volna róla a ruhát s mintha valaki belegázolt volna lelkébe és élete eddigi áhitatos csendjébe. Benseje egyszerre kiürült s ez a vigasztalan kietlenség most tépte és égette.

Miért kergette János? Mit akart tőle? Ő megütötte, miért nem verte meg, miért nem törte össze érte? Miért csókolta meg?

Ez a sötét hideg fölkúszott a másik szívéhez is s lefogta benne a lázas lüktetést. Nem szólt, állt, várta, hogy a leány mondjon valamit, de Zsófi hallgatott. Percek teltek el így, akkor a leány lehajtotta a fejét, elfordult és imbolygó, tétova léptekkel megindult a tanya felé.

János kicsit várt, aztán bement ő is. De egész nap csak ténfergett s este kiverte a csömör.

Mit akart Zsófi-val, amikor az ajka fölé hajolt?

Nehéz, tompa kábulatban dolgozott egész héten. Az étel se ízlett, alig evett valamit, aludni sem aludt s lassan árnyékká fogyott. A szót-lansága, meg a sápadtsága Nagynak is feltűnt. Egy napon rászólt:

— Tán férög kötözött beléd, te hogy úgy ténfőrögsz, mint egy hódkóros.

János megrettent, nem akarta, hogy a gazda észrevegyen valamit rajta.

— Nincs énnéköm sömmi bajom — mondta vidáman, hogy elüsse a dolgot.

A gazda ráhagyta.

János került Zsófit, az is őt s ha néha megtörtént, hogy össetalálkozott véletlenül a tekintetük, vagy egymásnak ütődtek, mind a ketten ijedten, felszökő borzongással kapták el magukat. Egész nyáron nem szóltak egymáshoz egy szót sem s ez a magányosság lassankint feloldotta Jánosban az irtózást, amit maga iránt érzett. Az enyhülést azonban újabb fájdalmas gyötrődés követte nyomon. Hónapokon át vergődött, amíg föltisztult lelkében a köd s végre tisztánlátta a dolgokat.

A tanyában mostmár, a történetek után, ha akarna, akkor sem maradhatna. Zsófi fél tőle s neki sincs ereje, hogy megszólítsa s elbeszél-gessen vele, úgy mint azelőtt. Különben is észrevette, hogy Zsófin néha a gazda is rajta felejt a tekintetét. S ha megállítja a leányt és szól hozzá, az maga elé tartja a karját, mintha el akarna takarni valamit s úgy felel. Hónapokon át leste, figyelte magában azt a hol vonzó, hol taszító érzést, amely Zsófi alakját idézte előtte föl, de amikor meg akarta fogni, hogy belenézzen ennek az ismeretlen rémnek az arcába, a gyötrő bizonytalan-ság behuzódzkodott lelke sötétjébe.

Sem a pihenés, sem az alvás nem üdítette fel. Háborgó gondolatai csak akkor ültek el, ha földidzte magában a vásári emléket. És sötét, kihalt éjjeleken, amikor nem mozdult a tanya körül semmi, képzeletében már ott ugrált ő is, a többivel együtt a cirkusz porondján. Legtöbbször

az oroszlánt kergette, bebömbölt hozzá a ketrecbe s az állat remegő vágyakozással üvöltött vissza a testvéri ordításra. János ilyenkor a tömeget is látta, az embereket, akik köröskörül a padokon ültek s hangos nevetéssel tapsoltak neki a sikerült tréfaért.

Igy mult az idő.

Szeptember végén aztán a gazda egy napon aztán odaszólt neki, hogy siessen a trágyahordással, mert behajtják a két üszőt az őszi vásárra.

János alatt megdobbant a föld. Úgy tetszett neki, hogy a tanya a két első sarkára billen, a kútágas pedig tótágast állva táncol a levegőben. De a szédülés és a káprázat csak pillanatig tartott. Utána tompa zúgás maradt Jánosnak a fejében. Ez a hangzavar aztán nem is ült el többet, hol itt, hol ott csendült fel benne, kínozta egész a vásár előtt való nap estéjéig. Akkor hirtelen kitisztult a feje, a vér elkezdett áramlani ereiben, a zúgás elhallgatott benne s egész testét elöntötte a langymeleg.

Este, amikor a tanya elnyugodott, leheveredett ő is, megvárta fekve az éjfélt, akkor fölkelte a vacokról s a tanyához lopózkodott. Az eresz alatt négykézlábra ereszkedett s bemászott a pitvarba.

A sötétben nem mozdult semmi, csak a csönd zizegett, egyhangú sercegéssel.

János a térdeit emelve csúszott előre, hogy még csak ne is surolja a földet s végigmászva a pitvaron, a tiszta szobához tapogatózzott. A küszöbhez érve felállott, rátette a kezét a kilincsre és óvatosan lenyomta. Az ajtó zaj nélkül engedett. Belépett a hűvös virágillatú szobába. Betette maga mögött az ajtót s amikor kiismerte magát a sötétben, a sublothoz lépett s a legfelső fiókot kihúzta. A vasalt fehERRUHA halványan világított a sötétben. János masinát kotort elő a mellényzsebéből, elhúzta a nadrágja alján s az égő gyufaszálat a fiók fölé tartotta.

Jól számított, Zsófinak a keszkenője, egy kis babos fejkendő, sarkosra hajtva, ott feküdt az asszony fekete, csipke réklije mellett, az abroszok tetején. Remegő kézzel nyult utána és villámgyors mozdulattal az inge alá, a keblébe rejtette. Visszatolta a fiókot, aztán lábújjhegyen kitapogatózott a szobából.

Amikor az istállóba visszatért és végigdőlt a vackon, még reszketett, de ez a remegés már a boldogság citerázó öröme volt. S mire ez az újjongás dallá halkult benne, már aludt is és álmában fogta Zsófinak a kezét.

Másnap bevitték a két üszőt, de Nagy, amikor este visszatért a kötöltés alá a kocsihoz, a legényt nem találta ott.

SELMA LAGERLÖF.

TÁMADHAT-E ma mitológia? A mai realitások világában élő embert, aki két könyökkel harcol egy sivár utilitarizmus tülekedésében, akinek eszményei a lóerők fantasztikus fokozásában merülnek ki, akinek lelkét talán még egy misztikum árnyékolhatja meg: a gépóriások szabályos, automatikusan kimért élete, ezt a kézzelfoghatóságok fanatizmusán, örökös szkepsziseken nevelt mai embert, közel lehet-e még vinni a dolgok rejtett lelkéhez, meg lehet-e vele sejtetni azokat a titokzatos összefüggéseket, amelyek egy véges lét határait a végtelenségbe tágitják s amelyek a mulandóság szűkös éveit az öröklét szakadatlan folyásába kapcsolják s a földi éjtszaka homályos tapogatózásaira egy transzcendentális világ, nekünk kísértetes, de igazában talán a természet láthatatlan, belső gerincét és érzékeltető röntgen-fényét lobbantják. A mai ember nem hisz csodákban. A természettudományos világképből kiküszöböltek minden lehetőséget, ami a szigorú törvényszerűségek rendjét megbonthatná. Jöhet-e valaki, aki csodákat csíhol a ma kemény kovájából, aki lelkének szikráival áthévíti a mai szívek taplóját?

Ez a csoda megtörtént. És épen azért, mert megtörténhetett, hiszünk azokban a csodákban, amelyeknek egész varázsos légkörét teremtette körénk ez az egyetlen csoda. A materialista világszemlélet fénykorában, az irodalmi naturalizmus korlátlan zsarnoksága idején fellépett egy író, aki természetfölötti víziókkal, egy láthatatlan, rejtett és tudatunk alatt élő világ megelevenítésével lenyűgözött, titokzatos erők felszabadításával bontotta meg az utilitárius világ kényelmes rendjét s aki saját lelkének rejtett erőivel valósággá, élő realitássá sűrítette ködszerű látomásait és csaknem kézzelfogható realitást adott a csodáknak. És épen ebben van egészen új és rendkívüli jelentősége. Előtte is kacérokodtak már mások a természetfölöttivel és fantasztikussal. Csak Hoffmann és Poet említjük. De csak egy elképzelhetetlen árnyvilágba vezettek ki. Beteg lelkek lázálmaikat vetítették a vászonra. Az a fantasztikum azonban, amelyről itt beszélünk, maga az egészség. Az a csoda, amelyre itt tárul ámuló szemünk, a mindennapi élet szürke eseményei köré szövődik, drágakő, ékesen, színesen villódzó kristály, amelyet csak fel kellett emelni a kavicsok közül. Egyszerű parasztok szegény szobáiban rejtőzködik ez a mérhetetlen gazdagság. Ódon kúriák, roskadozó úriakétyok boltívei alatt borong. Egyszerű paplakok kandallóinak parázsából szikrázik elő. A hétköznapiak, de ünnepi lelkek misztériuma ez, amelynek kárpitját egy író lebbentette fel előttünk, aki ma talán egészen egyedülálló jelensége az egész világ-irodalomnak.

Selma Lagerlöf ez az író. Most hetvenéves. Közel félszázada ír már. Millió és millió betűt vetett papírra. De talán nem írt le egyetlen fölösleges szót sem. És minden szava, minden gondolata csillog a tisztaságtól. Átlátszó és világos minden ebben a világban, amelyben pedig a legrejtelmesebb dolgok történnek. Épen olyan világos ennek a félszázados írói pályának első művében,

mint az utolsóban. Nem csoda, hogy Svédországban valóságos rajongás veszi körül. Mint műve, ő is fölötte áll valamiképen a természeti világnak. Ezüst fürteit mithikus sugárzás ragyogja körül honfitársai szemében. És ez egész természetesen jut ki annak a nagy költőnek, aki szívének és képzeletének magikus erejével a mai Svédország mithológiáját alkotta meg műveiben, aki eleven valósággá tette a legparadoxabb két dolgot: a kereszténység pogány tündérregevilágát s a protestáns miszticizmust.

A svéd irodalomban három kimagasló, egészen kivételes jelentőségű egyénisége van: Strindberg, aki a svédeknél egészen szokatlan drámai tehetség, Werner von Heidenstam, aki egyéniségének alaptermészetét tekintve, lírikus és Selma Lagerlöf, akiben minden líraisága mellett is legtisztábban és legerőteljesebben az epikus bontakozik ki. Strindberg az idegen hatásokból táplálkozó naturalizmust szólaltatta meg a svéd irodalomban, ő a nyugtalan, kiegyensúlyozatlan, önmagát emésztő lángelme, aki végül ideges kilengéseket mutató pályáján elérkezett az ellenkező pólusra, amelyen Selma Lagerlöf mindig rendületlen bizonyossággal állt, a misztikus világszemlélethez. Swedenborg kései tanítványának azonban még miszticizmusa is egészen más, mint Selma Lagerlöfé. Strindberg az a hajótöröttje a materializmusnak, aki mint végső deszkaszálba kapaszkodik bele a misztikumba. Nála a miszticizmus is szkepszis. Kétkelés a pozitívumok valóságában. Nála a misztikus világszemlélet csak az ellentmondás zsenijének tagadása, amellyel lerombolja a materializmusba vetett hitét. Az örök forradalmár tehát még itt is pusztít és megsemmisít. Selma Lagerlöf ellenkezőleg épít. Az ő miszticizmusa pozitív valóság: hit a lélekben, szeretet a szívben, remény, hogy a szív és lélek megtalálhatja jövő építő harmóniáját egy fönségesen tiszta és mélységesen emberi idealizmusban. Selma Lagerlöf a legnemzetibb, a legtöbb faji karaktert sugárzó írója Svédországnak, de egyben az a svéd író is, aki a legtöbb és a legmaradandóbb értéket termette az egész emberiség szellemi közkinccse számára. Ez magyarázza meg kettős irodalomtörténeti jelentőségét. Mint svéd író, ő volt az, aki a szájhagyományok és mondák rendkívüli, kúsza, kísértetes járásokkal, borzongató víziókkal és csodákkal tele világába a legmélyebben hatolt be s azt, amit a nép naiv költészete laza mesévé szőtt, az ő teremtő képzelete abszolút művészivé és nagy emberi igazságok szimbólumaivá formálta. De világirodalmi szemszögből nézve, mint az egész emberi rendeltetés, a lét nagy titkainak kutatója és rejtelmes összefüggéseinek, a lélek legismeretlenebb indulatainak fölfedezője sokkal szélesebb körben hatott, mint előtte bárki a svéd irodalomban.

Egészen különös jelenség Selma Lagerlöf a világirodalomban mint nőíró is. Vannak írónők, akiknek műveiben bizonyos hiányok és félszagségek, a másodlagosságnak, sőt másodrendűségnek félreismerhetetlen bélyege első pillanatra elárulják a nőt, az erőteljesebb, gazdagabb csengésű, teljesebb hangszerelésű férfiíróval szemben. Vannak, akik mimikri módjára simúlnak a férfiak irodalmához és mint levelke vagy gallyacska a hatalmas törzshöz nőve, felismerhetlenné teszik nőiességüket. És végül akadnak olyanok is, akiken a nőiességen van a hangsúly, akiknek szavaiból, mondatkötéseiből, képzeletük járásából, érzéseik gyöngéd körtáncából azonnal kicsap a női lélek illata, akik elsősorban nők s az írásaiknak értéket elsősorban abszolút nőiességük ad. George Sandtól Rachildeon át Colletteig valamennyi válfajra s a fajok különböző árnyalású keveredéseire lehetne példát felhozni.

Selma Lagerlöf nem tartozik egyik fajtájához sem. Nála a férfias és nőies kvalitások úgy egyesülnek, hogy a legmagasabbrendű, legtisztább művészi

kijegescedésű, legeggyetemesebb emberi értékű irodalomban a leggyöngédebb s a legfemininebb női lélek nyilatkozik meg. Nála együtt találjuk meg a férfias epika objektivitását a legérzékenyebb női szenzibilitással. Regényei konstrukciójában a legférfiasabb, a legtudatosabb koncepció jelentkezik. Pedig épen ezen a ponton szokták gáncsok érni. Már első regényére, a Gösta Berlings Sagara is megjegyezték, hogy lazaszerkezetű s hogy önálló részeit csak gyöngeszálak tartják össze. Más regényei is vannak Lagerlöfnek, amelyekben egész tisztán elválasztható egymástól két-három történet is. Gyakran szó közbe önálló mondákat, amelyek a regény keretéből kiemelve, szinte önmagukban is befejezett egészeket alkotnak. De épen abban van Selma Lagerlöf kivételes elbeszélőművészete, épen az a szerkesztés mesterfogása, hogy ezek a külön részek szervesen beleolvadnak az egész épület csodálatos összhangjába, mint ahogy a gótikus dómok magukban is művészi egészként jelentkező bestiális figurái mégis teljesen harmonizáló részét alkotják a dóm égfelé harsanó köhimmuszának. Ez a dóm belső, misztikus összhangja, amelyről Paul Claudel ezeket a gyönyörű verseket írta :

*Vannak templomok, mint örvény mélyek és forrók, mint tüzes kemence.
És vannak oly hajszálra összeróttak és oly művészet mértékén feszültek, hogy szinte megcsendülnének legottan egy gyöngé ujj érintésére is.
De az, melyet most építék fel én saját árnyában, úgy áll majd, akár a süritett arany s mint óriás, mannával telt szelence.
Mert a pogány művész mindent kívülről nézett, de mi belülről építünk, úgy, mint a méhek,
És mint a lélek dolgozik a testért: nem haszontalan semmi, minden el.
És mindenben az ég malasztja munkál.*

De ez a hatalmas, csúcokba ívelő konstrukció tele van nála gyöngéd faragványokkal, olykor a fantázia szeszélyes barokkja takarja a kemény szürke köveket. Mozaikok aranyba ágyazott színeitől sem idegenkedik. És minden megfigyelésében, érzéseinek minden rezdülésében a női lélek felolvadó odaadása remeg. Férfias biztosság az alakok kidomborodó plasztikájában, az árnyalások női finomsága a részletek aprólékosságában. Mint Carlyle hajszolja hőseit az izzó pillanatok válságába, nem ismer remegést, hogy odaállítsa őket rémek óráján a borzalmak keresztútjára, mert az élet és halál sorsdöntő perceiben szakad fel csak a lelkek legmélyén a titkok jege, de azután az irgalmas nővér kegyességével ápolja a megsebzett szíveket. A két végletnek ez a keveredése adja azt a rendkívüli jellegzetességet Selma Lagerlöf egyéniségének, amely olyan páratlanul áll a világirodalomban, hogy eddig még utánzója sem akadt.

Selma Lagerlöf miszticizmusa is egészen egyedülálló jelenség a világirodalomban. A protestantizmussal nehezen fér meg a miszticizmus gondolata, úgyhogy sokan, főleg az Antikrisztus csodái után, amelyben a katolicizmust és a szocializmust állítja szembe egymással az író, azt rebesgették, hogy Selma Lagerlöf a katolicizmus felé hajlik. Erről azonban szó sem volt. És különben is az északi protestantizmustól nem egészen idegen a misztikus elmélyedés. Ebben a protestantizmusban még sok maradt a pogányság és a középkori kereszténység elemeiből. Az északi protestáns lélek hajlandó a magabamélyedésre, a kontemplációra, keresi a jelenségek titkos értelmét s a természetfölötti összefüggések sejtelmes fellobbanásainak fényénél misztikus

gondolatokat termel ki. Így telik meg Lagerlöf költészete is misztikus, csodás elemekkel. A halottak nem nyugosznak nála addig, míg halálukat meg nem bosszulta az örök igazságszolgáltatás. Arne úr és kiirtott családjának lelkei éjjélkor összegyülekeznek és kiküldik maguk közül a vén tiszteletes unokáját, aki egyedül menekül a vérfürdőből, hogy szerelmével bosszút álljon a gyilkoson. De a szörnű vérfürdőt is az magyarázza, hogy Arne úrnak, a protestantizmus fanatikusságtól áttörőjének kincséhez a megrablott szerzetesek vére és átka tapadt. Mert az átkok mindig megfogannak Selma Lagerlöf regényeiben. Régi bűnök mint nyugvást nem ismerő holtak vetődnek ki a feledés dohos sírvermeiből és megtorlásért kiáltanak. Másutt a be nem telt sors síkolt teljesedésért. Isten érni hagyja a vetést, mielőtt lekaszálná. Ez a Halál kocsisának mély, misztikus gondolata.

Általában az a jellemző erre a misztikumra, hogy az ember egy végtelen szólamgazdagságú szimfónia, egy rejtelmes és millióbogú világösszefüggés közép-pontjába kerül. Létünk határtalan folyamatok vége és végtelenbe táruló távlatok kezdete. Soha nem érezzük olyan biztosan és olyan megdönthetetlen meggyőződéssel, hogy lélek van bennünk, mint Selma Lagerlöf olvasása közben. És ez a lélek csodálatos és fönséges valami. Ez adja a fönséget, a szárnyaló lendületet embervoltunk nagyszerű tudatánál. Selma Lagerlöf tanít meg rá, milyen eszményi magasrendűség embernek lenni, pedig bámulatos életfrissességgel eleveníti még az állatokat is, amelyekről olyan lélekkel teli, olyan gondos és áhítatosan hű képet fest, mint rajta kívül talán csak Kipling, bár az ő állatvilágának álomszerű gráciája, az az egész gyöngéd és halkfuvalmú légkör, amelyben ez az állatvilág mozog és lélezkik, nagyon messze van a tropikus dzsungel buja színeitől.

Az ember nincs magárahagyatva Selma Lagerlöf misztikus világában. Örökké élő, pillanatra nem lankadó Gondviselés intézi sorsát, vezérli, gyámolítja, viszi utakon, amelyeknek célja vége az ismeretlenség messze ködében borong. Természetfölötti erők szólnak bele ebbe a sorsba. Isteni és sátáni hatalmak mérköznek érte és mégsem egyszerű játékszere ezeknek a túlvilági tendenciáknak, hanem ő maga lesz a letéteményese azoknak a titkos erőknek, amelyeket valami mérhetetlen hatalom megfoghatatlanul a szívébe oltott. Az élet arra való, hogy ezeknek a magasztos erőknek eszményi vetése virágba szökkenjen és kalászt teremjen. Ez a kalásztermő nyár az élet és ezért szent az élet, amint a Bannlyst nagy prédikációjában hirdeti tele a legmagasztosabb humanitással a világháború öldöklő borzalmaival szemben. Selma Lagerlöf misztikus világszemléletből fakad a humanum eszményi fönségének gondolata s ez a legtermészetesebb úton vezet a nagy svéd író tiszta és mélyen megindító humanizmusára.

De mindez: misztikum és humanizmus, bensőséges líra és lebilincselő epika a legtisztább költészetben olvad össze Selma Lagerlöfnél. Ez a költészet egészen újszerű, eredeti és egyéni és mégis a legnemzetibb svéd költészet. Mikor a kis, ismeretlen landskronai tanítónő az «Iduso» című folyóirat pályadíját a Gösta Berling néhány töredékével megnyerte, egész Svédország felfigyelt. Nemcsak a szerző volt itt ismeretlen, hanem a hang is, amelyen megszólalt s a költészet, amelyet megszólaltatott. Ki tudta volna meghatározni, milyen műfajhoz tartozik a csodálatos pap, a csodálatos ekebyi gavallérok s a még csodálatosabb örnagyné története. Mi volt ez, regény, népmese, ősi monda, vagy ennél is több, prózában írt eposz. Mind a négy egyszerre. S az egész, akár milyen erőteljes és valóságos volt is egyes részleteiben, mintha valami álmodott

fantasztikus tájon, a csodák mágikus atmoszférájában játszódott volna le. Nyoma sem volt itt a naturalista írók problémariportázsának, amely ellen élesen harcolt már ekkor a neoromantikus áramlat. Amiről Heidenstam és Levertin programokat írtak, teljes egészében, hiánytalanul testté vált ebben a műben, amely egy istenáldotta, egészen kivételes tulajdonokkal felruházott költőt először szólaltatott meg.

Selma Lagerlöf költészete két főforrásból táplálkozik: a svéd tájból s a svéd nép gazdag mondakincséből. Márbackában született, Vermland tartományban. Azután sokáig élt Dalarneban. Ez a különös táj, amely néha megkapón és regényesen változatos, néha gyötrelmesen egyhangú, amelyből valami babonás ígélet árad, akárcsak bretagneparti szikláiból, ez az álmatag táj, amelyen hosszú, kemény telek és hirtelen jött lázas tavaszok váltogatják egymást, amelynek elandalítón langyos nyárejtszakái vannak: tengermorajával, erdőzúgásával, zuhogó vizeséseivel és tavainak-ábrándos kék szemével örökre megejtette az író nő lelkét és szüntelen visszasugárzik belőle szűz varázsával. Selma Lagerlöf szerelmese a svéd tájnak, amely együtt él hőseivel minden regényében. De van egy egész könyve, Nils Holgersson csodálatos utazása a vadludakkal, amely a svéd táj grandiózus eposza s amelynél hatalmasabb és zengőbb tájköltészet nincs a világirodalomban.

Vermland a leggazdagabb tartománya Svédországnak regékben és mondákban. Itt állnak még a düledező, régi udvarházak, ódon nemesi kúriák, amelyeknek minden kővéhez rendkívüli történetek, babonás hiedelmek, hátborzongató átkok és rontások tapadnak. Véres balladák kísértetes refrainje döng a homályos boltívek alatt s a porladó kővekről regéket morzsol le az idő foga. A kis Selma Lagerlöf már zsenge gyermekkorában áhítatos borzongással hallgatta ezeket a rendkívüli történeteket. Atyai nagyanyja és nagynénje, Hammargsen prépostné híresek voltak arról, hogy ők tudják a legtöbb vermlandi népregét és értettek a regék hatásos előadásához is. Selma Lagerlöf gyermeklelkében egész csodálatos világ támadt ezekből a mondákból és legendákból, amelybe legyőzhetetlen nosztalgiával vágyakozott vissza mindig. Ez a világ ott élt benne fél öntudatlanságban, alakjai vele nőttek, vele formálódtak, izgatták, nevelték, felkorbácsolták a fantáziáját s egyszerre mint új északi mitológia félistenei és heroszai rajzoltak elő műveiben.

A svéd táj és a svéd népköltészet tehát a legszilárdabb alapja Selma Lagerlöf költészetének. Ezért olyan tipikusan svéd és annyira nemzeti ez a költészet. Ennek a költészetnek misztikumában az egész svéd néplélek spiritualitása tükrözik. Gösta Berling, Selma Lagerlöf első regényének hőse egyben olyan svéd nemzeti hős, mint amilyen flamand hős Tyl Ulenspiegel s a Gösta Berlings Saga éppen olyan nemzeti bibliájuk a svédeknek, mint de Coster műve a belgáknak.

De van még ennek a költészetnek más jellegzetes tulajdonsága is. Selma Lagerlöf költészete nem valami külön hozzáadagolt, alkalmas helyeken beszúrt líra. Éppen ellenkezőleg, a legszerveesebben átszővi a nagy író nő egész művét, magából a meséből fakad és magában a történetben, a meseszövevényben nyilatkozik meg. A középkor legenda- és mondaköltészetével áll a legközelebbi és legteljesebb rokonságban. A középkori epikus költészet is magában a tárgyban nyilatkozik meg, Selma Lagerlöfnél is maga a tárgy, maga a történet költői. Nincs egyetlen regénye, sőt egyetlen kis novellája sem, amelyre ez a legtökéletesebben ne állna. Egy percre el nem szürkül, el nem lankad. Minden műve szinte a feszültségig telítve van történettel. Még leíró részei is a törté-

nésben oldódnak fel s ez a történet minden ízében költői. A mi irodalmunkból Gárdonyit hasonlíthatnók e tekintetben hozzá, akivel különben népies gyökerei és szelídmosolyú humora révén is tarthat némi rokonságot.

Selma Lagerlöf költészetének egyik leghatalmasabb mozgatóereje fantáziája. Ő maga ezt a fantáziát óriási méhekhez hasonlítja, amelyek állandóan körülöngjék, de maguknak kell gondoskodniuk arról, hogyan jutnak be a valóság kaszába. Ez a kép tökéletesen jellemzi is fantáziáját. Nemcsak meseszöví, kitaláló fantázia ez, mint legtöbb erősképzetű írónál, hanem teremtő fantázia is. Csakugyan tud gondoskodni arról, hogy legvalószerűtlenebb alkotásai is bejussanak a valószerű világba. Természetfölötti méretei nem feszítik szét a természetes szűk kaptárát. Ez a fantázia embereket tud teremteni és életet tud önteni nemcsak a magateremtette alakokba, hanem megeleveníti a holt tárgyakat is. Selma Lagerlöf feledhetetlen, soha el nem múló alakokkal ajándékozta meg a svéd irodalmat s ő az az író, akinél valósággal elmosódnak az élő, az étellel és holt s a természetes és természetfölötti világ határai.

Ez a fantázia segíti előadóművészetét is, amely épen olyan lankadatlan feszültségű mint meseszövése, közvetlenségében és szemléltetésében az élőszóval való előadás, a mesélés hangjához közeledik. Soha egy hosszadalmas, terjedős részt nem találunk nála. A tárgyakat megszemélyesíti s így a leírás is cselekménnyé lesz műveiben. Az Antikrisztus csodáiban Diamante városát mint menekültöt írja le, aki a láva hömpölygő, tüzes árja elől menekül a hegyoldalra, követi a hegy ösvény kanyarulatait s útközben házait mindenfelé elhullatja.

Stílusának főjellemonása a tisztaság. Talán ennek köszönheti, hogy misztikus tartalma ellenére is annyira átlátszó és világos. Mindent a legegyszerűbben, a legérthetőbben mond el. Lehetetlenség nála minden félreértés. Szívesen beszél rövid mondatokban. Hosszabb mondatai is jól tagoltak. Nem egyszer, ha valamit nagyon meg akar értetni vagy ha nagyon fel akarja hívni a figyelmet valamire, megismétli a mondottakat. Visszatérő sorok vannak nála is, mint az epikus költőknél. Vigyáz azonban, hogy semmi fölöslegest ne mondjon. De azért stílusa sohasem szófukar, sohasem szegényes, még kevésbbé lapos vagy köznapi. Sőt ellenkezőleg, a legtömörebb veretű s kifejező erejét és reális hűségét tekintve, egészen páratlan. Sőt olykor nem riad vissza finom stilizálásoktól sem. Első mesterműve, a Gösta Berlings Saga, a népmondák enyhén archaizált, lapidáris stílusában készült és úgy hat, mint prózában írt költemény.

Selma Lagerlöf elég termékeny író, bár óvakodik attól, hogy elaprózza magát. Meséi mindig érdekes feszültségűek. Pongyolaság soha nem került ki a keze alól. Első művének nagy irodalmi és közönség-sikere után egy kisebb novella kötetet adott ki. Azután nagyobb utazást tett Olaszországban, majd keleten, Palesztinában. Ennek a két útjának eredménye két koncepciójában talán legnagyobb stílus regénye: az Antikrisztus csodái és a Jeruzsálem.

Az Antikrisztus csodáinak tárgyát a szicíliai népéletből vette s a modern kor két nagy hitvallását, a kereszténységet és a szociáldemokráciát állította egymással szembe. A kereszténység egy nagy transzcendentális testvériség szocializmusa, a szociáldemokrácia a földi üdvözülés dogmája. Selma Lagerlöfnél természetesen a természetfölötti győz az Antikrisztus országán, amely csak e világból való. Ez a hatalmas alapgondolat áll a háttérben Micaela és Gaetano szerelmi történeteinek, amelyben a romantika legtisztább szépségei csendülnek ki.

Főnséges és mély vallásos sugallatból fakad Selma Lagerlöf másik nagy regénye, a Jeruzsálem. A svéd paraszt ragaszkodása a hazai rőghöz, munkaszeretete és kitartása s istenkereső, mély vallásosságtól áthatott lelke ebben a regényben nyilatkozik meg a legtisztábban. A svéd paraszt küzdelmes életének hőskölteménye ez. A paraszt ősi őstőnei küzdenek itt vallásos rajongásával. Egy dalarnei falu népe szektárius fanatizmusból Jeruzsálembe költözik s itt a keleti ég ragyogásának rembrandti aláfestésű mithikus clair-obscurjében virágzanak ki a svéd lélek misztikumának legszebb virágai. A keresztény misztikum színes és még tisztább illatú virágai a Krisztuslegendák s a halál misztikumának nagy rejtelve bomlodozik előttünk a Halál kocsisában. A kísérteties és borzalmas történetek legköltőibb regényballadája az Ame úr kincse s a Kapitány gyűrűje, amelynek derűsebb folytatása a Charlotte Löwensköld. A kereszténység és pogányság áll egymással szemben a Kungahallei királynőkben. A régi udvarházak legendái elevenednek meg az Egy udvarház történetében s a Liljencrona otthonában, amely a Gösta Berling folytatásai, a borongólelkű Liljencronának, a nagy muzsikusnak története, aki csak a hangok tündérbirodalmában lel igazi otthonára. A világháború borzalmai a résztvevő, könnyes emberszeretet legszebb hangjait csalják ki Lagerlöf lelkéből a háború idején írt novelláiban és Bannlyst (A számkivetett) című regényében.

Megírta gyermekkori visszaemlékezéseit is, gyermekálmainak szelíd idilljét Mårbacka című könyvében, amelyben a szelíd emlékek zöld repkényével fonta be elvesztett és újra visszaszerzett régi családi kúriájukat. Ez a kis önéletrajz nagyon sok adatot szolgáltat rendkívüli egyéniségének megértéséhez.

De ez csak műveinek egy része. A regények mellett egész sora jelent meg a novellásköteteknek. Írt egy költői életrajzot is, Zacharias Topelius finn költőről. Már népszerű és ünnepezt író volt, mikor 1909-ben megkapta a legnagyobb irodalmi kitüntetést, a Nobel-díjat. Nem volt még mű, amely tökéletesebben megfelelt volna a díj föltételeinek, amit a díj odaítélésére kiküldött bizottság előadója ki is emelt. Lagerlöf műveiben a svéd jellem legtisztább és legjobb vonásai találhatók fel és műveit a legfenköltebb idealizmus s a tisztultabb erkölcsi felfogás és a legnemesebb optimizmus hatják át abban az értelemben, hogy nála minden lélek alaptermészete a jóság, ha ez a legválságosabb pillanatokban ütközik is csak ki.

Selma Lagerlöf ma Svédország legnagyobb élő írója s a legnépszerűbb és legolvasottabb is. Művei svéd nyelven több mint 1,600.000 példányban vannak elterjedve, ami egy kis hétmilliós nemzetnél szinte hihetetlen szám. Világirodalmi jelentősége is egyre nő. Kétségtelen, hogy a világirodalom kivételes szellemei közt van a helye. De az, hogy egy asszonyi lélek legnemesebb vonásai mellett híjával van minden olcsó ellágyulásnak és édeskészségnek s hogy műveiben teljesen ismeretlen az a stílus- és gondolatszegénység s az érzékiségnek az a káros túltengése, amely a világirodalom felkapott nőírónak igen gyakran eredendő bűne, mindenesetre a mai Európa legnagyobb költőnőjévé avatja a márbackai ezüsfürtű tanítónőt, aki csöndes kúriájából az egész világ nagy gyermekeinek mesél.

Kállay Miklós.

Babits lírája.

(Babits Mihály : Versek. 1902—1927. Athenaeum.)

Az egész Babits-líra, a Laodameia s a Vihar című drámai töredék egy kötetben : olyan könyv ez, amely aggodalom nélkül vághat neki még a mi líra-típró vandálkorunknak is, nem kell hódítania, csak emlékeket idéznie, a harc rég eldőlt, ennek a kötetnek az útja a győztes konzulnak kijáró diadalmenet. Ha a kötet vége most jelent először meg, az eleje a magyar irodalomnak immár évülő tradíciója. E gyorsított pergésű században egy élet sok is egy életműnek : huszonöt év alatt a legvakmerőbb kezdés is beigazolt multtá higgad s a vakmerő ösvény is robogó kocsik országútja lesz. Az akadémikusok parányi ellenzékét nem számítva, minden irodalommal foglalkozó ember tudja, hogy ezek az egyetlen vers-kepebe hajtott kévék a magyar határ biztos értékei s a Babits-líra kultúrhistóriánk örök fejezete, nagy vizsgáztatója a jövő irodalomtörténéseinek.

Sajnos, nálunk az elismerés époly hiányosan indokolja meg önmagát, mint az el nem ismerés. A szimatunk ütközik meg a dolgokon s az nyugszik beléjük. Kellemesnek találjuk, amit kellemetlennek találtunk ; lelkesít, ami fölháborított, de a miért felé csak bizonytalan s ép ezért görcsösen ismételt szavaink vannak. Az üldözött költő örüljön, hogy tömjénezett költővé avattuk, barbárok vagyunk, akik a kicsiny vagy nagy, a jó vagy rossz s nem az ilyen vagy olyan dimenziójában nézzük a dolgokat. Babits nagyságát elfogadtuk, akár az asztrológia tényeit, de a Babits-jelleg, a Babitsban kinyilatkozott természeti tünemény még ma is óvatosan körültopogott lobogás, amely kiég a jellemzések ketrecéből. A kritika mindig csak megközelítés, de a mi megközelítéseink olyanok, mintha a természettudós az embert mint gerincest jellemezné s még jó, ha ennyire is pontosak vagyunk.

Vajjon ez a kötet : az egyéniségre árulkodó vonásoknak ez az összenyalábolása közelebb visz-e a Babits-rébuszhoz, vagy megint megelégszünk tohonya, elbutéliázó címkeinkkel s újra hallatjuk a szavakat, melyek a Babits-név mögé biggyesztve, egyre értelmetlenebbül hangzanak. A fehér fénynél is összetettebb fény a költő s a mi prizmaink nagyon kezdetlegesek. De ha hamis lesz is a spektrum, föl kell szítanunk magunkban a spektrum-igényét. Nem elégszünk meg az irodalom Babits-fülkéjére akasztott önkényes jeligékkel, verskivonatoló tolmácsolásokkal : az emberi adottságok szövevényét, a költő-jelenséget, kor és Isten üzenetét keressük e háromszáz vers mögött.

* * *

Néhány év előtt Magyarország egyik legnagyobb élő írója Babits Mihályt Amadéhoz hasonlította s ezt a hasonlatot elismerésnek szánta ! Ez a hasonlat bizonyára mulatságos, de ép ilyen mulatságosan szűknek találom azt a két szót, amely közé Babitsot a kortárs-közvélemény beszorította. A jóakaratók azt mondták : stílművész, a rosszakaratók : utánérző. Stílművész, tehát nem

közvetlenül, egyéni formáin át nyilatkozott meg, hanem egyénisége és szavai közé iktatott stílusokon át, ahogy a drámaíró közbeiktatott jellemeken át nyilatkozik meg. Utánérző: ugyanennek a lelki mechanizmusnak lekicsinylő megnevezése. Az író számára az irodalom és a kultúra jelenségei az írás-impulzusok, azért ír, mert a beléáramló alkotások újra és újra megkívántatják vele az alkotást. Nagy pszichológiai bravur, ha kimutatjuk, hogy e stílus-keresés mögött testet-lelket emésztő művésznuygtalanság, egy nyüzött ember határtalan érzékenysége lappang.

Nem keresem a riktó ellenmondást, de bizonyos, hogy utánérzésre képtelenebb, önnön stílusába jobban bebörtönzött magyar író, mint Babits, alig ismerek. Hogy ragadtak rá ezek a bojtorján jelzők? Érdemes lesz ezzel a közfélreértéssel foglalkozni: talán megfogunk valamit, ami ugyanakkor magyarázata ennek a tévedésnek, amikor a Babits-jelleg felé is Ariadne-fonál. A nagy írókban egy belső delejes sarok működik, amely ifjúságuk tévelygése után olykor egész váratlanul rántja őket magához, máskor lassan, de folytonosan húzódnak felé. Hirtelen vagy lassabban, de belecsúsznak a saját elemükbe s akkor erre az elemre bízzák magukat, határozott és egyirányú sodrás viszi őket, s ezt a sodrást érezzük az egyéniségüknek. Babits Mihály azonban félt a tulajdon elemétől. Nem a tudatával, hanem az egész szervezetével félt tőle, ahogy csak a belénk költözött végzettől félhetünk. Nem dobhatta oda magát önmagának; tudatát az életének, líráját az ösztöneinek: s ezt az önmaga elleni kapálózást kerülgetik a mi jellemzés-frázisaink.

Minden írásműnek először a morfológiájával szeretek tisztába jönni. A Babits-líránál már ezek a legkülső jegyek is egy olyan nevet sodornak belém, amit Babbitssal asszociálni talán képtelenségnek tűnhet fel. Van valami a Babits-lírában a Dosztojevszkij-hősök kételemű összefontságából. Ahogy ezeknek a tudatára a tudatalatti, úgy indázódik a Babits-líráról létrehozható szándékokra az erősebb és izgatóbb szándéktalan. A Dosztojevszkij-hősök Istenhez rántják magukat és végzetükbe hullanak: így húzódik el és hajol vissza a Babits-líra delejes pólusától. Ne gondoljunk itt rejtett freudi lélektályogokra, andré-gidei elnyomásjelenségekre.* Az én eszme-szólamanak és a szervezet káotikus dallamának az egymásba csapása ez. Az én megszédül az élete mélyén zúgó folyam fölött s a part erős gyökereibe kapaszkodik. Egyelőre ne keressük: mi ez a part és mi ez a gyökér: csak a vergődő test mozdulatát figyeljük: a hullámok el-elkapta test s a vadul markoló kéz ellentétét, ez a kettős és mégis egy mozdulat: a Babits-líra alapmotívuma.

***

Induljunk el kívülről befelé s az akaratosnak és végzetesnek ezt az egymásba villódzását rétegről rétegre megtaláljuk.

Babits Mihály nem formaművész a szónak abban az értelmében, hogy a formák sajátos lelkét zengeti ki, mint pl. Tóth Árpád, inkább formabontó, aki kiforgatja a formát költőtől független abszolút jellegéből s egyénisége relativitás-örvényébe kavarja. Tudom, hogy Babits maga is hitt formaművészi hivatottságában. Az Irodalmi problémák-ban olvasom, hogy a magyar nyelv

¹ André Gide és Babits közt több valódi rokonvonás van, mint összevetett írók közt lenni szokott; mindenekelőtt szellemük «kétszólamusága.» De míg André Gidenél egy tudatossá vált, nevetkapott erkölcsi válság osztja meg a szellemet, Babitsnál ez a válság inkább intellektuális; problémává sosem fejlődik, tudatalatti. André Gide csinálja és fejleszti a válságát, Babits revelálja.

egy kiváló formaművész ajkán nagyszerű összegezője lehetne a világirodalom formakincsének. Kedvenc gondolataink rendesen takart céljaink. S valóban szinte példátlan az a forma-habzsolás, amellyel Babits a hexametertől az Ady-versig, a makámától Petőfi tízes trocheusáig minden formát magához cibált. Csakhogy ezek a formák többé nem óklasszikai strófák, nem az angol líra versszakai s nem terzinák. Egyetlen forma ez, amelyet csak mint Babits-verset lehet jellemezni. Az ürügy mögött egy szenvedélyes másik forma (vagy formátlanság?) lüktet, amely néha elcsillapszik, néha kilázasodik, de mindig ugyanaz marad s ezt a formát vérrel áramoltatni, fájdalmasan több mindennemű formaáhitatnál.

Mi az, amivel Babits a formák valódi jellegét destruálja? Túlterheli és szétforgácsolja őket. Gyakran olyan célokat tűz ki elébük, amelyek már nem forma, de izgatott játékcélok, bonyolult refréneket, alig megoldható rím-elhelyezéseket stb. A leoninust s a rímes alcaiosit tudatosan vállalta, épúgy mint a Nagybátyám régi pap már-már schizophreniás bizarrkodását, ahol a sorvégek előlről hátra és hátulról előre ugyanazok s a huszonegysoron át ismétlődő egyetlen rím nem a legnagyobb nehezék, amit verselő kedvére rak. De ugyanakkor minden strófája teli van apró robbanásokkal, az ő jambusa gyűrt és fölszaggatott. Valaki zokog a sorai mélyén, hogy nem: ez a rítmus már igazán túrhetetlen, szétvetni, fölrobbantani! . . . Legsajátosabb formája az izgatott enjambementu rímtelen jambus, amely még izgatottabb, ha egy-egy anapestuszszal remegteti meg (pl. Recitativ). Olyan ez a vers, mint a kitörni készülő paripa ina. S csak látszólag ellentét a nehézséghajszolás és a sorok robbantgatása, ugyanez a nyugtalanság fojtogatja mindkettőben az eredeti, vállalt formát, csak az egyik görcs, a másik remegés. Minden a Babits-vers, csak nem egyenletes! Ott a Babits-rím! Az egyenletes rím a gondos asszonánc. A Babits-rím a szándékolt rag-rím és a bizarr élc-rím felé cikázik ki. Így az egyes sorvégek nem egyenlő tónusúak; itt feszít, ott lazít, folytonos potenciálkülönbség áll elő, apró önindukciós áramok keringenek a versben. Van ebben valami démoni: kifelé a világirodalmi formaösszegezés komoly célja s belül a csillapíthatatlan idegrendszer, amely pillanatonként új és új tic-et küld az elsimulásért erőlködő arcvonásokra.

Dikciójában ugyanez a tünemény ismétlődik. Egyik legnagyobb ismerője és ízlelője a magyar nyelv borának s mégis költői beszéde ideges villózás, semmi esetre sem az, amit szép magyar beszédnek nevezhetsz. Ami a formában túlterhelés volt: itt szójáték s a szójáték mintájára csinált sokszor már-már kínos hangzásjáték. Ami ott sorrobbantás volt, itt a mondat apróravagdálás, egymást kergető vesszők, felkiáltó és kérdőjelek, közbevetett hasonlatok, sűrű értelmezőjelek. Régi magyar szavakat keres, nyilván áhítatos régészszándékkal, de a versbe illeszti s ott olyan hangsúlyt kap, hogy már nyugtalanító ékkő, épúgy mint a sokszor feltűnően kitett idegen szó. Mert ebben a nyelvben minden elemnek külön is kell élnie, hogy annál inkább szétszakadtóságában éljen az egész. Nincs helyünk mondattani analógiákat felsorolni, aki olvasott Babits-verset, ismeri ezt a színes cikázást, amely amilyen vakmerő, olyan őszinte is, más író legfegyelmézettebb mondatán sem érzem úgy a lélek felé nyilaló garanciát, mint az ő legkülönösebb grimászaiban.

Képei is kétféle villanásúak. A szinte égivé párolt hasonlatok közt gylkosan reális, a dolgok lényegéből metsző, szűkszavúságukban is részletes képek robbanak föl. Mintha két ember képzelete marakodna: Ádámé, aki már föllebbent az ürbe, s visszanezvéen elsimultnak érzi a földet s csillagok fényét

issza, mint éjtszaka suhanó madár s egy sikátorban botorkáló, minden sértő látomásba beleütköző életkitagadottjáé, aki azért lát reálisan, mert minden realitás ellene van. Az érzékeny gyermekképzelet lehet csak ennyire kettős, a gyermeké, aki alattomosan les ki zugából s a világ tényeit mint ellenegörbült karmokat jegyzi meg, de éjjel angyalokról álmodik. Külön-külön e képzelet mindenik eleme szélsőséges és unalmas volna : így, tudatosan nem rendezhető feleselésükben határtalanul izgatóak, mintha két egymásra kárhozott, de egymással nem elegyedő folyadék kavargását figyelné.

Itt olyan jelenséghez értünk, amelyet nem könnyű értelmezni. Babits költői hangja kettős, azt mondhatnók : felhangjai külön szólammá alakulnak : amikor elbeszél, kihalljuk azt, aki az elbeszélést figyeli s megjegyzésekkel kíséri ; amikor állít azt, aki az állításban kételkedik. Ezen a Halálfiairól írt kritikámban én is megütődtem s a költő-mechanizmus szelíd fitogtatására magyaráztam. E kötet fényében másképp látom. Serdülő fiúk arcán jelenik meg bizalmassá váló közléseik közepén egy kínos szégyenlős mosoly. Ez a mosoly hangban : a Babits hangja. Valaki ott a mélyen újra és újra megszólal, ha egy hangnemnek odadobja magát. A költő szeretne nagyon gyermeki, nagyon lelkes, nagyon felháborodott lenni, de kénytelen odavetni egy közbevetett mondatot, jelzöt, képet, olykor csak egy hangsúlyt, amely az egészet elbizonytalanítja s mégis így bizonytalanul igaz a hang, mert ez a bizonytalanság nem frivolság, hanem egy szervezetmélyi relativitásörvénynek a fölcuklása s ezt az örvényt nem lehet eltakarni. Átok-e a Fortissimo, játék-e a Templómépítés, érzelmes vers-e a Haljunk meg Kató? Nem, ezek Babits-gesztusok, távol szándékolt jelentésüktől megtört, reprodukálhatatlan mozdulatok.

S ez a költő indult az «Ezek hideg szonettek» tartózkodás álcájával. Ha valóban az az ötvös-költő lett volna csak, akinek bemutatkozott, magyar parnasszien, ó milyen unalmas lenne ma. De ez az ember, aki jön a tartózkodás szelíd lárvájával s görcsösen és újra és újra el kell árulnia magát, hogy a végén térdre essen, mint egy kígyójával már nem bíró Laokoon : ez a költő egy könyvtárnyi pszichoanalízis és pszichopathologia, ami bizonyára jobb jel, mint ahogy a sztereotip egészség magyar író-mániákusai képzelik. Mért turkáljunk bele a kötet minden oldaláról felénk vérző sebekbe? Bizonyos, hogy nincs még egy ilyen ellenállhatatlan kényszer alatt valló költőnk, ha fogai közé harapja is a vallomásait.

A relativitás örvényéről beszéltünk ! Igen, a relativitás, amely a Pirandello-drámákban szelíd, kiábrándult tanár-filozófia, e versek mélyén : örvénylő kétségbeesés, a lappangó anarchia sötét folyama. Ez az elem az, amelybe az ifjú Babits nem ugorhatott bele, ez volt az a delej, amelytől menekülnie kellett. Gyökerei, akik életkapcsaivá váltatok a folyam elkapta testnek, hitek, akiket Bergsontól Ágostonig, a pogány hiszekegytől a Sziget és tenger vallomásáig oly erősen markolt a költő, mily szörnyű sodor partján voltatok talaj ! Egyik legszebb versében így szól a végtelenséghez :

egyszer kiugrom, meztelenre vetkezem,
mint a vadak, letépek mindent, ellökök
betont, betút és aranyat, mint evezős
tengert taszít, hogy révbe jusson. Izgatott
karral lököm ki partod és arcod alá
magam, szakadtan, úzton, fájva, véresen,
ruhátlan és vadán, mint réti farkasok,
hogy láng és jég és kő és tüske ostorod
verje halálra szegény csupasz testemet.

És nemcsak a társadalomból szeretett volna így kirohanni, de a gondolkodásból is!

* * *

Sikerült-e költőnkhez férni? A kritikuskak, ha érdemlegeset akar mondani, épúgy ihlete lázbeszédére kell bíznia magát, mint a poétának. S amikor elhebegte ajkára örvénylő benyomásait (amelyek részletükben époly hamisan hangozhatnak, mint egy kiragadt vessor, hisz a művészetben mindig csak az egész az igaz) döbbenten figyel ki önmagából, nem kacagnak-e! Ami neki idegeibe évdődött érzés, fölcsiholhatta-e másból a valóságosság illúzióját. Elhatározott formaösszegezés s a formák ellenállhatatlan destrukciója, pallérozott nyelv-művészet s idegesség, bizarrá tördelt beszéd, égbetörő képzelet s a kínos realitás robbanó kézigránátjai, áhítatossá, játékoszá, átkozódóvá induló s félúton elcsukló hang, tartózkodás és gyilkos önkítárás, hitek és nihilizmus s mindez összeforrva, ahogy csak vegyületekben tapadnak össze az elemek karjai: énnem ez a Babits-jelleg. Aggódva nézek szét: nektek is ez?

Bizonyos, hogy ez a jelleg fikció, mint minden jelleg, nemcsak mert egyé idealizálja a bennünk lakó millió embert, de mert évtizedeket vetít az idő egy síkjára, ahogy az ábrázoló geometria testeket a tér síkjaira. A költő nemcsak jelleg, de folyamat is s ebben az esetben különösen tanulságosnak tűnik a portré mögött az idő negyedik dimenzióját is fölszakítani s merev vonalaikat beléizálni.

A Cigány a siralomházban c. versében olvassuk:

Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt,
ahogy az Úr alkotott valami szárnyas,
fényes, páncélos, ízelt bogarat.

Úgy született később az ajkamon, mint
a trombitahang, mint a trombitahang,
katonák szomjas, cserepes ajkain.

De ma már oly halkan, elfolyva, remegve jön,
mint beesett szemek gödreiben
remegve fölcsillan a könny.

Felosztás, amelyet mi is elfogadhatunk! A háború előtti Babits-verseknek van valami mintába készült, dolgozati ízü. A formák aránylag merevek, páncélosak, a nagy iskolázottság újra és újra levizsgázik, a költő nem mondott le róla, hogy régi értelemben vett klasszikus legyen s ha úgynevezett modern témákhoz nyúl, csak azért teszi, hogy a klasszikus skálát erre is kiterjessze: még a Fekete, fekete vers is egy új kifejezés — lehetőség klasszicizálása. Képzeletben, hangban, eszmékben, formakülönöcségekben azonban föl-fölüt a rejtett Babits-elem, ahogy egy agyonmosott bőrre a kanyarok foltjai. Bizonyos fokig relatívek ezek a versek, nem kényszerülten ilyenek, hanem egy lírai «így is történhetik» szeszélyből, ahogy a fényes páncélos ízelt bogarak is inkább szeszélyei az Úristennek, mint kényszerült megnyilatkozás formái. Játékos ez a líra, mintha csak új, különös élőlényekkel akarná a földet benépesíteni, de ebben a játékban van valami nyugtalanító, nem tisztázott elem, amely az olvasót forrongásban tartja, valami az «Esti kérdés» izgalmából.

A Recitativ és a Nyugtalanóság völgyének a Babitsa a háború árnyékában dalol s ez az árnyék elviselhetetlen teher egy zaklatott idegrendszeren. A vers

mégsem játék! A vers tiltakozás is lehet! Ez a minden humanitásra mért szörnyű korbácsütés belőle is kiserkentette az erkölcs dacosságát. Az esztelenségek tükrében önmagára eszmélő ész a «vak erők» fölé hág. A Babits-versek enyhe cinizmusa fölszívódik; a nyugtalanító Babits-elem a vers alsó rétegébe szorul, s mint nagy ellenállással küzdő áram, megolvasztja vezetéket. Az öntött Babits-formák megolvadnak s a rettenetes évek tüze igazoló ürügye lesz ennek az olvadásnak: lelkem üres hangszerládá, mely zenés lemeze híjján csak prózai csikorgásokat ad. Ha vannak babitsi és babitsibb versek, az egy lélekzetre elmondhatók a legbabitsibbak. S a Recitativ, a Húsvét után, az Éji út, a csodálatos Új esztendő, a Nyugtalanság völgyének az Előszava ekkor rázzák ki, mint egy maláriás roham, gyógyíthatatlan költőjüket. A fényes és páncélos bogarak, mint lávafolyamok gyepes szigetein a rovarok, tovább élnek, bár az ő táncuk is idegesebb, a hangban még feltűnő a hang nemét előre elgondoló és elhatározó művész szándékossága, de a Babits-líra jövője már kialakult: a forma szétszakad, mint egy szélben kirojtozott lobogó, de a megtalált eszméibe kapaszkodó én kiszabadul a gondolkozással és neuraszténiával megmérgezett életrelativitás örvényéből.

A két utolsó ciklus: a *Sziget és tenger* s az *Istenek halnak, az ember él*, tovább feszítik ezt a hasadást. Idő kell hozzá, hogy e versek emberi, sőt evangéliumi magasztosságára ráeszméljünk. A Szent Ágoston tanulmány, a Halálfiak néhány fejezete mellett e két kötet jelenti a Babits-hegység alpes-orrait. Ezek már nem a kaotikus Dosztojevszkij-hős, ezek a Pyrrhus-aszkéta versei. Mert a győzelem borzalmas volt. A lélek megmenekült ugyan: emberség, magyarság, szerelem igéi salaktalanná iztattak a sebes ajkakon, de maga az anyag, a líra szétszakadt: «Nagyon is merész kezekkel téptük a kényes leány hegedűtestét, vad hangokig csigázva, hogy ma már csak nyögni tud s hörögni, mint halódó». A *Sziget és tenger* előszava: az Örökkék ég a felhők mögött az «én» diadal-jelentése, a fáradhatatlan szenvedés Campanile-lépcsőjén az életértelem optimista égboltja alá fölvergődött intellektus fölujjongása. A költő látja korát és helyét. Barbár kor ez, amelyben a jobbak elmaradnak, a gazda elkeríti házat s a hangos Újnak büszkén vágja vissza: a Régi jobb volt. Jobb és bal baromi dilemmájában vergődvén jobbról és balról rokont keres, akit magasba röpíthessen. Együtt szenved új Martinuzzi-kort élő nemzetével, de tudja, hogy az Ember harcainak egynapos hadai csupán a nemzetek. Ez a távoli vigasz s van egy közelebb is. Ő akinek egykor a «kedves» csak téma volt, most a kettős csöndbe menekült szerelem hibátlan tisztaságú dalait suttogja el. De amilyen étheri ez az egyre följebb szabaduló, a kicsinyesség minden gravitációja alól kirepült emberség, olyan sebes, lázas, nyugtalan az anyag, amely elbocsátotta. Ezek a szaggatott enjambementokkal összehúzott hadaró versek úgy ömölnek ki a mondanivaló alól, mint kimosott nemes fém alól a zavaros iszapoló víz. Az akarat szárnyverése s az élet mélyén rohanó kétségbeesés megszoztottak: az egyik kapta az ideát, a másik a verset. 1928-ban olyan a Babits-líra, mint a diadalmas Jób, akinek szétmarcangolt testéből Isten felé menekül a lélek.

Németh László.

Falu Tamás: Évek illata. Geniusz kiadása. Falu Tamás a líra csipke-szővője. Csipkéiben valóban az évek illata érzik, a szövegetés bája és könnyedsége. Mint az első vers, az *Egy-szerűség* című mondja:

Sírok, nevetek néha,
Én nem vagyok probléma.

A kötet sok verse se nem sír, se nem nevet. Inkább elméláz s a csendes visszavonultságot hirdeti. Ez a vissza-

vonultság önmagáért történik, nem rezignált bölcseségből. Falu Tamás szereti a visszavonultságot s abban a multba tekintő bánatot.

Mindez magában nem új dolog a versírás terén; az érzékenyebb, harc-talan lelkeknek ez a lírai megnyilvánulása. A bájos csipkeshözvetésből azonban — ki hinné Falu Tamásról — láng csap a magasba; erő, probléma, vad, dacos állásfoglalás. A *Fiamnak* című vers jelenti ezt a magasságot, mely főlébeszárnyal valamennyi vers-társának s az egész magyar lírai költészet egyik legszebb alkotása. A mai, megkínzott, ezerszer megfeszített apa verse ez a fiához; vad az emberiség embertelen vezetői ellen, hatása alól a legoptimistább lélek sem tud menekülni. Ezzel az egy verssel rációfal Falu Tamás önmagára, bizony a legnagyobb problémát görgeti itt.

A *Fiamnak* kiemelése nem jelenti a többi vers aláértékelését. A kisvárosi élet finom pasztelljei felett is megáll az olvasó s a magát postakocsiába visszazármódó kürtökhalapos költő dalait is megilletődéssel fogadja. Itt-ott technikai érdekességekkel játszadozik. Legfeltűnőbb ilyen verse a *Szótár*, ebben az ABC betűihez fűz rímekbe foglalt gondolatokat; rímei tiszták és keresetlenek. Gentleman-költő Falu Tamás, úri érzéseknek úri eszközökkel való megszólaltatója. A halk belenyugvástól a lázadásig megvan a parabola emelkedő fele azért az *Évek illata*-kötet verseiben, csak hogy a lázadása is úri; félreállítás a kipanaszkodás után, nem odaütés. Hogy mit hogy kellene tenni, arról alig szól Falu-vers. Lelkében a negatívumokra adódnak csak együttrezgések. Mint az emberek túlnyomó többségében. Világosan következik ebből, hogy Falu Tamásnak nagy és szerető közönsége van.

Költői mérlegét s ezzel a mai lírában való megbecsült helyét ő maga állapítja meg szándéktalan kedvességgel könyve *Könyv* című versében:

Azt hittem, egyszer könyv leszek én is,
Ha mindent, mindent elolvasok.
Szürke ruhából könyvtábla válik,
S nyílnak majd bennem fehér lapok.

Valaki megfog, egy polcra állít,
Esténként olvas, soká — sokáig,
Kebléhez ölel majd nagyon, nagyon...
S ott, ahol sírok, ott, ahol élek,
Ott, ahol zenél bennem a lélek,
Be lesz hajtva egy gyűrött lapom.

Igen, az *Évek Illatának* lesz behajtott, gyűrött lapja; az olvasók szívében pedig ragyog néhány emlékeztető, örökbeadott fényes pontja Falu Tamásnak.

Kilián Zoltán.

Bónyi Adorján: A mennyei híd. (Légrády-kiadás.) Olyan regény ez, amely tipikusan jellemző a magyar irodalmi viszonyokra, talán úgy is mondhatnánk, hogy az irodalmi gazdasági viszonyokra. Szépen és érdekesen indul, néhány igazán jó ötlet és finom megfigyelés határozottan megkapja az olvasót és komoly érdeklődést kelt benne a színesen, széles mederben induló történet iránt. Később azután az olvasónak az lesz a benyomása, hogy a regény nemcsak folytatásokban jelent meg egy napilapban, hanem folytatásokban íródott is. A regény közepe táján az író mintha olyan helyzetbe került volna, amit a mester-sakkozók időzavarnak neveznek. A folytatásos regényt egy napon sem lehet kihagyni az újságból, naponta kell a négy-öt tárcalábra való anyag. Az író azonban nem volt készen a munkájával, nem csak papíron, de még gondolatban sem. A *Mennyei híd* két, teljesen különböző regény, amelyeket csak a címben elképzelt híd köt össze. Lényegében semmi összefüggés nincs sem a két történetben, sem azok szereplői között. Mintha az író a *Mennyei híd*-nak csak a két végpillérét látta volna tisztán, annak, ami a kettő közötti utat kitölti, még csak bizonytalan, nem egészen tisztult és nem teljesen érett körvonalai voltak meg benne. Így azután sietett azok felé a pontok felé, amelyeket már biztosan látott maga előtt, a közbeeső dolgoknál pedig belenyugodott sok mindenbe, ami nem egészen kielégítő, beírta a kezdeti ötletekhez és finomságokhoz egyáltalán nem méltó banalításokkal, feltűnően bántó *Deus ex machinakkal*, amelyeket az olvasó nem fogadhat el, az a néhány finoman kiszámított kontraszt-hatás pedig, amely bizonyos lelki folyamatok szándékosan és tervszerűen előkészítetlen, meglepő exponálásával akar hatni, ebben az elnagyolt és elsietett munkában nem érvényesül.

Szinte kétségtelen, hogy *Bónyi Adorján* regénye ilyen vagy hasonló módon jött létre, aminthogy nem egy igen tehetséges magyar író jobb sorsra méltó munkája is ilyen körülmények között vesztett már értékéből igen sokat. Az

embernek a szíve fáj, ha végignéz a német, az angol, az amerikai vagy a norvég írók munkáin; mennyi végtelenül aprólékos műgond, mennyi munka és mennyi idő kellett ahhoz, míg ezek az írások létrejöttek! A magyar író számára ez a munkamódszer csak egészen kivételes esetekben megközelíthető. A magyar író rendszerint átlagban az ötszörösét vagy a tízszeresét kénytelen produkálni annak, amit teljes és aprólékos figyelem mellett termelhetne csak és kizárólag a pusztá kenyeréért. Hogy mennyi művészi szépség és érték megy ezáltal veszendőbe, azt kiszámítani nem lehet, még elgondolni is fájdalmas. Sok értékes magyar tehetség teljes kifejlődésének és érvényesülésének nagy akadályozó; a *Mennyei hid*-dal ezek közé számíthatjuk Bónyi Adorjánt is.

Bónyi Adorján kétségkívül tehetséges elbeszélő. Legfőbb értékének még ez után a sok helyen elhibázott, sok helyen elrajzolt regény alapján is érdekes és fordulatos meseszöveget kell tekinteni. Talán épen ilyen figyelemreméltó, közvetlen, színes és tartalmas írásmódja is. Az első részben a hajdani megyei urak vidám, virtuoskodó, úri életét ép oly színesen állítja elének, mint a másodikban a modern, gazdag fiatalság sportoló, táncoló, léha semmittevést. Legnagyobb hiányossága az emberábrázolásban van. Bármennyi jelzőt pazarol is regényének egyes alakjaira, azok valahogyan nem akarnak életre kelni, élő embereknek látszani, jó részben mindig megmaradnak egyszerű eszközöknek a történet előadásának szolgálatában. Bónyi Adorjának azonban van egy igen nagy és fontos értéke: hibái mellett is mindig fenn tudja tartani az érdeklődést. Története néhol előkészítetlen, néhol meglehetősen bántó ugrások és törések vannak benne, mindamellett azonban sohasem unalmas, az olvasó mindvégig teljes, feszült figyelemmel követi a cselekményt. Talán kedvezőbb körülmények között, talán azok nélkül is még fogunk kapni Bónyi Adorjántól a *Mennyei hid*-nál szerkezetileg tökéletesebb és logikailag egységesebb írásokat, amelyekben kétségtelen elbeszélő értékei még jobban érvényesülhetnek. Addig is, ha nem is épen elragadtatással, de örömmel fogadjuk a *Mennyei hid*-at, amelyet hiányszágai mellett is elbeszélő irodalmunk jobb alkotásai közé sorolhatunk.

Thury Lajos.

Török Sándor könyve. Magyar fiúk oláh mundérban. (Török Sándor élményei a román hadseregben. Pintér Jenő rajzaival. A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása.) Bizonyos hazafias tendenciájú írásokkal szemben az utóbbi évtizedben mindinkább megszoktuk az elnézést vagy legalább is a kevésbé szigorú mérték alkalmazását. Nagyon helytelen taktika volt ez, nem lehet eléggé kárhozható. Hozzászoktatta az írókat ahhoz, hogyha hazafias ügyről van szó, akármilyen gyatrán is írhatnak. Ami természetesen inkább ártott, mint használt a magyar ügynek. Mostanában azonban mindinkább utat tör magának az a meggyőződés, hogy minél igazabb valamely ügy — s a mi ügyünk igaz — annál ügyesebb tollakat kell annak szolgálatába állítani. Mert a legtöbb esetben semmit sem olyan nehéz elfogadhatóan föltálni, mint a szinigazságot. Bizonyos esetekben a kellő hatás elérésében ép az átélés lehet szinte legyőzhetetlen akadály. Mint például a Török Sándor esetében is. Ennek a fiatal írónak romániai élményei oly fölháborítóak voltak, hogy könnyen elvakíthatták volna. Pedig ha magunkat is elragad a méltatlankodás, rendszerint nehéz, vagy lehetetlen másokat is fölháborodásra bírni.

Szerencsére Török Sándor írói hivatottsága kikerülte, illetve legyőzte ezt a hibát. Könyve úgy a téma érdekessége, mint a megírás művészete által külön helyet foglal el illyirányú irodalmunkban, s nem lehetetlen, hogy a jövő irredenta irodalmának lesz útmutatójává.

Azt hiszem Jon Floreának, a «Bukaresti séták» szerzőjének a fiatal novellistához intézett s e könyvben először helyett szereplő levelének egyes részei világitják meg legteljesebben Török Sándor vállalkozásának jelentőségét.

«Valószínű — írja a kiváló publicista — ennek a könyvnek is csak az lesz a sorsa, hogy az átlagolvasó megcsóválja rá a fejét s hisz s belőle valamit, nem is. Mert nehéz is egy nyugati kultúrállamban — s Magyarország feltétlenül az — még önmagában is, nemcsak a Romániával való összehasonlításban, elhinni erről a balkáni korrupt rendszerről, ennek csontig fertőzött intellektuelljeiről és szadista kiskirályairól mindazt, aminek csak kis részét tartalmazza ez a könyv. De azért ne csüggedjen. Amit látott, amit tapasztalt és amit szerencsétlenségére elsenvedett, hozza csak ezután is nap-

világra! Talán, ha mindnyájan összefogunk, akik azt a poklot, mely Romániának hívja magát, ismerjük, mégis csak meg tudjuk mozdítani a világ lelkiismeretét.

«Addig is fogadja őszinte köszönetemet ezért a kötetért, melyet remélhetőleg szívesen fogad a magyarországi közönség. Hogy minden szava igazság, azt ezer meg ezer más esetből is bizonyíthatom. Ennek a bizonyításnak ugyan nem sok súlya van, de talán mégis csak lesznek még emberek Magyarországon, akik emlékeznek rá, hogy a romániai állapotok ismertetését én kezdtem meg először a világháború után egy magyar lap hasábjain, a sok gaztettet én kezdtem nyilvánosságra hozni. Erdélyiek vagyunk mind a ketten. Ön, kedves Öcsém, magyar és fiatalember. Bizonyosan megéri azt, amit még én, a román is meg akarok érni: hogy a szabad Erdély földjén együtt munkálkodhatunk.»

Azért idéztem ezt a néhány sort, mert úgy vélem, ezeknél hatásosabban aligha fordíthatnám az olvasó figyelmét Török Sándor könyvére. Annyit sejtetek, amennyit bármily hű és pontos tartalmi ismertetéssel is alig lehetne sejtetni.

Az összes tragikus, kómiikus és tragikómiikus jelenetek közül (pl. egy szörnyen piszkos román fürdő mesteri leírása) szóról-szóra kell idézni az alábbi történetet, amelynél meghatóbbat ritkán olvastunk mostanában. Ez az adekvát-stílus önmagáért beszél.

«A hadnagy szolgája, szakácsa, titkárja, barátja egy Dutka nevű «korcstúra», se nyúl, se macska, se magyar, se oláh. A hadnagy estére konyhai munkára odarendeli azt az újoncot, aki gyanus, akiből ki akar valamit szedni. Dutka teszi magát, hogy nem tud magyarul. Két magyar összeáll az idegenben, kiöntik minden bajukat, szidják a királyt, az országot, az Istent, mindenkit. Dutka aztán visszamondja az egészsét.

... «A rendetlen, gőzlepte, mosott-ruhaszagú konyhában letelepszünk a kosár mellé s nekifogunk. Dutka — undok, ragyásfójájú, vöröses legény — vigyorog. Sajnálkozik, széttárja a tenyerét szélesen.

— Nu stiu ungereste... nu stiu... nem tudok magyarul, nem tudok..., de sajnálom.

Csorvássy kacsint egyet s megkéri

szépen, ne haragudjon, ha a komával, már mint velem, eldiskurál egy kicsit magyarul.

— Poftest, poftest... tessék, tessék. Ó de sajnálom, hogy én nem tudok, nu stiu, nu stiu.

— Jó fiú ez — mondja Csorvássy magyarul — nagyon jó fiú. A hadnagy úrnak, mondhatni, barátja.

Dutka arcán semmi elváltozás nem látszik a nagy dicséretre.

— Kitűnő ember — folytatja Csorvássy — olyan okos, mint hat püspök.

Dutka egykedvűen morzsolgatja a szemeket. Csönd. Csorvássy hümmög.

— Ő volt a legjobb tornász az osztagban.

Csőnd. Dolgozgatunk némán. A falon ketyeg egy nagy ponduros ingaóra, talán valami tűzoltási emlék. Csorvássy bemondja az adut.

— Kitűnő ember, okos ember és szében vezényel, mint az összes káplárok együttvéve.

Rescs. Ez hatott. Dutka kezében kettétörök a kukoricacsutak. Minden ragyája külön elpirul a boldogságtól.

Egyelőre pihenünk. Morzsolgatjuk csendesen a szemeket. Dutkával beszélünk oláhul, az időjárásról és egyéb ártatlanságokról, majd csendesen átváltunk a magyar szóra és Csorvássy int, hogy kezdhetem.

Hát felsóhajtok:

— Heej, ha tudtam volna, hogy ilyen becületes emberek közé kerülök, már rég bevonultam volna.

— Bizony — kontrázott rá Csorvássy fejbólogatva — különösen az a hadnagy. Az derék egy ember. Mit szólna hozzá?

— Ó, barátom, kitűnő ember. Ma reggel, még mielőtt beszéltem volna vele, láttam egy percig az ablak mögött. Rögtön megállapítottam magamban: tetőtől-talpig úr és katona.

— Úgy van, helyes. Jó szemed van, hogy ily egyszerre, ilyen hamar...

(Most eszembe jut ez a hadnagy, ahogy ott állt reggel az ablaknál abban a ripacsoktól és képeslapokról ellesett esetben pőzban.)

— Te — mondtam súgva — hallgass ide. — Dutka homlokán megfeszülnek az erek, úgy figyel. — Hallgass ide. A hadnagy úr, a mi hadnagyunk épen olyan, mint Napoleon.

Csorvássy élénken helyesel.

— Úgy van, ez az, épen olyan, de világra olyan.

Dutka fölkel, lesöpri kötényéről a kukoricaszemeket, tétován körülnéz,

tüntetőleg fölemel a sarokból egy pár lakkcsizmát és elindul befelé. Már a számon a nevetés. Csorvássy int.

— Pszt. Hallgatódzik még.

Percek mulva jött Dutka, majd kijött a hadnagy papucsban, hímzett oláh inggel a bricsesze fölött. Arca megdicsőülten sugárzik.

Haptákba ugrunk. Kegyesen int.

— Menjetek aludni, gyerekek. Dutka, de cete o toica... adj nekik egy-egy pohár szilvóriumot.

Dutka szilvóriumot kerit. Felhajtjuk.

— Setreiti domnu *commandant*.

Commandant — még ez is. Ez sok egy szuszra egy egyszerű hadnagynak. Két kézzel int búcsút.

— Szervusztok, szervusztok fiúk, jóéjtszakát.

Az ajtó becsapódott mögöttünk s Csorvássy egy hangot hallatott, amely kacagásnak indult. Az okos ember, a ravasz ember, a felülmaradt ember kacagásának. Egyszóval kacagásnak — mit cifrázzam. De nem az lett belőle. Mire az ablak alá kanyarodtunk, két nehéz könnyecseptet kent szét az acéllá szorított öklével.

— *Ennek komédiázzunk! Ennek az*

állatnak kell komédiázni. Nekünk? Nekünk? Üristenemre mondom, sokszor szívesebben eltűröm a verést, mint ezt a cigarettával vásárolt apró jólétet...

S az ablaknak dobbant az öklével. Aztán semmi. Mire a sarokhoz értünk, kifújtuk az orrunkat mind a ketten. Ballagtunk befelé a síkosra fagyott hóban. Messze lent az istállók mögött egy vakító csík. A Moldva. Megy a Szeretbe. Idegen folyók, idegen mezők, idegen csillagok.

A kapu előtt az ór jár föl s alá.

Nemcsak Csorvássy, Török Sándor sem bírja sokáig a keserű komédiázást. Megszökik. S a könyv befejezése:

«Fény villan be az ablakon. Lámpákat lóbálnak... Kakastollas csendőr, keztyűsen. Szárnyas kerekék a sapkákön. Szabad kérnem az útlevelét, uram. Erre tessék a poggyásszal. Köszönöm szépen... Biharkeresztes! Egyet bőgni kellene, egy nagyot bőgni. Biharkeresztes a határ. Európa határa!»

Pintér Jenő rajzai ügyesek, helyénvalók.

A Magyar Nemzeti Szövetség okosan cselekedett, hogy kiadta ezt a könyvet.

Marconnay Tibor.

Selma Lagerlöf.

Svédország most ünnepli nagy mesemondójának, a Nobel-díj nyertesének, Selma Lagerlöfnek hetvenedik születésnapját. Ebből az alkalomból Stockholm legtekintélyesebb lapja, a Svenska Dagbladet, azzal a kéréssel fordult a Napkelet szerkesztőjéhez, mondaná el pár szóban, hogyan vélekednek Magyarországon arról a nagy svéd asszonyról, akinek most tisztelettel hódol a művelt világ. E felszólításra az alábbi sorok vitték el a választ: melyet a Svenska Dagbladet első helyen közöl Hermann Bahr, Heinrich Mann, Gabrielle Reuter, Oswald Spengler és Jakob Wassermann cikkei között.

Selma Lagerlöf büszkesége népének, a világirodalomnak és az egyetemes emberi szellemnek, de legjogosabb büszkesége az asszonyi nemnek, amelyből való és amelyet kimagasló nagyságában nem tagadott meg soha. És talán épen ebben a meg-nem tagadásban rejlik az ő kiemelkedő nagyságának legerősebb igenlése. Selma Lagerlöf a jószág, a szeretet költője, a hit és a hazaszeretel tanúságtevője, a művészi alkotás óráiban is igazán és egészen asszony mert maradni. Így lett ő az asszonyi léleknek nagy vallomástevője, az örök asszonyinak örökszavú kifejezője. És mert őszinte, bátor és igaz volt a maga asszonyiségében, megtalálta benne kifejezőjét az egyetemesen emberi is, mint ahogy istenhívésében megtalálta istenhívésének hangjait az istenhívő, hazaszeretetében és szabadságszeretetében pedig a hazaszerető és szabadságszerető.

Az emberszeretel, a faj- és hazaszeretel, az Istenbe vetett hit, a szabadságszeretel szent, komoly útján jött ő el művészi pompájában a magyar lelkekhez, melyek messze Svédországtól, Európa távol délkeletén, ezen az úton haladnak ezer év óta. Itt találkoztak Selma Lagerlöffel a Duna-Tisza völgyének asszonyai is, akik születése ünnepi évfordulóján tisztelettel gondolnak rajongó néptől környezett nagy északi asszonytestvérükre.

Tormay Cecille.

Színházi szemle.

Zilahy Lajosnak *A tábornok* c. színműve, melyet a Nemzeti Színház mutatott be, e sorok megjelenésekor már kiállotta mind a kritika, mind a közönség véleményének tűzpróbáját. A szíves fogadtatást e finom eszközökkel felépített darab meg is érdemli. Az írónak kitűnő milióbrázoló tehetsége és az epizódalakokat egy-két pregnáns vonással megrajzoló képessége e darabjában is a legelőnyösebben jut érvényre. Ami azonban eddigi műveihez képest is haladást mutat, az ama jelentékeny változás, hogy a milió és az epizódalakok rajza mellett darabjának jóval szilárdabb szerkezete, határozottabb, gerincesebb váza van, mint akár *A fehér szarvasnak*, akár a *Szibériának*. A részleteken az író itt már jobban uralkodik s darabja az előbbieknél szorosabb kötésű.

A világháborúban játszó műnek hőse egy tábornok. Rideg, kemény katona, aki a győzelem érdekében könyörtelenül küldi embereit a halálba. Most fejesebével egy frontmögötti katonai kórházban ápolják. Egy fiatal úri asszony, egy tanár felesége, akinek ura már két esztendeje szakadatlanul a tűzvonalban van, Budapestről e határmenti kórházba vándorol, hogy a tábornoktól férje számára felmentést kérjen. Látva azonban a rideg katona hajthatatlanságát, nem hozakodik elő kérésével, hanem elhatározza, hogy majd másképben ér elhat. Beáll ápolónőnek a kórházba. Van-e már ekkor határozott terve a tábornok megszelidítésére? Magába akarja-e szerettetni, vagy más módon akarja szándékát keresztülvinni? Nem látjuk világosan.

Elég az hozzá, a fiatalasszony a kórházban marad s a tábornok pár hét alatt beléje szeret. Megkéri a kezét, s az asszony, aki két éve nem látta urát, most veszi észre, hogy elhült a férje iránt és ő is szereti a tábornokot. Csak most veszi észre? Ez nem volna baj. Az azonban baj, hogy mi is csak most értesülünk róla. A nő lelkének

ez a fordulata meghökkent. Váratlan, előkészítetlen. E nagy lelki átalakulás rajzával az író adós maradt: ez a legdöntőbb lelki metamorfózis a két első felvonás között játszódott le.

A tábornok látva az asszony vonzalmát, reményekkel teljesen megy a frontra. Miért hagyja ott a kórházat? Hiszen még meg sem gyógyult egészen! Mi úgy érezzük, hogy azért, mert a körletparancsnokság nagyobb harctéri mozgalmakról értesítette. A napilapok kritikusaiknak egy része azonban úgy értette, hogy azért, mert a férjjel akar szemtől szembe állni, meg akarja neki mondani, hogy váljon el a feleségétől, akinek a szíve már úgysem az övé. E kettős magyarázat-lehetőség igen jellemző a darabra: a tábornok a frontra való visszamenetelt kétségtelenül még a kérdés előtt határozta el, de az író mégis úgy csoportosította a jeleneteket, a színpadi hangsúlyt úgy osztotta el, hogy a másik interpretációt is sugallta.

A fronton a tábornok és a tanár egy roham előtt találkoznak. A tábornok szabadságolja a férjet, hogy az asszonnyal intézze el a dolgot, de amikor ez megtudja, hogy a tábornok hidegítette el tőle a felesége szívét, visszautasítja a szabadságot és pisztolyát rásüti előljárójára. A lövés nem talál s a tábornok — igazi férfit látva magával szemben — nem foghatja el a főhadnagyot, hanem a sorsra bízva a döntést, a férjjel együtt indul rohamra. Az ütközetben a férj elesik, a tábornok pedig visszatérve az asszonyhoz, egy érzelmes jelenetben az urát sirató asszonytól halvány reménysugárt kap, hogy — talán... egyszerűen...

A közönség szívét markolóan meghatja ez a befejező jelenet. A hidegebb szemlélő azonban méltán kéri számon az írótól, hogy miért oldotta meg *deus ex machiná*-val a csomót. S ha már ilyen véletlenszerű kibonyolítást választott, nem lett volna-e érdekesebb és mélyebb lelki helyzetet adó, ha a szeretett tábornok esik el s a férj tér vissza, a férj, akitől az asszony lélekben már eltávolodott? Vagy tovább menve: mi történt volna, ha mellőzve a *deus ex machiná*-t, mind a kettő életben marad? Az író nyilván a könnyebb részt választotta s az érdekebb, a mélyebb komplikációk előtt kitért.

Ime, Zilahy Lajos drámaírásának az az oldala, amely még mindig bizonyos

kívánnivalókat mutat. A nehezebb pszichológiai problémákat megkerüli, az élesebb fordulatokat elmossa, a motiváció világosságát elhomályosítja.

Mindamellett nagy reménykedéssel nézünk további fejlődése felé. Rámutattunk már, hogy a kompozíciót széthullasztó részletrajztól a határozottabb, az egységesebb felépítés felé mennyit haladt e darabjában. Igaz, a környezetrajz itt sem mindig egészíti ki szükségszerűen a lényegét, a mellékszereplők jövőse-menése itt is néha nyugtalanná teszi a történet menetét, általában azonban az író már jó nyomon van, már rátalált arra az ösvényre, amelyen haladva tökéletes kompozíciót alkothat. Epenígy bizonyosan eljut majd ez a finom eszközökkel dolgozó, ez a legtisztább irodalmi ambíciójú író a motiválás biztos sághoz s a komplikáltabb lelki ábrázoláshoz is.

Az előadás igen jó. A tábornok szerepében Csontos Gyula a maga egyszerű, igaz eszközeivel mélyen művészi hatást ér el. Csak arra kérjük, hogy az egyszerűsítésben most már ne menjen tovább. Ameddig eljutott, az egyszerű eredmény, de még egy lépés — és könnyen szürkévé válhatik. Csontos ez alakításának nem igen lehet elefedni egyik megkapó részletmozzanatát sem. Mikor a tanár-főhadnagy rálő, bátran állja a veszedelmet s csak fejének egy kis elfordítása, karjának egy elhárító mozdulata jelzi, hogy az idegei mégis megborzongtak. De csak az idegei! A lelke nem. — A fiatal asszony szerepében Bajor Gizi elsőrangú teljesítményt nyújtott. Szerepének lelki elmélyítését különösen akkor éreztük, amikor a tábornoknak vallomására ülő helyzetéből felugrik és elkiáltja magát: Én szeretem az uramat! — Ebben a felkiáltásban benne reszketett az ő maga lelkének igaz megismerésétől való ijedt védekezés. — A kisebb szerepekben igen finom volt Abonyi (a fiatal kórházi orvos), Márkus Emma (a főöröskeresztes grófnő), Kürthy György (a front elől bujkáló hadnagy), Hosszú Zoltán (százados), Gyenis (tisztiszolga), nagyon megindító Rákosi Szidi (a fiáért könyörgő parasztasszony). Timár József is jól megállta helyét a tanár szerepében. Gál Gyula az idősebb orvost igen színesen játszotta, de kár volt a darab elején annyira humoros vonást vegyíteni alakításába. El is érte miatta a végtet! A harmadik felvonásban egyik komoly szavát is megnevette a közönség.

A rendezés nagyon gondos. Az együttes játék kifogástalan, a színpadi képek izlések.

*

Zágon Istvánnak a Belvárosi Színházban bemutatott vígjátéka, a *Szegény leányt nem lehet elvenni*, kedvesen elgondolt és nagyjában ügyesen keresztülvitt munka. Tendenciája természetesen a címnek megfordítottja: a szegény leányt igenis el lehet venni. Négy előkelő származású, de szegény fiatalember megmaradt pénzcsekjét összeszeri, hogy közülük a legelegánsabb nagyszerű partiet csinálhasson s mindnyájukat gondtalan és dologtalan élethez segítse. Azonban egy szegény, de kedves és erélyes leány halomra dönti tervüket s magába bolondítja ama bizonyos legelőkelőbbet és legelegánsabbat, aki némi küzdelem után megkéri a kezét s a többi hárommal együtt lemond a nagynevű ősök meddő kultúrájáról, munkás életet kezd, aminőt a modern élet követel.

Mindezt, bár a téma nem új, érdemes meghallgatni, a tendenciát megszívni s az író ötletes helyzeteit megnevetni. Csak az a kár, hogy ez a sokszor jóízű kedvesség néha mesterkeltté válik, hogy a tendencia néha vezércikként harsog ki a színpadi történések közül s hogy — igen, még egy! Ilyen kedves, de alapjában vége igénytelenül kedves vígjáték előadása miért nyúlik majdnem négy órányi hosszúra? Elvégre a mondanivalónak és a mesének valamiféle összhangban kellene lennie a hosszúsággal s egy kellemes kis vígjáték nem lépjen fel egy tragédiának terjedelem-igényeivel.

A Belvárosi Színház előadásának Honthy Hanna játéka a főerősége. Ez az operettben is komolyabbnak mutakozó tehetség ének és tánc nélkül is kitűnően megállja a helyét. Játékának és beszédének árnyaló képessége olyan színes és változatos, hogy szívesen látnók őt a legkomolyabb drámai szerepben is. A többi szereplő közül Gózon Gyula nagyon mulatságos, csak ne dolgoznék mindig ugyanazokkal az eszközökkel. A fiatal Bilicsi Tivadar ügyes, Delly Ferenc pedig elegáns — sajnos, most megint csak elegáns. Turay Ida kedvessége egy kis naiv kertészlány szerepében csupán színpadi kedvesség: olyan, mint ama bizonyos fotográfus előtti mosoly.

*

Hagy essék néha szó vidéki színházainkról is!

Alapi Nándornak Országos Kamara-színháza Győrött jártában november 10-én mutatta be Mészáros Sándornak három egyfelvonásosát: *A betörtöt, A lelkiismeret* és *A titkot*. Írójuk igen rokonszenves tehetségnek mutatkozik. Ismeri a színpadot, van mondanivalója és az egyfelvonásos formának igen ügyes kezelője. Nem ártana azonban, ha a hatásesszközök alkalmazásában kissé mértéket tartana. Azok a finomabb vonások, amelyek e darabjaiban (különösen *A lelkiismeretben* és *A titokban*) mutatkoznak, azt sejtetik, hogy az írónak a mélyebb lélektani ábrázolás iránt is van tehetsége. Szeretnők, ha ebben az irányban fejlődnek tovább, hiszen formai tekintetben úgy sincs már sok tanulnivalója.

Örülünk, hogy vidéki színészetünk is kötelességének ismeri, hogy új magyar tehetségeket keressen és mutasson be.

Galamb Sándor.

Képzőművészeti szemle.

Helyreigazítás. Előző számunkban nagy elismeréssel foglalkoztunk **Irányi István festőművész kecskeméti kiállításával.** Cikkünkben a kitűnő művész neve tévesen **Virányi Istvánnak** szedődött. Ha csak helyi jelentősége volna művészetének, erre a helyreigazításra nem is volna szükség, hiszen otthon mindenki jól ismeri nevét. De mivel országos jelentőségű művésztől van szó és így fontos, hogy nevét mindenütt helyesen ismerjék, a hibát ezen a feltűnő helyen igazítjuk ki.

A Munkácsy-céh kiállítása. Az a nehéz gazdasági helyzet, amelybe képzőművészetünk az országcsönkítés óta került, természetesen védekezésre kényszeríti művészeinket. Szorosabb kapcsolatot keresnek a közönséggel, hogy az eladási alkalmakat szaporíthassák. Ezért alakult legújabb művészeti egyesületünk, a *Munkácsy-céh*, amely bevallott céljaként elsősorban is arra törekszik, hogy olyan állandó és áldozatkész vásárlógárdát szervezzen maga körül, amelynek támogatására mindig biztosan számíthat. Az új egyesülés, igen helyesen, némi szelekcióval kezdte meg működését. A Képzőművészeti Társulatnak tömeges kiállításai ugyanis évek hosszú sora óta azt a tapasztalatot elérték ki, hogy a nagyon sok művészre kiterjedő és sokszáz műalkotást bemutató kiállítások nem valami előnyösek. Sem a színvonal, sem a

vásárlások szempontjából. Nagy taglétszámmal rendelkező művészeti egyesülésekben mindig a tömegnek kezében van a hatalom, a tömeg pedig egyúttal a tehetség csekélységét, tehát a színvonal alacsonyágát is jelenti. Így történik azután évről-évre, hogy a Műcsarnokban mégis kiállító kiválóbb festőink alkotásai szinte elvesznek a körülöttük hemzsegtelenebbek tömegében, az ezekkel való kényszerű találkozás rontja a tárlatlátogatók kedvét, úgyhogy végül kevésbé jóindulatúan foglalkoznak a különben kiváló alkotásokkal is, amelyek rossz társaságba keveredtek.

Kiválasztásra van tehát szükség, a művészi álarcban jelentkező dilettantizmussal, vagy iparszerű festői termeléssel szemben. Ezt a Munkácsy-céh félig-meddig meg is oldotta. Még ezen a kiállításon is találkozunk ugyan, sajnos, elég ide nem való képpel, de ezek arányszáma jóval kisebb, mint a méltán rossz hírbe jutott tömegkiállításokon.

A céh nem áll különálló művészeti törekvések szolgálatában, nem támogat iskolákat, hanem csupán egy szempontból válogat: csak jót akar bemutatni, ami abból is látható, hogy vonala Aba-Novák Vilmostól visszafelé egész Mannheimer Gusztávig terjed, akiket a magyar művészet nagy átalakulása választ el egymástól. A társaság, melyet a céh összeválogatott, valóban művészeink színe-javához tartozik, többek között: Szlányi Lajos, Orbán Dezső, Csánky Dénes, Réti István, Glatz Oszkár, Szüle Péter, Tornyay János, Kosztolányi-Kann Gyula, Rudnay Gyula, Iványi-Grünwald Béla, Koszta József, Kernstok Károly, Csók István, Vaszary János, Hatvany Ferenc, Fényes Adolf, Perlmutter Izsák, Karlovsky Bertalan, Mannheimer Gusztáv, Márk Lajos, Simkovics Jenő, Mikola András, Bernáth Aurél, Jeges Ernő, Patkó Károly, Márfy Ödön, Berényi Róbert és Aba-Novák Vilmos szerepelnek benne.

Újat ez a tárlat természetesen csak némely vonatkozásban hozhat, hiszen legtöbbször megállapodott és kialakult művészegyeniségeket ismertek, akik közül ezúttal is ugyanazok emelkednek ki, mint a többi kiállításokon. Újságszámba elsősorban *Aba-Novák Vilmos* képei mennek. Ez a fiatal festőnk, aki Szőnyi István óta a legkiemelkedőbb, fiatal, magyar piktor-talentum mind hatalmasabb erővel bontja ki tehetsége szárnyát. Képei a nagyközönség átlagának szempontjai-

ból nagyon nehezen közelíthetők meg, annyira szakítást jelentenek az ábrázolásnak nálunk eddig megszokott módjaival. Különösen feltűnő ez e kiállítás első termében, hol egyik festménye Réti Istvánnak és Glatz Oszkárnak szomszédságába került. Az egyiknek hűségesen alázatos naturalizmusa, a másikon kissé száraz lírája mellett haragó üvöltés Aba-Novák képe, amely a mohón alkotó lélek legmélyebb rétegeiből fakadt és minden eddigi konvenciót, sablont szétszakít. Egyáltalában nem tördődik a hétköznapi értelemben vett optikai képpel, amelyhez a naturalizmus mindenáron és egy-két vonatkozásban még az impresszionizmus is hű akart maradni, széttépi a vonalakat, feloldja a színeket alaplemeikre és ezekből épít fel brutálisan erős hatású, valósággal ősi erőt kinyilatkoztató kompozíciókat. Ami az expresszionizmusban haladás és igazi érték, az átalakító komponálás, az a legteljesebb mértékben szóhoz jut Aba-Novák művészetében. Érdekes újságot jelentenek *Orbán Dezső* komor eréjű városrészelei is, melyeknek mély, sötét színeiből drágakőszerű csillogással emelkednek ki világitó színfoltok. Bizonyos mértékig új kialakulást mutat *Kosztolányi-Kann Gyula* művészete is, aki nem mondott ugyan teljesen búcsút ama színskálájának, mely a pamut-szöttések sötétesen tarka színeire emlékeztet, de jóval hamvasabbá, levegősebbé vált és sokat engedett kontúrjainak eddigi merev kimértségéből. Az ingadozó *Jeges Ernő* ismét és kétségtelen erővel a naturalizmus vizeire evezett. Új és eddig ismeretlen festőket alig mutat be ez a kiállítás, az úttörés alkalmasint nem is tartozik hivatásához. De mégis itt vannak ifjabb *Kernstok Károlynak* festményei, amelyek érdekes kísérletek a neoprimitivizmus terén.

A Munkácsy-céh különben minden követ megmozgat, hogy tárlatára csalogassa a közönséget. Felolvasásokat rendez a kiállítási helyiségben, sőt irodalmi és zenei délutánokat is. A nagy aglításnak meg is látszott az eredménye, más kiállításokkal szemben már eddig is meglepően nagyobb volt a vásárlás.

Paolo Veronese. Erre az évre esik Paolo Veronese születésének négyezredik évfordulója, melyről nemcsak Olaszország, hanem az egész kultúrvilág megemlékezett. A veronai születésű Paolo Caliarai nagyszerű művésztének a magyarságban is számos bá-

mulója van : hadd csatlakozzunk tehát mi is néhány sorunkkal az ünnep-lökhöz.

Veronese huszonhétéves korában került Velencébe, ahol akkor Tiziano uralkodott a festészetben. Kezdetben ennek hatása alatt állt, amely alól ideig-óráig a nála jóval keményebb Tintoretto sem vonhatta ki magát. A nyers hatás azonban nem sokáig tartott, rövid idő alatt felolvadt Veronese másféle egyéniségében. Veronese nem tartozik a nagy hódítók és úttörők közé. Hogy nagyszerűvé fejlődhesen, a környezet nagyszerűségére volt szüksége, nagy elődökre, nagy kortársakra, nagy gazdagságra, nagy pompára, amelyek képezetét felgyújtják. Alkotása nem újjáteremtés, nem a lét mélységeibe markolás, mint Tizianoé, avagy Tintorettoé, hanem a meglévő derűs örömeiből fakadó, a felszín pazar csillogásának áldozó diadalmos összefoglalás. Sohasem döbbsent meg, a végtelenség szelének zúgása sohasem hallatszik képei mögül. Nem ébreszt földöntúli ájtatosságot, nem ismer isteneket, nem ismeri az embert, nem ismeri szenvedélyeit, gyötrődéseit, még tomboló örömeit sem : csupán a gazdagság nagyszerű pompájának, a nagyúri életnek ragyogó festője. Ebben azonban szinte utólérhetetlenül nagy, pedig a korlát, mely közé ekképen beszorul, eléggé szűk körre szabja művészetét. De ne feledjük, hogy velencei értelemben főúri, tehát telve van a XVI. század Velencéjének pezsgő életével, még ha nagyon választékosan adja is azt. Aristokratizmusa sohasem válik olyan formális pózzá, amelyben a nagy francia uralkodók udvari művészete haldoklott. Benne még pezseg az élet, de szép és választékos formák között és ez a két dolog teljes egyensúlyban van. Az egyéni ugyan már kezd felolvadni a kaszt szellemében és mindinkább a típusok lépnek előtérbe, sőt nagy szerepet játszik a még erősebb absztrakció, a teljesen általánosító allegória is, de az élet még sem tűnik el, a típus még nem vált sablonná. Az emberi élet lelkisége azonban meglehetősen háttérbe szorul, sőt nem ritkán maga az emberi is, legnagyobb igényű alkotásain óriási architektúrák jelennek meg nem pusztá háttérként, vagy kulisszaként, hanem egyenlő értékű, sőt néha túlnyomó képelemként. A tömeg, az épületek és a könnyen fátyolos ég halványan ezüstös, zöldsárgás tónusban olvadnak össze, amely Velence

hajnalainak gyöngyszínű, opálos színjátékaira emlékeztet.

Azok a pompás és hatalmas méretű képek, amelyekre az ünnepek csillogó látományait varázsolta, még valóban az életöröm ragyogó ünnepei, még nincsen bennük semmi megsokított és únott ünnepélyesség. Nem a hivatalos szokások kimért rendje toborozta őket össze, hanem a gazdag élet pompájában való lelkes gyönyörködés. Ez már nem a vagyonszerzők férfias és mohó boldogsága, nem az új dolgokat látó szem eddig ismeretlen országokat feltáró ereje, hanem csupán egészen magától értetődő nagyúri öröme olyan valakinek, aki ennyi gyönyörűségbe könnyen belészületett, tehát fölüeny könnyedséggel élvezi. Végigcsodálja dús pompájának minden csillogását, beléhatol legapróbb finomságaiba és ünnepeit nemcsak minden ízökben széppé, hanem az élvezet módjában is előkelővé tudja tenni. Nem lát maga körül egyebet a nagyúri ember dús és pazar életénél, melynek csak tündöklő megnyilatkozásai vannak, minden és mindenki egyforma készséggel áll szolgálatára : az istenség, az egyház, az állam és az emberek. A harc és a hódítás már be van fejezve, a nagyúrrá finomodott ember mindenben győzedelmeskedett. Venezia büszkén trónol a felhők között, mindenki selyembe és bársonyba öltözött, dús ékszerektől ékesen, boldogan, de mértéktartóan lakomázik nagyszerű oszlopcarnokok alatt, amelyeken át csudaszép városrészletek világítanak felénk, miközben az ég derűs, bár kissé álmatagon fátyolos mosollyal nézi a földi boldogság soha el nem múló kivirágzását. A mennyek országa, mely Bellini alatt még sejtelmes messzeségben volt, leköltözött az örök ünnepet ülők közé és míg Tiziano emberfölöttivé tudta avatni az istenséggel érintkező embert, Veronese egészen emberivé tette az istenséget. Sőt nem is annyira emberivé, mint inkább pogányul nagyúrivá. Nem sejtelmes, nem magasztos, nem fenséges az isteneinek kimért világ, csak gyönyörűen szép és előkelő : velencei nagyurak és nagyúri nők káprázatos társasága. Ugyanilyen mitológiája is, amely, akárcsak Tizianónál, teljesen egyforma erkölcsi értékű kereszténységével ; neki teljesen egyre megy, hogy a katolicizmus égét, vagy a pogányság Olympusát próbálja-e festeni, ugyanaz a lelkes pompa-imádat van bennök, az előkelő szépségnek ugyanazok a hullámos ritmusai.

Mert Veronese minden ízében ritmikus művész volt. Abban az időben, amidőn a vad, kérlelhetetlen és tépelődő Tintoretto már a lélekkel foglalkozott és a lendület hatalmas erejének minden kiegyensúlyozott és megszokott beosztást feláldoz, Veronese lágy és melódikus hullámzásokkal csalogatja a szemet, tagolt, szépen beosztott, változatosan gördülő vonalakban építi fel a témát. Nem dolgozik erős ellentétekkel, nem kedveli az árnyékolás mélységeit, sohasem hangsúlyoz túl, nem harsog, egészen halk hangokkal nem állít dörgő fortisszimókat szembe. Telten és melegen csendülő vonóhangszerek zenéjét halljuk, amelyek az életöröm és boldogság dalait játsszák, de ezekből sohasem lesznek lázas himnuszok, vagy égbe kívánczó halleluják és nincsen bennök semmi démoni.

Ennek az egyenletes, családost és csömört nem ismerő életörömmel maga a művészi alkotás is teljesen alárendelődik. Egy kissé a háttérbe is lép, hogy alkotóelemévé váljék, dekoratívva lesz. Nagy csarnokok és termek díszévé, lemond teljes eszmei különállásáról, de nem az architektúra, hanem a benne lejátszódó emberi aktusok szolgájává lesz, beléolvad a pompa életébe, de nem teremt új életet maga körül, mint Tiziano. Ezért nem kezdet, hanem vég és majdnem teljes befejeződés, amelynek alig lehet egyéb más folytatása, mint az a teljesen dekoratív formajáték, amely Tiepolóban még egyszer magasra lobogtatta fel Velence kifáradt és kiélt művészlelkét.

A művészeti kongresszus tanulságai.

Képzőművészeti életünk már a háború előtt is majdnem száz százalékban a fővárosban összpontosult. A békekötés pedig az ország kétharmadát elszakította tőlünk. Az új határok között maradt vásárló közönség felvevő ereje nagyon megcsappant. Mindebből nagy művésznyomorúság keletkezett, mert a régi nagy és eléggé jómódú országra kialakult gárdát most a kicsiny, szegény csonka országnak kell valahogy eltartani. Röviden ez a háttér a szeptembertől végén tartott irodalmi és művészeti kongresszusnak, melynek csak művészi vonatkozásaival foglalkozunk.

A festőművészeti szakosztály nem kevesebb, mint 54 javaslatot tárgyalt. A legfontosabbak a következők voltak: Elsősorban is az állam adjon bőségesen pénzt, még pedig: vidéki városokban állítson fel képtárakat, vásároljon ké-

peket a királyi palota részére, építsen új főiskolát, létesítsen egy külföldön körülhordozható állandó képgyűjteményt, építsen a vidéken kultúrpalotákat, Sopronban művésztelepet, adjon a művészeknek vám, szállítási és adókedvezményeket, vasúti kedvezményes jegyet, adjon ki művészetiúntet idegen nyelven ismertető kiadványokat, adjon pénzt egy művészeti alapra, mely a tehetségeket pártfogolná. Létesítsen a Balaton mellett üdülő és művésztelepet.

A közönség nevelése szempontjából: fejlesszük a rajzoktatást, tanítsunk műtörténetet már a középiskolában, iskolák, vasúti állomások, vonatok művészi képanyaggal díszítendők, vidéken reprezentatív kiállítások rendezendők, a templomi művészet újra életre hívandó.

Külföldi relációkban: rendeztesse nek Budapestten ismét nemzetközi kiállítások, az idegenforgalmi propagandába művészeti elemek is bevonandók, szövetségi alakuljon a külföldi propaganda céljaira.

Speciális művészbajok orvoslására szolgáló fontosabb javaslatok voltak: a festmények árusítása körül mutatkozó visszaélések megszüntetése végett a festményeket maguk a művészcsoporthoz árusítsák, az aukciókat ők rendezzék, a vidékre járó képkereskedők visszaélései megszüntetendők, a főváros építsen műtermes kislakásokat, létesíttessék a művészek számára is kórház és szanatóriumegyesület.

Küzdeni kell továbbá a művészpálya zsúfoltsága ellen és meg kell akadályozni a vele üzhető visszaéléseket, a műemlékeket védeni kell a hozzá nem értő javítóktól.

Kénytelenek voltunk ezt a kis kivonatot közölni, mert a napisajtó ezekkel a szakkérdésekkel csak felületesen foglalkozott.

A felsorolt pontok majdnem minden irányban rámutatnak képzőművészeti életünk nagy bajaira. De még inkább maguk a javaslatok, amelyek legnagyobb része felülről lefelé való beavatkozást és végső eredményben majdnem mindig *állami* támogatást kíván, azaz bevallja társadalmunk tehetetlenségét és művészi kérdések iránt való érzéketlenségét. Már pedig a felülről lefelé épített művészeti kultúra mindig azzal a veszéllyel fenyeget, hogy szerves fejlődés hiányában talajtalan marad, üvegházi növény lesz belőle, még pedig nem is a legszebbek közül való. A leg-

egészségesebb talaj, amelyből a művészet kinőhet, a társadalom és állam gazdagsága és az ezzel együttjáró kulturális bőség, amelyből minden külső beavatkozás nélkül magától nő ki a művészet. Nálunk ez az előfeltétel még a régi Nagymagyarország idejében sem volt meg abban a mértékben, mint a jóval boldogabb nyugati államokban. Ma még inkább hiányzik.

Egyelőre tehát átmenetileg bele kell nyugodnunk abba, hogy az állam erőivel próbáljuk megmenteni azt, ami menthető. De csodákat nem szabad erről az oldalról várni; a szegény államnak sohasem lehet annyi pénze ilyen célokra, mint egy gazdag társadalomnak. Az állami segítségnél a baj gyökeréhez jobban hozzáférő és egészségesebb fejlődéshez vezető útnak tartjuk a társadalom művészi érdeklődésének felkeltését. De itt sem kizárólagosan az államra hárítva a közoktatás révén a nevelést és a propagandát, mert ebből a nagy munkából elsősorban is a közvetlenül érdekelteknek, a művészeknek kell részüket kivenniük.

Igaz, hogy nálunk nagyon nehéz feladat a társadalom nagy közönyét ebben az irányban megtörni. Jól emlékezünk, hogy a szovjet bukása után hirtelen fellángoló nemzeti lelkesedés a képzőművészet vidéki istápolása körül is megpróbálkozott. Egyik dunántúli gazdag, püspöki és megyeszékhelyen lobogó lelkesedéssel fogadták a Magyar Képzőművészek Nemzeti Szövetségét. Nagy, előkelő városi és megyei társaság gyülekezett össze, amely hangzatos beszédek kíséretében egyesületet és számos albizottságot alkotott, de senkinek sem jutott eszébe, hogy amint az ilyenkor például Amerikában szokásos, eszmék és tanácsok helyett *pénzt* tegyen le a zöldasztalra. Néhány hét múlva ugyanott megnyílt a képműállítás, amelyen annyi képet sem adtak el, amennyit egy közepes vándor képügynök egy nap alatt rá tud szólni gyantútnal vévoire.

De akárhány ilyen keserves tapasztalatot lehetett is az utóbbi években szerezni, voltak ezzel ellentétben városok, például Debrecen, ahol hozzáértő és lelkes emberek ideig-óráig a társadalmat is meg tudták mozdítani, ami azt mutatja, hogy a dolog nem önmagában lehetetlen, hanem csak jól kell megfogni.

Ilyen agitációs munka a dolog természeténél fogva nem lehet állami, tehát mindig bürokratikus munka, hanem csak szabad társulásnak eredménye,

amelynek némely tere félig-meddig már is adva van, mert vannak olyan társadalmi rétegeink, amelyek valamikor jóval élénkebb részt vettek képzőművészeti életünkben, mint ma. Itt van például a magyar arisztokrácia, amely majdnem teljesen kiesett abból a jelentős támogató szerepéből, amellyel a magyar képzőművészetet ügyét valamikor előrevinnie sikerült. Ilyen társadalmi rétegeknek és újaknak már sokkal nehezebb bekapcsolása jóval egészségesebb irányt adhatnának a fejlődésnek, mintha csak mindent az államtól várunk és önmagunk nem teszünk semmit, hanem csak panaszkodunk.

Farkas Zoltán.

A Szépművészeti Múzeum Goya-kiállítása.

(A művész halálának százéves fordulójára.)

A Szépművészeti Múzeum ritka szép grafikai kiállító termében Dürer munkáinak centennáris kiállítását ugyancsak centennáris kiállítás váltotta fel: Francisco de Goya kivételes tehetségének grafikai alkotásai. A kiállítás anyaga minden tekintetben méltó az előbbihez.

Nem először történik most, hogy a Múzeum Goya műveit bemutatja: 1908-ban már volt alkalma a közönségnek e remekművekben gyönyörködni s a közönség dicséretére legyen mondván, hogy ez egyike volt a Grafikai Osztály legnagyobb sikerű kiállításainak. De a régi és az új kiállítás anyaga lényegesen különbözik egymástól. Húsz év előtt a Múzeum anyaga jóval szerényebb volt. S ha már az az anyag is, mit akkor közszemlére lehetett tenni, szép és számottevő volt, mennyivel büszkébbek lehetünk mai gyűjteményünkre! Akkor csak a négy nagy sorozatot, a Caprichost, a Desastres de la Guerrát, a Tauromaguiat és a Proverbiost mondhatta a Múzeum a magáénak s ezenkívül néhány Velasquez utáni kópiát. Mindezt nagyrészt csak késői, a művész halála után megjelent teljes kiadásokban; kivételt csak a Caprichos pompás sorozata tett. Ezt kezdettől fogva az 1803-iki kiadásban bírta a Múzeum. Delteit, a mester grafikai műveinek legújabb összeállításában, a két első kiadásból — a Múzeum példánya a másodikból való — összesen csak 11 példányt ismer. Gyűjteményünk tehát a tizenkettedik ismert példány.

Goya-sorozatunk tervszerű kiépítése 1914-ben indult meg. Ez évben tartották meg Párisban az újabb idők egyik legfontosabb modern grafikai gyűjteményének, a Roger Marx-féle gyűjteménynek árverését. Roger Marx, a kiváló francia műkritikus és esztétikus egész életén át egy gourmant kényes ízlésével, türelemmel és szeretettel hordta össze e lapokat. Közülük mindenik ritkaság volt: a reánk maradt példányok számát és a levonatok szépségét tekintve egyaránt. 1914-ben a Múzeum Grafikai Osztálya még abban a szerencsés helyzetben volt, hogy szép gyűjteményét elsőrangú darabokkal gyarapíthatta. Meller Simon, az osztály igazgatója biztos szemmel látta meg, mik a gyűjtemény nagy hiányai és a Roger Marx-féle világhírű kollekcióból egészítette ki Goya műveinek sorozatát. Fölismerte azt is, hogy a gyűjtés munkája nincs azzal lezárva, hogy egy nagy mester lappal megvan a Múzeumban, hogy a folytonos javítás époly fontos feladat, mint a gyarapítás. A Tauromagua IV. kiadása mellé megszerezte tehát a Tauromagua első kiadását is. Remek levonatok ezek. A lapok felséges szépsége, az előadás impresszionisztikus könnyedsége, színessége csak ezekben bontakozik ki igazi erejében. S a lapok egyike, egy mórnak megebesülésé az arénában, az aquatintával való átdolgozás előtti állapotában található a sorozatban. Oly példány ez, melynek párját Delteil csak a madridi Goya-gyűjteményben ismeri.

Ugyancsak a Roger Marx-féle kollekcióból szerezte meg a Múzeum a «Los Proverbios» című sorozat négy utolsó lapjának írás előtti első állapotát. E négy lapról ugyancsak a Delteiltől szerkesztett oeuvre-katalógus ezt jegyzi meg: «a régi levonatok csaknem fellelhetetlenek» és egyetlen magángyűjteményt említ, melynek ilyen példányát ismeri. Sajnos, a mi gyűjteményünkönkről nem lévén kellőleg tájékoztatva, e lapoknál elmulasztja a budapesti példányok említését.

Nem ily mértékben, de mégis ritkák Goya különálló részkarai; Paulai szent Ferenc, a két «Fogoly», a két «Maja», a «Kivégzés», a «Hintázó öreg ember», a «Hintázó öregasszony» és a «Vén torero» korai levonatai. Ezekből 6—8 példány ismeretes, közöttük a Roger Marx-féle budapesti darabok.

A felsorolt lapokkal a Múzeum gyűjteménye egy csapásra a kiváló és az irodalomban is sűrűn emlegetett Goya-

gyűjtemények közé emelkedett. Az el nem múlt művészet nagyszerű emlékeivel s egyben egy csomó ritkasággal gazdagodott. S az előlötti örömet szinte megduplázza az a körülmény, hogy e különleges becsű darabokat egy valóban hozzáértő személyiség vallhatta egykor magáénak. A lap művészi értékét nem befolyásolja ugyan ez a körülmény, de a műgyűjtés arisztokratikus szenvedély s e gondolatvilágban a származás előkelősége sokat jelent. Ezenfelül a lapokra nyomtatott R M betűs kicsiny gyűjtőbélyegzőből egy finom szenvedélytől áthatott élet melegsége szől felénk.

Amilyen lendülettel indult, oly hirtelenül maradt abba Goya-gyűjteményünk kiegészítésének folyamata. Teljesen hiányzanak még gyűjteményünkönkből a mester öreg korának csodálatosan szép könyvművei. Nem beszélek a nagyrészt csak unikumpéldányokból ismeretes különálló lapokról. Ilyen kincsek megszerzéséről ma már nem álmodozhatunk. Fel-felbukkan azonban külföldi aukciókon négy darabból álló bikaviadal-sorozata. E pompás lapoknak a gyűjtemény számára való megvásárlása az eljövendő jobb idők feladata.

Hoffmann Edith.

Zenei szemle.

Schubert.

Rövid életpályáján nem volt szerencséje, nem voltak anyagi javai. A kiadók megzavagolták műveiből, kifogyhatatlan melodikája még ma is élő forrása nagyszerű átdolgozásoknak, neki a bécsi polgári körök elismerésén kívül más nem jutott. Még otthona is csak barátjai kegyelméből akadt egy olyan államban, amely sokszázezer polgárának adott kenyeret, de az ő számára egy morzsát sem juttatott. Mégis, ez a félnék, félszeg, szerény kis muzsikusi, aki nem tudta erős kézzel megfogni az életet és kikényszeríteni tőle a szerencsét és boldogságot, sok-sok százezer embernek lett lelki gyönyörűsége. Naív, tiszta gyermeki szíve öröme volt alkotva, majd kicsordult a boldogság, a szeretet, a mosolygó déli kék ég és nagyszerű élmények után való vágytól. Mindezt megtagadta tőle az élet. Ilyen gazdag, forró szívvel megáldva, tehát nem tehetett mást, minthogy zenébe öntve a sok teljesületlen vágyat, másoknak adja azt, ami benne neki igen kevés része volt: az örömet, a boldogságot, a harmóniát.

Élete szegény külső eseményekben. A lángelme küzdelme a legközönségebb életszükségletekért, a művészpálya szokásos nélkülözései. Lázas erőmegfeszítések azért, hogy ennek a nyomorúságos létnek valamiképp urává lehessen. És mindemellett állandóan ott borong lelkében a sötét sejtelen, a korai vég fájdalom megérzése, ami még örömet is csendesebbé, átszellemültebbé teszi. Ez az érzés űzi, hajtja a lázas munkára, hogy odaadhassa a világnak mindazt a szépséget, ami benne él, kifejezésre tör, hogy egy emberélet munkáját néhány rövid esztendő alatt befejezhesse. Alig 18 éves korában (1815), amikor édesatyja mellett mint segéd-tanító az ABC-re oktatja a gyerekeket, egy év alatt négy operát, 144 dalt, két szimfóniát, két misét, több kisebb egyházi művet, egy vonósnyegyest, két zongoraszonátát és darabokat írt.

Sietnie kellett. Az alkotóerőnek ilyen hatalmas lobogása hamar szerveztette a gyenge szervezetet. Lázálmában el nem dalolt gyönyörű melódiák zsongják körül a haldokló 32 éves mestert, az inspiráció égi fénye ott ragyog a szemében: milyen szép is volna még ezeket felírni! De a kéz erőtlenül hull alá. Itt a vég. Hamar követte a sírba Beethovent, az ő istenített eszményképét. Életében nem mert hozzá közeledni, csak távolról csodálta, most már oda-temethették melléje.

Schubert zenéje egy külön világ. Szubjektív, individuális jellegével egy hangokba lefektetett élet-és lélekrajz. Minden frázistól, formalizmustól ment közvetlen melegszívű művészet, amelyben mély kedély, csodálatos jószág, tiszta örömszék, romantikus rajongások, természet-szeretlet szólnak hozzánk. Hiába akart ő Beethoven szellemében komponálni. Itt-ott megüti a haragvó titán hangját, de érzelmeinek formábaöntése közben csakhamar diadalmaskodik lényének átlátszó egyszerűsége, jósága, a harag, a nagyakarások rezignált fájdalommá, a zord fenség, a sötét súlyos tónusok édes légysággá, ezüstös pleinair színekké szelídülnék.

Schubert halálának 100. évfordulója alkalmából tartott emlékünnepelek sorát, a halál napján, nov. 19-én, az Operaház nyitotta meg. Bevezetésül a befejezetlen H-moll szimfóniát játszotta el a zenekar.

Ennek a műnek kéziratát 1865-ben találták meg Schubert jóbarátjának, Hüttenbrenner Anselmnek könyvtárában. Annak idején a klasszikus eszté-

tika, a maga racionális egyoldalúságával, formájában lazának, felépítésében logikátlannak ítélte a művet. De Schubert művészetében már új esztétikai törvények, a romantika szellemétől kormányzott új életérzések éltek.

Az alkotás kiindulópontja és irányítója nem az értelem, hanem a hangulat, a fantázia. A témák végső formálását nem a zenei architektonika szabályai, hanem a teljes érzelmi kiélés határozza meg. Nincsenek előre megszabott keretek, szabadon, gazdagon árad a mester kifogyhatatlan melódikus invenciója. Témáitól alig bír elszakadni, hol rapszódikusán szakadnak félbe, hol újra felbukkannak. A zene kolorisztikus értékei, a hangzás festőisége nagy szerepet kapnak.

A sötét mély hangok régiójából egy fájdalmas fojtott panasszal telt téma tör elő, ami többszöri visszatéréssel az egész tételnek tragikus színezetet ad. A hegedűk tizenhatodos figurái gyors szökkelésükkel valami sajátos, remegő nyugtalanságot fejtenek ki. A fő-témát a fűvösök szólaltatják meg; físről h-ra leeső quintje a hangulat reménytelen, fájdalmas jellegét csak még jobban növeli. Leírhatatlan naív közvetlenséggel hirtelen G-durba modulál. A mellék-téma édesen álmódozó, gyönyörű melódiáját, egy bájos kis Ländlert zümmögik a cellók. Innen átsiklik a hegedűkre, ott ring az ezüstös «a»-húrokon, mint egy könnyektől fátyolozott édes mosolygás. Nem tart soká a szép álm, hirtelen félbeszakad a tánc, éles sforzatok, száguldo tremolók kíméletlenül ébresztenek fel a valóságra. Hiába várjuk vissza, csak foszlányokat, kis melódiatöredékeket kapunk helyette. A kidolgozási részben a bevezető téma uralkodik. A romantikus szellem itt árnyal, aláhúz, hol ezt, hol azt a motívumot helyezi más, más világításba, a szubjektív, szomorú hangulatot még inkább elmélyítve, kiszélesítve. A repriz után a befejező Codában ismét felhangzik a csendes, halk fájdalmában megrázóan tragikus bevezető téma: álmom volt, ami szép volt, ami a szíveket úgy felmelegítette, álmom volt csupán. Ez a valóság: a fájdalom, a lemondás.

A második tételben még kevésbé beszélhetünk szimfónikus egységről, felépítésről. Témák, motívumok, melódiatöredékek elragadó szépségben rendeződnek, az érzelmei intuitív logikájától vezérelve. A hangulat itt derültebb. A Szépség és Jóság fénye nem engedi

a sötétebb színeket uralomra jutni. Per aspera ad astra. Schubert befejezetlen szimfóniája ennél tökéletesebb és teljesebb már nem lehetett.

Ezután a «Múza csókja» c. ballett került előadásra, amelynek szövegét Galafrés Elza írta, zenéjét pedig férje, Dohnányi Ernő állította össze és hangszerelte Schubert «Moments musicaux» c. zongoradarabjaiból.

A cselekmény szimbólikus. A művész rajongó hódolatával magához vonzza a hercegi kastély szép úrnőjét. De nem tud állhatatos maradni, mert a kis táncosnő, a földi szerelem kísértése nincsen rá hatás nélkül. A hercegnő csalódott, bánatos szívvel otthagyja. A kétségbeesett művésznak a múza és a kastély meglevenedett reliefjeinek nemtői jönnek segítségére. Az ihlet kezébe adja a tollat és az alkotó Géniusz megdicsőült szerelmével együtt szárnyal a magasságok felé.

Ez a bájos kis mese nagyon alkalmas arra, hogy a «Moments musicaux» 6 kis tételének lelki történéseit színpadra vigye. A bevezető G-dur-téma sürgető, akarati jellege, az as-dur tétel megindító könyörgése, tiszta rajongása, az F-moll-allegro tüzes táncritmusa, a Cis-moll-tétel lázas nyugtalansága, középső részének könnyes epedése, az F-moll erőteljes ritmikája és a Des-dur allegretto szívet megindító panasza a lelki tartalom gazdag tárházát nyújtják. Dohnányinak Schubert konzzenziális interpretációjának és ismerőjének könnyű lehetett Galafrés Elzával, a mimikai művészet annak idején egyik legnagyobb büszkeségével együtt, a cselekmény és Schubert zenéjének hangulati tartalma között a kapcsolatot megtalálni. A balletben ezt a kapcsolatot a két érzelmi nyelv közös nevezőjének, a ritmusnak segítségével a gesztus közvetíti. Nagy művészet, csalhatatlan muzikális érzék kell ahhoz, hogy az interpretáló maradék nélkül tudjon optikai területre átvértékelni egy akusztikai jelenséget. Brada Rezső a művész szerepében tehetséget mutat, a közvetlenebb, plasztikusabb, eredetibb interpretálás szempontjából fejlődést ígér.

Végül Schubert «Cselre csel» c. kis. egyfelvonásos vígoperája került bemutatásra.

Schubert sokat kísérletezett a drámai zene terén, bár itt sohasem volt szerencséje. Részint nem volt elég színpadi tapasztalata, részint kedélyének naivsága, egyszerűsége, közvetlensége

igen távol állott a teátrális, külső beállításra, hatástkeltésre alkalmas eszmekörtől. Jelen művét is a bécsi operától felbontatlanul kapta egy év múlva vissza s csak évtizedekkel halála után, 1861-ben adták elő ugyanott nagy sikerrel. A darab kedves, friss humorával Schubert legjobb színpadi műve.

A cselekmény Napoleon korában játszódik. A háborúból hazatérő lovagok ellen feleségeik összeesküvést szőnek. Megfogadják, hogy mert ilyen soká egyedül hagyták őket, a legnagyobb hidegséggel fogják férjeiket fogadni. Igen, de az összeesküvést kihallgatja az őrnagy tisztiszolgája és elárulja úrnak. Erre a lovagok még hidegebb magatartással felelnek az asszonyok összeesküvésére. Elhittetik velök, hogy a háborúban fogadalmat tettek arra, hogyha szerencsésen hazatérnek, asszonyhoz többet nem közelednek. A bonnyodalmakat Rézi, a szerelmes szobalány oldja meg, amennyiben kölcsönösen elárulja a két összeesküvést. A duzzogás véget ér és mindenki megölelheti párját.

Az egyszerű kis cselekmény zenei jellemzésére Schubert nagyszerű színeket talált. Stílusában itt Mozarthoz és Weberhez áll a legközelebb, de azért teljesen egyéni. A lírai részeknél csak úgy árad a mester gazdag melódikus invenciója (F-moll románc, Rudi és Helén duettje), az asszonyok összeesküvés-i jelenetében viszont csupa kedves pajzánság. A gyülekezet harcias jellegét, komoly pátoszát polonaise ritmussal karikírozza, ami a panaszos részeknél mollba csap át. Az együttesek frissek, a dialógusok gyorsan, könnyen folyók, a hangszeresek a jellemzésben élénk részt vesznek. Nem úgynevezett kasszadarab, de a maga kedves természetességében igazi léleküdtől szólgál.

*

A Schubert kamarazeneestéiken tökéletes előadásban hallottuk az Es-dur zongoratriót, az oktettet (op. 1666), az a-moll quartettet (op. 29) és a Forellenquintettet.

Beethoven után nehéz volt a kamarazene terén újat mondani. Mégis, az alkotóképességnek olyan példátlan könnyedségével megáldott mester, mint amilyen Schubert volt, itt is egyénit tudott teremteni. Beethovennel szemben új volt a hangzás festői szépsége, túláradó teltsége. Erre épen az Es-dur zongoratrió egyike a legszebb példák-

nak. A zongora hangszíneinek zseniális kiaknázása ésembeállítására a vonósokkal, dacára az impresszionista zenefestőktől elkényeztetett fülünknek, még ma is szenzációnak hat. Vagy talán éppen az utóbbi stílus bágyadt, elmosódott pasztellszínei után esik olyan jól ez a friss, tiszta szépség, ragyogó világosság?

Öktette a zeneirodalom egyetlen műve, amit Beethoven híres szeptettjéhez hasonlítani lehet. A fúvós hangszerek színeinek kiaknázása a kamarazében itt elérkezett a végső határhoz. Életében két előadás után levették a koncert-műsorról ezt a gyönyörű alkotást, ma éppen olyan szeretettel játsszák mindenfelé, mint Beethoven szeptettjét.

Az A-moll-quartett hozzánk, magyarokhoz közelebb áll, hiszen több halhatatlan műve mellett ezt is Zelészen, az Eszterházy-kastélyban komponálta. Az utolsó két tételben féltreismerhetetlen a magyar zene befolyása. Főképp a rondo tétel szikrázó elevensége utal magyar népdalelemek befolyására.

A híres Forellen-quintettben fektette le Schubert az utókor örök gyönyörűségére azt a mélységes természetszeretetet, amely ősforrásra minden emberi és művészi ethikumnak. Művészete mellett a természet és kedves baráti köre voltak legfőbb örömei életének. Egy élő tájkép ez a mű, csupa kacagó napsgár, édes madárdal, patakok csevegése.

Mintha a természet minden isteni harmóniája és szépsége — ami előtt még a hitetlen is áhítatos lélekkel, imára kulcsolt kézzel áll meg — zenére változott volna. Hallatára örömtől repes a lélek és úgy szívja magába a szépségnek ezt a dús áradatát, mint egy mennyei ajándékot. Hányzor gyönyörködhetett a minden nélkülözése dacára dűsgazdag mester a kristálytiszta hegyi patakok hullámainak köveken, sziklákön kecses szökkenéssel vagy szétfreccsenő sziporkázással tovasikló finom ritmusában, hogy ezt az Andante melléktémájában vagy a variációs tétel sajátos sziporkázó motívumában ilyen élethűen tudta zenében ábrázolni. Őt hangszerzsinnek csodálatos összhangja és különfelesége ez az utóbbi tétel. A témát, a «Die Forelle»-dal témáját (innen a quintett elnevezése), először a vonósok egyszerű négyszólamú szerkesztésben szólaltatják meg. A variációban egymástól veszik át az egyes hangszerek a vezető szólamot. Előbb a zongora felső régióinak csilingelő zűs-

tös tonusában dominál. Az első hegedű és a celló a kíséret szökellő, triolás motívumát játsszák, míg lent a mélyben a nagybőgő bájos, öreguras kedélyességgel brummolja az alaphasszúsokat. Utána a viola festi át melegebb, sötétebb színűvé a melódiát, amelyre valóságos hangzuhatagban ömlik rá a hegedű virtuóz figurációinak száguldasá. Majd a celló és nagybőgő témaszólamában a legsötétebb színek kerülnek előtérbe. A nagy komolyságot és méltóságot ezekben az alsóbb régiókban föltétlenül respektálnánk, ha a ragyogószínű zongoraszólam pajkos jókedvében nem produkálná emellett a leg-hajmeresztőbb bukfeneket. Ime az V. variációban már a komoly hangszerekre is átragad a jókedv, a téma itt sokkal mozgalmasabb ritmusban lép fel. — Végül a Codában egymással váltakozva dalolják el még egyszer a hegedű és a celló a tétel édes, igénytelen, egyszerű melódiáját, mellette a fürgén gördülő kíséző motívum sziporkázása mind halkabb, hullámozása mind lágyabb lesz, majd teljesen elsimul. Napfény, ami hol itt, hol ott bukkán elő a sötét lombok közül, azután teljesen eltűnik.

Végül nem lett volna teljes egy Schubert-émlékünnesorozat, ha szóhoz nem jutott volna benne Schubert, a dalköltő, a zenei lira utólrhetetlen mestere. A szöveg melódiáját a zenével felfokozza, aláfesti úgy, hogy a zongorakíséret a költemény hangulatának, a melódia a költői eszmének lett a hordozója. Micsoda szenzáció lehetett abban a korban «Gretchen am Spinnrad» vagy az «Erlkönig»! A legegyszerűbb eszközökkel a lélekfestésnek a kifejezés erejének olyan magaslatát éri el ezekben a 17 éves Schubert, amilyent még később sem tudott egyhamar elérni. Dalaiból leolvashatjuk az egész emberi és művészi egyéniségét, egész életét. «Wollte ich Liebe singen, ward sie mir zum Schmerz, Und wollte ich wieder Schmerz nur singen, ward er mir zur Liebe» (Autobiographische Skizzen 1822 júl. 3.).

Prahács Margit.

Film.

Cirkusz. Irta, rendezte s a főszerepet játssza: *Charlie Chaplin*. Charlie, a «félszeg fickó» vásári forgatagban egy csecsemővel játszik, ami arra is jó, hogy a néző szimpátiáját rögtön maga mellé állítsa. Ártatlan mulato-

zása közben egy zsebtolvaj, aki egy másik úrnak vette el a pénztárcáját, minthogy rendőr közeleg, Charlie zsebébe gyömöszöli a lopott holmit. A rendőr rajtakapja s Charlieban a tulajdonost védi meg. Charlie boldogan fogadja el a rádísputált kincset, de egyszer csak fölbukkan a tárcsa tulajdonosa, észreveszi a tárcát és a rendőrt Charlie-ra uszítja, aki menekülés közben egy cirkuszba keveredik, ahol a direktor ép azon dühöng, hogy a bohócok tréfái erőltetettek, hatástalanok. Charlie egyszerűen a porondon terem, nyomában az üldöző rendőr s e helyzetből oly komikum fakad, hogy a közönség követelőzik: mindig csak a «gigerlit», a «cipő-embert» akarja látni. A cirkuszigazgató szerződötteti Charlie-t, ő pedig szívesen szerződik, főképp, mert az igazgató lánya szerelemre lobbantotta. Az igazgatótól csakhamar sztárgázsit csikar ki s még azt is eléri, hogy a kedvéért az apa nem bántja, nem koplaltatja többé a lányát. De a lány adós marad a hálával. Szimpatikus ugyan neki Charlie is, de egy kínos eleganciájú kötéláncos a szerelmese, annak a produkcióit bámulja. Charlie mit tehet egyebet: látva, hogy ezzel a lányt boldoggá teszi, nagy áldozatkészségében összehozza az időközben megszökött kötéláncossal, megesketi őket s ezentúl házaspár gyanánt fognak a cirkuszban szerepelni. A direktor vándorcirkusza más város felé tart, Charlie eleinte kérdkedik, hogy a boldog párhoz csatlakozhasson. A direktor, aki észrevette elvakult rajongását, azt hiszi, most már ő diktálhatja a föltételeket, azt mondja neki: jöhet, de nem a boldog pár vaggonjában, hanem a majmok között. A vagonok elvonulnak Charlie előtt, ő azonban nem kapaszkodik föl. Sarkonfordul s jellegzetes járásával, amely sebesülést sejtet s mégis nevetető, nekivág a messzenyúló, lapályos és dombos lát-határnak.

Ezt a filmet érdemes összehasonlítani az *Aranylázzal*. Kevésbé nagystíliú kikapcsolás a filmszerző lehetőségeinek, de annyiban érdekesebb amannál, hogy Chaplin kedvenc gondolatai pregnánsabban domborodnak ki itt, mint amott. Nem olyan szükségszerű, mint az *Aranyláz*, de mint műfaji önigazolás jelentősebb. Mint ahogy minden valamirevaló lírikusnak, vagy regényírónak megvan a maga elgondolása a jövő lírájáról vagy regényéről, az igazi líráról, vagy regényről, úgy Chaplinnak is

megvan az elgondolása az igazi filmszerűségről, a jövő filmszerűségről, az igazi komikumról, a jövő komikumáról. Az igazgató alakja például főképp arra való, hogy rajta keresztül egymás mellé állítsa a hamis komikumot s az igazit: a Chaplin-félet.

Charlie Chaplin kedvenc gondolatai közé tartozik annak a maradéktalan ábrázolása is, mennyire nem lehet kivédeni a látszatokat, mennyire csak a véletlentől függ, hogy valami a javunkra, vagy a kárunkra szolgál-e. Ha a látszat javunkra szolgál, élni kell vele, ha kárunkra van, hiába magyarázunk, védekezünk ellene. Mert az ember felületesek, felületesek, felületesek. Így elmondva, kétségbeesítően kevésbé érdekes meglátás ez, elkoptatott gondolat: de a fontos a megcsinálás. Ahogy Chaplin megrendezi az eseményeket a maga tragikomikus gondolatainak kidomborítására: abban nagy és újszerű művészet rejlik. Nem akar többet nyújtani, mint amennyit a közönség elbírt, de azt aztán önmagából adja. Kerüli a sablont, gúnyolja a konvencionális trükköket: hiszi, hogy a közönség az ő saját trükkjeit jobban képes élvezni. És a fölcattanó kacagás, a siker, neki ad igazat. Akadnak jelenetek, amelyek oly pregnáns életábrázolássá varázsolhatók a vásznon, hogy ennek jelentőségét lehetetlen észre nem venni. Vannak helyzetek, melyek szóban elmondva talán tragikomikumtól menteseknek tünnek fel, de mozgóképekben belénkszerűen oly megkapó típusai s szinte extraktumai a tragikomikumnak, hogy lehetetlen meg nem hajolni e tiszta műfajiság szépsége előtt.

Ilyen jelenet pl. (próbáljuk képekben elképzelni) amint Charlie menekülés közben az oroslán ketrecébe téved, de az oroslán szerencsére alszik, igen ám, de neki zajt kellene csapnia, hogy valaki észrevegye s kiszabadítsa, ő azonban lábujjhegyen jár, nehogy az oroslán fölébredjen. Egy kutya a ketrec előtt elkezd ugatni, Charlie kétségbeesve jelzi, hogy fogja be a száját, végre ujjait a fölébe dugva igyekszik értésére adni, hogy nem óhajtja ugatását hallani. Egyszer csak ott terem a direktor lánya, de mihelyt észreveszi Charlie szörnyű helyzetét, elájul s lerogy a ketrec mellett, ahelyett, hogy kinyitná a kívülről Charlie-ra zárult ajtót. Charlie fölkapja az oroslán vizesvályuját (lábujjhegyen) a rácshoz megy, s az oroslán ivóvizét az elájult lány föl-

locsolására használja. Képzeljük el ezt a jelenetet: a szerelmezt, amint a ketréből — mikor maga is életveszélyben van s csak pillanatok kérdése, hogy az orozlán rátamad — föllocsolja az elájult lányt, hogy végül maga is menekülhessen. A szerelem jelentősége az élet jelentőségéhez képest: ebben a szembeállításban rejlik a tragikomikus gúny.

Chaplin művészete túlhaladt a kis-stílu naturalizmuson: a valószerűtlent tartja életszerűnek; ez esztétikájának egyik sarkalatos törvénye. Csak az a valóság lehet művészetté, amely egy-üttal szimbólikus is.

Kár, hogy ezt a filmet csaknem egy hónapig monopolizálhatta a Royal Apolló. Már vidéken is kezdték adni, mikor a fővárosban még mindig csak egyetlen moziban volt látható.

Marconnay Tibor.

Magyar folyóiratszemele.

Míg a Csehszlovák köztársaság megalakulásának, az S. H. S. királyság és a Román királyság a délvédek, illetve Erdély megszállásának tíz éves fordulóját ünnepli, a mi feladatunk sem lehet csupán a néma szemlélődés. E fájdalmas évforduló új erőt ad a magyarság jelenével és jövő sorsával foglalkozó irodalmi, társadalomtudományi és gazdasági téren elmélkedők és cselekvők számára. A *Magyar Szemele* ez alkalomra készült számának méltán adta ezt a címet: Tíz év az elszakított magyarság életéből. A gazdag és a részletekben is kimerítő tartalmú füzet közleményeiből kiemeljük *Gratz Gusztáv* értekezését, amely a magyar jelen és jövő kérdéseit a nemzeti kisebbségek szempontjából foglalja össze. A magyarság jövőjének biztosítására irányuló törekvések szempontjából elsőrangú fontosságú, hogy a nemzeti kérdésben helyesen ítéljük meg azokat a követelményeket, amelyeket egyfelől a világ mai közzelfogása, másfelől Magyarország mai helyzete velünk szemben támaszt. A mai korszellem mellett e téren csakis akkor várhatunk haladást, ha azt békés úton, az illető népek önrendelkezési jogának érvényesülése által reméljük. Ennek első feltétele oly viszonyok teremtése, amelyek a velünk egy évezreden át együtt élt népeknek és talán másoknak is vonzóvá tehetik a velünk való egyesülést. A formák, melyek között a nemzeti kisebbségek viszonyát szabályozzák, nagyon külön-

félék lehetnek. Bizonyos azonban, hogy a magyarságon kívül nincs egyetlen ország sem, amely a kisebbségekkel a kapcsolódásra és a megegyezésre a teljes megértés alapján és a nemzetiségi szokások és a faji kultúra jogainak teljes elismerésével lehetőséget nyújtana. *Farkas Gyula* az elszakított magyar ifjúság tíz esztendejével foglalkozva megállapítja, hogy bármennyire különbözők is a viszonyok, amelyek között ez az ifjúság felnő, a benne rejlő nemzeti és faji erők, a rájuk ható korszakok mégis egységessé kovácsolták és nincs messze az idő, amikor a mesterséges határok ellenére ez az ifjúság négy határon át is kezét nyújt egymásnak. Ennek szimbólikus kifejezése volt a Budapesten tartott Ady-emlék-ünnepély. Adynak egy letűnő magyar nemzedék elsratójának sirjánál találkozott először a szétszórt magyar ifjúság, hogy a romokon új életet kezdjen. (I V. k. 2. sz.)

Kuncz Aladár tanulmányban fejti ki, hogy a három nemzetből összefonódó erdélyi gondolat megnyilatkozása sok viszontagságon ment keresztül, de a világháborút követő összeomlásig meg tudta őrizni kereteit, intézményeit és fenn tudta tartani jogát a maga történeti változatosságához. Az erdélyi gondolat megnyilatkozásának állomásai: a természeti szépségek, azutóm az emlékek, a mult, a hagyományok és végül a mai emberek és viszonyok. A tragikus forduló alkalmával az erdélyi magyarság előtt a maga rideg valóságában támad fel a szörnyű mi lesz? De ekkor sajátzerű titokzatossággal támad fel az erdélyi lélekben az a misztikus erő, amely a szülőföldről sugárzik és amelyet nyilván valóan csak a nagy válságok idején érzünk. E csodás érzés kisugárzó ereje kergette el a vihart és ma már a nap sugarai áttörtek a felhőkön. Az erdélyi gondolat igazi sugalmazása volt a Marosvécsen 1926-ban megalakult Helikon szabad írói csoportulása, amelyben Erdély költői és szépiói a tiszta irodalmi eszme szolgálatában egyesülni tudtak. (Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában. Nyugat, 20. sz.)

Aki mostanában hosszabb időt töltött külföldön, hamarosan rájött arra, hogy a külföldi ifjúságnak rólunk való ismeretei alig változtak meg a háborút követő idők óta. *Tas József* megtekintette a külföld több államának iskoláit és egész légióját sorolja fel azoknak a

fatális tévedéseknek, amelyeket a külföldi iskolákban rólunk tanítanak. A külföldi tankönyvek első csoportjába tartoznak, amelyekben a felületesség, tudatlanság, az elavult és túlhaladott állapot mellett még mindig bizonyos jóhiszeműség kerül kifejezésre. A második csoportba sorozható könyveknél már a céltudatos rosszhiszeműség párosul a tudatlansággal. A Magyar Pedagógiai Társaság feladata ezzel kapcsolatban a külföldi tankönyvek megvizsgálása, a hibás adatok kijavítása és kellő gondoskodás arról, hogy a könyvek legközelebbi kiadásukat már javítva érjék meg. Fontos propaganda-eszköz a külföldi pedagógusoknak felvilágosítása részint személyes érintkezés, részint pedig az országba való időnkénti meghívása által. (*Mit tanítanak Magyarországról a külföld iskoláiban? Magyar Paedagógia 5—7. sz.*)

Az irodalomtörténet az újabb időben igen nagy változásokon ment át és most mint önmagát szinte egészen újjáalakító tudományág szerepel. A tisztán történeti tudományjelleg mellé ma már az irodalomtörténet fogalmába az értékelés is belépett. A kérdés most az értékelés forrása körül van; vajjon szubjektív vagy objektív mérték fogja-e eldönteni és kiemelni egy irodalomtörténeti jelenség értékét? E kérdés körül kialakult a módszer problémája és jelentőségének tudata. És itt kapta meg az irodalomtörténetet a lökést arra, hogy irodalomtudománnyá, tehát egészen önálló elviségű tudománnyá legyen. Mint minden tudománynak, az irodalomtudománynak is el kell jutnia egy bizonyos állandó szemlélet-módoz, amely végső elvi állásfoglalás az irodalomnak, mint életjelenségnek megnyilatkozó folytonosságával szemben. A jövő fejlődés során az irodalomtudománynak irodalomfilozófiává kell kialakulnia, amelynek fő problémái lesznek: az irodalmi történés, az irodalmi történés formája és tartalma, a történés jellege, az irodalmi tény, ennek megismerése és végül az irodalom értelme. (*Brisits Frigyes: Irodalomfilozófia. Vázlat. Magyar Középközlés, 7—10. szám.*)

Húsz év nem szokott jubiláris évszám lenni egy alkotómunkás emberi életben, még kevésbé egy egyesület történetében. De legkevésbé stílszerű egy oly egyesülés alapításának húszéves fordulóját ünnepelni, amely még a két decenniumot sem érthette meg, miután

egyrészt saját benső meghasonlása, másrészt a társadalom, amely benne egyik felforgató faktorát látta, a feloszlásra és a végső megsemmisülésre kárhoztatta. A Galilei Kör-ről van szó. Rubin László, aki a *Századunk* lapjain (*A Galilei Kör története. 8. sz.*) a kör szereplésének «kistükrét» mutatja be, azzal kezdi mondanivalóját, hogy most már csak az egyik, a temetőben nyugvó alapító nevét merné kiírni. A másikat azért nem, mert az «közszolgálatban áll és talán kenyerét vesztené»; a harmadik nevét pedig azért hallgatja el, mert az «évek óta óvatoss merkantilizetet él s multjának fészegetése ipari pozícióját sérthetné». De a szerző nagy diszkréciójából már nem a logikus következtetést vonja le. Mert a Galilei Kör és eszméinek bukása nem a «mérhetetlen elfogultságot» mutatja, «melyel ma szellemét üldözik». És nem jelenti azt sem, «hogy történetének tárgyilagos megírására még nincs kellő távlat». Ha a kör egy egészséges regeneráló mozgalmat tűz ki zászlajára, amelynek gondolatai a társadalom érdekeivel azonosak, nem söpri el az ellenforradalom egyetlen ostroma! Kilenc éve már, hogy a forradalmak kitérőit a nyugodt építőmunka váltotta fel, amelynek lassú, de acélossá formáló kohójában minden régi és új szervezkedés kiállotta már a tűzpróbát. Mért nem állott ez idő alatt a kör a keresztény és nemzeti szellemben kultúráját és civilizációját egyaránt gyarapítani kívánó ifjú magyar társadalom elé? Ez az új magyar társadalom nemcsak a «szakszervezeti oktatás» terén, hanem a «természettudományi és ismeretelméleti szemináriumokban», a jogi és orvosi tudományok terén is tanulni kíván, de egyszersmind okult a szabadkőműves eszmék hatása alatt született pacifista-defetista, vallástalan-nemzetietlen éra gyászos következményeiből. A gyökerében újjáalakult program alapján lesz majd «még egyszer szerepe a társadalomtudományilag képzett, művelt és tisztaszándékú girondistáknak.»

Juhász Géza végigtekint a XX. század magyar regényének fejlődésén. Kutatásának eredményeként szintén arra az eredményre jut, mennyivel több értéket termelt a magyar szellem ebben a műfajban, mint a drámában, sőt nemcsak az eddig meghonosodott műfajokat képviselő itt jelentős alkotások, hanem megjelenik néhány kiváló alkotásban a fantasztikus regény is.

A tárgyban is kiszélesülő műfaj újból jogaihoz juttatta a romantikát, anélkül, hogy elveszítene kapcsolatát az étellel. Általában az élet egyetlen kérdése elől sem tér ki a regény; forma és világkép is egyensúlyt tart az új magyar regényben. A forma korunk irodalmában a legművészibb és mindig érdekes, változatos. A világkép széles horizontú, egyúttal azonban gyökeresen nemzeti. (*Forma és világkép az új magyar regényben. Debreceni Szemle. Szépt.*) K. B. O.

Külföldi folyóiratszemle.

A történeti regény, a romantikusok kedvenc és már-már halottnak látszó műfaja, váratlanul új népszerűsége ébredt a regényes életrajz frissebb, könnyedebb formájában. Művelőit többé nem a «korlélek», hanem a nagy egyéniségek rejtett énje, az «ember» érdekli és a romantikus író díszruhákba öltöztetett hőseit ők legszívesebben meztelenre vetkőztetik. Egyben azonban megegyeznek ösök és utódok: az önértékben, a céhbeli történések megvetésében. André Maurois, a Shelley-, Disraeli-életrajzok nagysikerű szerzője, a cambridgei egyetemen tartott előadásában temperamentumosan nekitámadt a tudományos biográfiának. (*Revue Universelle*, október 15.) Hol találja a tudós az adatait? Ugyanott, ahol a regényíró. Naplókban, amelyek sohasem teljesen őszinték, levelekben, amelyekben mindenki önkéntelenül alkalmazkodik a levelezőtárs által óhajtott képhez, a műben, ahol az író a maga emlékeit és a magán megfigyelt tulajdonságokat százféle más, nehezen elválasztható megfigyeléssel gyűrja egybe, a kortársak feljegyzéseiben, e nagyon értékes, de tévedésekkel, jó- és rosszindulatú ferdfitésekkel zsúfoló forrásokban. A szigorúan tudományos módszer csődöt mond az egyéniség megragadásában, csak lélektani képzelőberő, művészi divináció segíthet. Már pedig — Maurois következtetése szerint — ilyesmit inkább várhatunk regényírótól, mint történésztől.

Érdekes, hogy a legtöbb irodalmi kritikus ugyanolyan bizalmatlanul nézi a «biographie romancée» viruló divatját, mint a tudós szakemberek. Henri de Ziegler az erős élményeket, szenzációkat, a multban is csak ideghatásokat kereső mai közhangulatnak tulajdonítja népszerűségét. (*Revue de Genève*, november.) A látszólagos történeti láz

valójában történetellenes. «Magunk módján gyujtjuk fel a Louvre múzeumát.» Nem a fejlődés a fontos, hanem a mulatságos, a festői, a rendkívüli, a szenvedélyes, tekintet nélkül korra és országra. Lassankint ki kell merülnie ezeknek az élményforrásoknak. Az érzéki és érzelmi romanticizmus akkor elveszti hatalmát felettünk. Az emberiség visszatérhet az igazi problémákhoz, az ember és sorsa feletti elmélkedéshez, a magasabbrendű feladatokhoz. A mostani barbárságot legyőzve, a szellem visszanyeri jogait.

A háború utáni irodalom André Chaumeix jellemzésében (*Revue des Deux-Mondes*, november 1.) általában érzéki hatások közvetítője. Modern az az irány, amely folytonos meglepetést kelt az érdeklődésben, az ész egyhangúsága elől a tudattalanba, az ösztönök zürzavaros világába vezet, modern a kubizmus, dadaizmus, surrelizmus, amelyek felszabadítást hirdetnek már nemcsak a nyelv, de a gondolat szabályai alól is. A szimbolisták szerették a titokzatosat a költészetben, de az ő rejtélyeiknek volt megoldásuk. Marcel Proust a legrejtettebb érzéseket hozta világhosszra, de az ész erejével. Az új írók nagy része az értelmetlenségben, a megmagyarázhatatlan indulatok ábrázolásában leli örömét. A közvélemény azonban már belefaradt az izgalmakba, szeretné végre a sok kísérlet megnyugtató, élvezhető eredményét látni.

Nagy produkcióról és nagy értékcsökkenésről panaszkodik H. Daniel-Rops, a francia regény problémáiról szólván. (*Revue de Genève*.) A regény bármilyen életerősnek látszik is, válságba jutott. Fő veszedelme, hogy nincsen határozott műfaji teste, nincsen szabályai, keretei túlkönnyen és tetszés szerint tágíthatók. André Gide eszméje a roman pur del hol van az objektív kritérium, mi való a regénybe és milyen elemektől kell megtisztítani. A regények régi tárgya, a társadalmi, erkölcsi, tradíciós hatalmakkal való konfliktus, a mai anarchiában súlyát veszítette, az íróknak csak a kivételes, szélső lelkiállapotok, a mesterkélt belső küzdelmek rajza maradt. A szerkezet teljes szabadsága, az autobiografikus hajlandóság, amely a fiatalokban elnyomja a jellemzés és alakteremtés vágyát, különösen pedig az önállóvá fejlődött, a tárgy természetéhez nem alkalmazkodó, eredetieskedő stílus egyre jobban kiélezik az új francia regény válságát. h. g.

Tanárka. Zilahy Lajos nagyszerű darabjának, *A tábornok*-nak egyik finomtollú bírálója — aki mint novellista is előkelő helyet foglal el irodalmunkban, s aki mint miniszteri osztálytanácsos kulturális életünknek egyik érdemes tényezője — használta ezt a kifejezést a darabban hősi halált haló tanár alakjával kapcsolatban. S hogy a kicsinyítő képzőt bevezesse, a megelőző mondatban ugyanazt az embert *kis* tanárnak, majd pedig *férjecske*nek nevezi.

Honnan a kicsinyítő fordulatoknak a hipertrofiája? Miért tanárka a tanár, miért kicsi és mint férj is miért férjecske? Nyilván azért, mert a bíráló ezt az alakot nem látta elég jelentékenynek ahhoz, hogy komolyan vegye, leguggol hát mellé, gügyög neki, megcirógatja és megvállveregeti. Hiszen, Istenem, csak tanárról van szó!

Tanárról, szürke tanárról, akit színdarabok is, regények is, novellák is olyan szívesen rajzolnak felszegnek, nevelésesnek, két-balkezűnek. A legolcsóbb hatásesszerek egyike ez! Az író ilyenkor biztosra megy. Tudja, hogy közönségének ötvenszázaléka életében legalább egyszer megbukott s húsz-harminc esztendő távolságából is szívesen áll bosszút jóízű kacagással a kapott szekundáért.

Ez a helyzet — általában! De itt? Hiszen itt az író a maga tanárját tiszteletreméltónak, majdnem imponáló-nak rajzolta! Ez az ember a lövészárkokban is történeti forrásmunkákat olvas, ágyúörgés között is jegyzeteket készít, ez a talpig férfi felesége szívének elhódítójára — még ha tábornoka is az illető — rásüti a pisztolyt, és a halálmegvető katona visszautasítja a szabadságot, rohamra indul és elesik.

A drámaíró itten a megszokott, olcsó tanárképessel szándékosan ellentétes tanárembert rajzol. Ám mit ér vele? Jön a finomtollú műbíráló, a jeles novellista és a kiváló osztálytanácsos s a tanárt — csak azért mert tanár — egyszerre tanárként látja.

Mi az vajjon, ami előtte ez alakban

nevelésesnek hatott? Az talán, hogy a tanár-főhadnagy gránáttűzben is tudományos művön dolgozik? Vajjon nincs ez annyira tiszteletreméltó, mint gránátbiztos lőtávolságban aktákat intézni el?

Ez apró cikk — vagy talán cikkecske? — szerzője nem akar a tanárság egyeteme nevében bosszút állni. Nem lő vissza s nem nevezi a kritikust kritikuskának, osztálytanácsoskának sem, írósksának pedig legkevésbé. Nem teszi ezt, mert a szóbanforgó bírálónak értékei előtt tisztelettel meghajlik.

A tanárság számára azonban tőle is több tiszteletet követel! Ám tessék, nevéssen a kritikus azon az egy-két szürke tanáron, de a csukaszürke tanár nevét kalaplevéve ejtse ki.

Galamb Sándor.

A szocializált ábécé. Kassák Lajos szerzői estét rendez. Meghívót is bocsátott ki rá. Hadd írjuk ide ennek egy-két mondatát: «*kassák lajos a legújabb magyar irodalom elismert vezérképviselője...*» Alább: «*a magas nivójú érdekes estét osváth ernő és dr. bánóczy lászló vezetik be.*» Végül: «*jegyek kaphatók: rózsavölgyi és társa (szervita-tér), népszava könyvkereskedés (erzsébet-körút), mentor könyvkereskedés (andrassy-út).*»

Kassák «vezérképviselő» úr tudvalevőleg hithű szocialista. Már most kétséges: a meghívó ortografiájában írói vagy szocialista elv érvényesült-e? A betűk ideális «társadalmi egyenlőség»-e inkább az utóbbira enged következtetni. Ez a pár sor: a marxista eszmény tökéletes megvalósítása. A kapitalista nagybetűk itt forradalmi taglejtéssel leloketnek sokszázéves hatalmi polcukról s szánalomraméltó burzsuj-remegéssel hasonulnak hozzá a kisbetűk proletártömegéhez: mintegy belépnek a szakszervezetbe. A mondatkezdő vagy tulajdonnévjelző nagybetűk ezzel megszűntek a szók «elismert vezérképviselői» lenni, általán a tulajdonnév a magántulajdon megérdemelt sorsára jutott: beleolvasztatott a közbe. Kassák a maga nevét íme máris megtulaj-

dontalanította s ráadásul szétoztotta a nép között az osvátét meg a bánóciét is. Művelete egészséges reakció a kapitalista idők amaz avétt szokására, hogy plakátokon, meghívókon az egyes kiemelt neveket vagy éppen az egész szöveget csupa nagybetűből szedették. Egyenlősítés volt ez is, de a szocialista gyakorlattal homlokegyenest ellenkező: felfelé, a magasság felé egyenlősített, már pedig a vérbeli marxista — volt szerencsénk tapasztalni! — mindig lefelé, az alacsonyosság felé nivellál. Ép ezért némileg következetlennek is tartjuk «kassák» meghívójának azt a mondatát, mely szerzői estjét «magas nivójú»-nak ígérgeti.

Különben pedig élénken sajnálom, hogy ezen a magas nivójú esten nem leszek jelen. Elvből. Mert amily készséggel elismerem, hogy kassáknak, úgy is, mint lajosnak teljes joga van a maga nevével — vagy a barátaiéval — azt csinálni, amit akar, époly bizonytalan vagyok afelől, hogy ez a joga kiterjed-e egyszersmind az Erzsébet királyné, vagy az Andrássy Gyula nevére is? Afelől azonban egészen bizonyos vagyok, hogy szerzői estjére jegyet sem az erzsébet-körúton, sem az andrássy-úton vásárolni nem fogok.

Triéder.

A magyar humor. Orvosommal történt beható tanácskozásom alapján újabban nem veszek részt a honi novellák olvasásában. Novelláink ugyanis, mint köztudomású, sötétek, komorak, vagy szépen szólva: «naptalanok». Már

pedig nekem, olvasótársaim 80 százalékaival együtt, derű és kedv kell s óvakodnom tanácsos az olyan írásoktól, melyek hangulata örökké azt a nótát variálja, hogy az élet nem sokat ér.

Jeles és bús novellistáinktól érzékeny búcsút véve, vidámabb tájak felé eveztem s napilapjaink kritikai rovatában kötöttem ki. Itt, olvasva s kiadók kiáltásait, valóban mosolyognom kellett, mosolyomat elemezve azonban úgy találtam, hogy több benne a szatirikus elem, mint a jókedv.

Gyógyulás céljából ismét tovább eveztem, elolvasva az összes vicclapokat s meghallgatva a kabaré-műsorokat. Bizony, nem valami erős lábon állunk humor dolgában. A humor avatag s az élcek sem turáni észjárás szerint pattognak. Hova lett az édes, ízes magyar humor?

Végül is a temetőben kötöttem ki. Megálltam egy régi sírkő előtt, melyre ez volt írva:

Itt nyugszik Istenben ifjú Kovács Ferkó, Aki hasba rúgott egy megvadult pejlő. János volt a neve szegény szánandónak, Csak a rim kedvéért íródott Ferkónak.

Boldogult ifj. Kovács János im holtában is derűsebb, mint humoreszkjeink. Hát még az öreg Kovács milyen lehetett!

Ügylátszik, elföldeltük a magyar humort s borús novelláink okozta kedélybetegségem gyógyítandó: most az öreg Kovács fejfáját nyomozom.
Som.

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

ifjúsági és szépirodalmi karácsonyi újdonságai.

<i>Barclay</i> : Az elválasztó fal. Regény. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	P 7-40	200 képpel 4 térképpel, diszes, tartós egésvászonkötésben.	P 12-—
<i>Barclay</i> : Esti dal. (The Rosary). Regény. VI. kiadás. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	6-50	<i>L'Ermite</i> : Az édes anyaföld. (La grande amie.) Regény. Egésvászonkötésben.	8-—
<i>Barclay</i> : Shenstone asszonya. (The mistress of Shenstone.) Regény. V. kiadás. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	5-60	<i>Ganghofer</i> : Hajmo. (Der Klosterjäger.) Regény. Egésvászonkötésben.	7-40
<i>Baumann</i> : A feláldozott. Regény. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	8-20	<i>Jovanovich</i> : Nem csak kenyérről. Regény. Egésvászonkötésben.	4-50
<i>Böle K.</i> : Spanyol földön. Utirajz 98 képpel. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	13.—	<i>Keller</i> : A titokzatos sziget. (Die Insel der Einsamen.) Regény. Egésvászonkötésben.	7-40
<i>Bordeaux</i> : Veszedelemes játék. Regény. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	5-30	<i>Krane</i> : A jó Isten hegedőse. Történelmi elbeszélés. Egésvászonkötésben.	4-—
<i>Bordeaux</i> : Az ősi hajlék. (La maison.) Reg. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	7-40	<i>Kelemen A.</i> : Tut-Ankh-Amén földjén. Utirajzok Egyiptomból. 64 képpel. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	8-—
<i>Blaskó M.</i> : Édesanyám. Szűz Mária élete, Márton Lajos rajzaival, egésvászonkötésben.	7-40	<i>Manson</i> : A jegysek. Regény. Vezényi E. rajzaival. Egésvászonba kötve.	8-20
<i>S. Bokor M.</i> : Az esztergomi diák. Történelmi regény az Árpád-ház korából. Vezényi E. rajzaival. Egésvászonba kötve.	5-50	<i>Mézes J.</i> : A Kántorék Annuskája. Regény fiatal leányok számára. Egésv.-kötésben.	5-50
<i>S. Bokor M.</i> : Velencések. Történelmi regény a honalapítás idejéből. II. kiadás. Radnayné-Bauer E. rajzaival. Egésvászonba kötve.	5-50	<i>Pakocs</i> : Lélekzuhanás. Regény. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	6-40
<i>S. Bokor M.</i> : Árpádvér. Történelmi regény az Árpád-ház korából. III. kiadás. K. Sávely Dezső rajzaival. Egésvászonba kötve.	5-50	<i>Paldáthy M.</i> : A csodák szigete. Kalandos ifjúsági regény. Egésvászonkötésben.	5-30
<i>Coloma</i> : Juan Miseria. Regény. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	3-70.	<i>P. Pál Ö.</i> : A felhők kapitánya. Regény. Vezényi E. rajzaival. Egésvászonkötésben.	6-60
<i>Crawford</i> : Küzdelmes szerelem. Regény. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	9-20	<i>Pericard</i> : Egy apa regénye. Regény. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	5-50
<i>Crawford</i> : Corleone. Regény. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	8.—	<i>H. Stenkiwicz</i> : Sivatagban, őserdőben. III. kiadás. Egésvászonba kötve.	7-40
<i>Dénes G.</i> : Két fehér galamb. Történelmi reg. Szent István király korából. III. kiad. Radnayné-Bauer E. rajzaival. Egésvászonkötésben.	5-—	<i>H. Stenkiwicz</i> : Tűzzel-vassal. Reg. Diszes, tartós egésvászonkötésben.	9-20
<i>Erdősi K.</i> : Napsütéses Indiában. Utirajz.		<i>Tarcai</i> : A budai gyár. Regény és elbeszélés. Egésvászonkötésben.	3-70
		<i>Törökne-Kovács H.</i> : Kormos Biri. Ifjúsági regény. Radnayné-Bauer E. rajzaival. Egésvászonkötésben.	4-60

Megrendelhetők a SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT kiadóhivatalában
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.

A LEGOLCSÓBB ÉS LEGJOBB KÖNYVBESZERZÉS !

Rendkívül kedvező fogadtatásra talált t. Olvasóink körében a NAPKELET mult számában hirdetett kedvezményes könyvvásáruk. Minden előfizetőknek rendkívül olcsó áron rendelheti meg **A NAPKELET LEXIKONA** c. kétkötetes, közel 1500 oldal terjedelmű s 600 rajzzal és műmelléklettel díszített, a legszebb nyomdai előállításban készült, rendkívül izléses aranynyomású vászonkötésben megjelent munkát, melynek bolti ára 48 pengő, továbbá **A NAPKELET KÖNYVTÁRA** alább felsorolt kiadványaiból szabadon választható 10 számot, melynek bolti ára 18 pengő, összesen tehát **66 pengő értékű könyvet 33 pengő kedvezményes áron.**

A vételár három harmál részletben is törleszthető. Ezt a magyar könyvkiadásban páratlanul álló egészen kivételes kedvezményt azok is igénybe vehetik, akik a folyó év utolsó negyedére a NAPKELET előfizetői sorába újonnan lépnek be.

Az első részlet, az újonnan belépő előfizetőknél pedig ezen felül a negyedévi előfizetési díj beérkezése után a könyveket *bérmentes küldéssel* azonnal postára adjuk.

Az a tiz számot a következő kiadványok közül lehet választani oly módon, hogy a kettős szám két kiadványnak számítandó :

Tormay Cecile: Megállt az óra. Novellák.
Székfü Gy.: Történetpolitikai tanulmányok.
Komáromi János: Zúg a fenyves. Regény.
Somszich A.: Liszt Ferenc élete. Kettős szám.
Reményik S.: Atlantisz harangoz. Versek.
Bethlen M.: Boldog sziget Istene. Novellák.
Szabó Mária: Felfelé. Regény. Kettős szám.
Mohács Magyarországá. Burgio követ jelentései
Bartonek Emma fordításában.
Condúvi: Michelangelo élete. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.

Magyar Anonymus. Pais Dezső fordításában.
Oláh György: Görögút. Regény.
Assisi Szent Ferenc Kis Virágai. Tormay Cecile fordításában. III. kiadás.
Mussolini beszédei. Gróf Zichy Rafaelné fordításában. Kettős szám.
Hekler A.: Leonardo da Vinci életrajza. 17 lap kétoldalas műmelléklettel. Kettős szám.
Boldog Margit legendája. *Baros Gyula* átírásában.
Bibó Lajos: A Föld. Novellák.

Megrendelések a NAPKELET kiadóhivatala címére küldendők.